

Міністерство культури України
Одеська національна наукова бібліотека
ім. М. Горького

НАШІ ОСОБЛИВІ ДІТИ
Навчання та виховання дітей
з вадами здоров'я:
педагогічний і психологічний аспекти

Рекомендаційний покажчик

Упорядник
О. Г. Нуньєс

Одеса
2014

*Серія бібліографічних покажчиків
«Проблеми. Гіпотези. Відкриття»*

Заснована 1975 року

Випуск 53

*Науковий керівник
Б. Г. Шеремет,
кандидат педагогічних наук,
професор*

*Рецензент
О. В. Начинова,
кандидат педагогічних наук,
доцент*

*Редактор
М. Л. Десенко*

© О. Г. Нуньес. Упорядкування, 2014

© ОННБ ім. М. Горького, 2014

Питання. Чи треба прилучати до освіти сліпих, глухих, тупоумних — тих, хто внаслідок відсутності тілесного органу не може цілком щось засвоїти?

Відповідаю: (1) Людська культура не виключає нікого, якщо вона людина; наскільки такі люди причетні до людської природи, настільки їх треба прилучати до культури, — і навіть з особливим старанням з огляду на їхню більшу потребу у допомозі ззовні, оскільки їхня природа внаслідок внутрішніх недоліків менш здатна допомогти собі. (2) Тим більше природа, коли їй щось заважає розвинути свою силу в одному, може особливо яскраво проявити її в іншому, варто їй тільки допомогти.

Ян Амос Коменський

Від упорядника

Психологія, педагогіка, медицина — науки про людину. Вони народилися в глибоку давнину, мають свою історію, розвиваються, змінюються на потреби часу, але ніколи не втрачають своєї значущості в прогресі цивілізації. Великої ваги ці галузі знання набувають, коли справа стосується дітей, бо ніколи протягом життя психіка, поведінка, здоров'я не змінюються так швидко і кардинально, як це відбувається у дитинстві.

Одна з рекомендованих читачеві книг має епіграф, що може стати епіграфом і для всього бібліографічного покажчика: «Якими діти народжуються, це ні від кого не залежить, але щоб вони шляхом правильного виховання зробилися хорошими – це в нашій силі» (Плутарх).

Життя подарувало вам спілкування з дитиною. Можливо, ця дитина незвичайна, особлива, виняткова. Щоб зрозуміти таку дитину, треба зазирнути в її світ, побачити те, що нас оточує, її очима, через призму іншого світогляду.

Нещодавно школа була зорієнтована на середньостатистичного учня, який за нормами може засвоювати навчальний матеріал, додержувати правил поведінки, витримувати фізичні навантаження відповідно до віку й статі. Але ніхто не зможе точно визначити межу між нормою і патологією. Ніхто не стверджуватиме, що ту межу не можна перетнути. Раніше діти, які з тих чи інших обставин, через стан фізичного або психічного здоров'я не відповідали середньостатистичним нормам, часто залишалися поза навчальним процесом, хоч наше законодавство й передбачає обов'язкову середню освіту для всіх. Труднощі при набуванні освіти чекають на дітей з психічними відхиленнями, вадами розвитку, і дітей травмованих або з вродженими дефектами фізичного здоров'я. Проблеми можуть існувати у дитини нарізно або одночасно. Психічна й (або) фізична хвороба не позбавляє деяких дітей обдарованості, навіть таланту. Природа дає таким дітям шанс для повноцінного розвитку, і дуже важливо, щоб вони зустріли на своєму шляху кваліфіковану допомогу. Треба враховувати, що з фахівцями дитина спілкується час від часу, на уроках, медичних та психологічних консультаціях, а деякі діти, що живуть у віддалених місцевостях, іноді зовсім не отримують допомоги фахівців, і їх виховання та навчання повністю здійснюють батьки. Більшість свого часу дитина проводить з близькими ро-

дичами, вихователями (якщо перебуває у дитячому будинку). Від обізнаності цих людей, їхнього освітнього рівня залежить результат навчання, виховання, лікування й абілітації. Саме для них і призначено покажчик.

Серед запропонованих книг є декілька підручників і збірників наукових праць та невелика кількість наукової літератури. Але більшість літератури рекомендована неспеціалістам: батькам, соціальним працівникам, студентам, громадянам, котрі цікавляться проблемою спілкування з дітьми, які мають вади здоров'я. У разі потреби рекомендовані джерела мають розширені анотації, що допоможе читачеві визначити необхідність ознайомитися з тією чи іншою літературою. У доборі літератури перевага надавалася книгам, які інформують про новітні дослідження і відкриття. Література минулих років видання рекомендована у випадках, коли вона висвітлює особливі аспекти, має історичну цінність або написана вченими, які самі мають вади здоров'я.

У даному рекомендаційному посібнику зібрано книги та публікації з періодичних видань науково-популярного характеру (понад 360 назв). Крім того, враховуючи, що тема надзвичайних людей цікавить літераторів та кінематографістів і за останні роки створено цілий ряд художніх і документальних фільмів, написано книги, які допомагають нам зрозуміти світ людей, чиє життя відрізняється від життя звичайної здорової людини, ми пропонуємо читачам список найцікавіших з тих творів.

Літературу упорядковано тематично за розділами та підрозділами, розташовано за логичним принципом. Статті з періодичних видань подано у відповідних розділах за алфавітом. Покажчик має довідковий апарат у вигляді глосарія, покажчика авторів, словника-довідника відомих фахівців у галузі невропатології, патопсихології та спеціальної педагогіки. Додано статтю «Науковий спадок Федора Федоровича Рау» про відомого вченого-подвижника, сурдолога, родина якого присвятила життя допомозі глухим.

Глосарій

Абілітація — *див.* також *реабілітація*. Використання комплексу заходів медичного, соціального, освітнього та професійного характеру з метою формування навичок і розкриття здібностей дітей;

агнозія — від грец. *a* — заперечна частка та лат. *gnosis* — пізнання; розлад процесів впізнання подразників зовнішнього середовища або частин власного тіла;

алалія — від грец. *a* — заперечна частка та лат. *lalia* — мовлення; відсутність або недорозвинення *експресивного* чи *імпресивного* мовлення, яке виникає внаслідок органічного ушкодження мовленнєвих зон кори головного мозку у пренатальний або післяпологовий періоди (до розвинення мовлення);

Аспергера хвороба — *див.* аутизм;

аутизм — вроджене психічне захворювання, що характеризується нездатністю хворого до взаємодії з зовнішнім світом, а також з порушеннями соціалізації, що впливають з цього факту;

афазія — цілковита або часткова втрата мовлення, яка виникає при ураженнях домінантної півкулі головного мозку в осіб зі сформованим мовленням. Причинами афазії можуть бути крововиливи, пухлини, закупорка судин, інфекційні захворювання, травми. При афазії порушується мовленнєва діяльність в усіх її проявах: усне й письмове мовлення, розуміння мовлення, називання, граматичне оформлення висловів;

Ашера синдром (Usher) — рідкісне генетичне захворювання, причиною якого є мутація генів. Виражено поступовою втратою зору й слуху в перші роки життя. Нині невиліковне;

валідність — від англ. *valid* — дійсний, придатний, той, що має силу; комплексна характеристика методики (тесту), яка визначає придатність до застосування;

девіантна поведінка — соціальна поведінка, яка відхиляється від тієї, що вважається нормальною чи соціально прийнятною в суспільстві або соціальному контексті;

деменція — набуте слабоумство, стійке ослаблення інтелектуальної діяльності у сполученні з розладами пам'яті та емоційно-вольової сфери. У дитячому віці після деякого періоду нормального розвитку дитини деменція виникає внаслідок органічних захворювань мозку;

депривація — 1. *сенсорна депривація* — недостатність, недоваантаження системи аналізаторів, що спостерігається в умовах ізоляції чи внаслідок порушення роботи органів чуття (сліпота, глухота тощо); 2. *психічна депривація у дітей* — психічний стан, який виникає внаслідок неможливості протягом тривалого часу задовольнити життєво важливі психічні потреби. Через психічну *Д.* виникають негативні зміни в емоційно-мотиваційному та інтелектуальному розвитку дитини, порушується її соціальна адаптація;

дефектологія — наука про психофізіологічні особливості розвитку дітей із фізичними та психічними вадами, закономірності їхнього виховання, освіти й навчання;

дизонтогенез — порушення розвитку організму на будь-якому етапі *онтогенезу*;

дислалія — порушення звуковимови за нормального слуху та збереженої *інервації* мовленнєвого апарату;

дислексія — часткова специфічна вада процесу читання, яка виявляється в помилках, що повторюються і мають стійкий характер;

дитячий церебральний параліч (ДЦП) — це захворювання, що виникає у дітей внаслідок уражень головного мозку в пренатальний період, під час пологів, а також коли основні структури мозку ще незрілі. Основними у клінічній картині захворювання є рухові розлади, порушення рівноваги, розлади мовлення та вади психічного розвитку;

Дюшена синдром — спадкова хвороба, м'язова дистрофія;

експресивне мовлення — від лат. *expression* — вираз; вміння висловлювати: говорити (усне) або писати (письмове);

епілепсія — психічне захворювання з хронічним перебігом, яке характеризується нападами розладів свідомості, що здебільшого супроводжуються загальними судомами;

заїкання — одне з найскладніших і тривалих мовленнєвих порушень. Заїкання — це поліморфний хворобливий стан, за якого судомне порушення мовлення є тільки зовнішнім симптомом. Виділяють три напрями, які дають визначення заїканню: медичний — це невроз; педагогічний — це розлад темпу, ритму і плавності мовлення судомного характеру; психологічний — це розлад мовлення з переважним порушенням комунікативної функції;

затримка психічного розвитку — особливий тип психічного розвитку дитини різного походження, пов'язаний з психічною депривацією у ранній період розвитку, та іншими негативними соціальними впливами;

ЗНМ — загальний недорозвиток мовлення; рос. *ОНР* — общее недоразвитие речи;

імпресивне мовлення — від лат. *impression* — враження; сприймання, розуміння мовлення (усне або письмове);

інервація — від лат. *in* — в, всередині та *нерви* — наявність в органах та тканинах нервів, які забезпечують їхній зв'язок з ЦНС;

інклюзивне навчання — це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах масового загальноосвітнього дошкільного та шкільного закладу;

інклюзія — від лат. *inclusion* — включення; входження у суспільство здорових;

інфантилізм — від лат. *infantilis* — дитячий; збереження у психіці й поведінці дорослої людини особливостей, властивих дитячому вікові;

когнітивна психологія — вчення, що досліджує внутрішні розумові процеси, як-то процес вирішення проблеми, пам'ять, мовні процеси;

креативність — це процес появи чуттєвості до проблем, дефіцит знань, їх дисгармонії, невідповідності; виявлення цих проблем; пошук їх вирішення і висунення гіпотез; перевірок, змін та переперевірок гіпотез; формулювання повідомлення результату рішення (Торренс Е.Поль);

логопедія — від грец. *logos* — слово, мовлення та *paideia* — виховання, навчання — спеціальна педагогічна наука, яка досліджує природу, механізми, симптоматику, перебіг, структуру й прояви вад мовленнєвої діяльності, розробляє наукові основи їх попередження та подолання засобами спеціального навчання й виховання;

люмбалік — людина з руховими порушеннями у зоні попереку;

назальність мовлення — особливість вимови «в ніс», гугнявість;

неврози — функціональний розлад вищої нервової діяльності внаслідок перенапруження основних нервових процесів — збудження, гальмування та порушення їхньої динаміки. Виявляють три основні форми — неврастенію, істерію, невроз нав'язливих станів. Хворі сприймають неврози критично, що суттєво відрізняє їх від психозів;

невропатологія — вчення про хвороби нервової системи. Хвороби нервової системи поділяються на *органічні* та *функціональні*. В основі *органічних* порушень нервової системи лежить пошкодження або зруйнування тих чи інших її відділів, яке часто призводить до стійкої втрати функцій, що вони їх виконують (рухових, чуттєвих, вищих кіркових тощо). *Функціональні порушення* нервової системи можуть розвиватися на основі фізико-хімічних, хімічних, ендокринних порушень, а іноді і структурних змін. Невропатологія, поряд з іншими медичними дисциплінами, є природничо-науковою основою спеціальної педагогіки;

норматологія — наука про норму;

олігофренія — одна з найпоширеніших форм психічної недорозвиненості, що виникає внаслідок ураження ЦНС у пренатальний, натальний або постнатальний періоди. При О. органічна недостатність мозку має не прогресуючий характер, тому такі

діти здатні до поступального пізнавального розвитку, хоча зі значними ускладненнями, зумовленими його патологічною основою. Ураження мозку при олігофренії невиліковні, але рівень порушення інтелекту можна корегувати спеціальними навчальними методами;

олігофренопедагогіка — галузь спеціальної педагогіки, яка розробляє методи навчання та виховання розумово відсталих дітей;

онтогенез — індивідуальний розвиток організму від зародження до природної смерті;

патопсихологія — від грец. *pathos* — страждання, хвороба, *psyche* — душа — галузь психології. Вивчає закономірності розладу психічної діяльності і властивостей особистості при психічних хворобах;

преморбідний стан — стан, перехідний від стану здоров'я до стану хвороби;

психози — розлад психічної діяльності, що виявляється в порушенні відображення реального світу, а також у змінах поведінки. Прояви психозу різноманітні — галюцинації, зміни свідомості, маячні ідеї, різкі форми розладів мислення, пам'яті, слабощово, порушення настрою та поведінки;

психосоматика — напрям медичних досліджень, який вивчає вплив психічних чинників на виникнення і перебіг соматичних, непсихічних хвороб;

реабілітація (реадаптація) — *див.* також *абілітація*. Використання комплексу заходів медичного, соціального, освітнього та професійного характеру задля поновлення втрачених в результаті травми або хвороби функціональних здібностей;

ринолалія — мовне порушення, пов'язане з розладом артикуляції та фонації звуків мови. Для ринолалії характерні патологічні зміни резонування носової порожнини під час фонації, наслідком чого є *назальність мовлення*;

стигматизація — відторгнення, порушення прав, дискримінація з боку близьких, оточення та суспільства;

сурдопедагогіка — галузь спеціальної педагогіки, яка розробляє методи навчання й виховання глухих, слабочуючих, пізнооглухлих дітей;

тифлопедагогіка — галузь спеціальної педагогіки, яка розробляє методи навчання й виховання незрячих, слабозорих дітей;

тифлосурдопедагогіка — галузь спеціальної педагогіки, яка розробляє методи навчання та виховання — незрячо-глухих дітей;

тифлотехніка — техніка для сліпих. За допомогою сучасних приладів світлові й кольорові подразники трансформуються у слухові й тактильні. Наприклад, прилади для рельєфного малювання та креслення, розраховані на тактильне й слухове сприйняття;

ТПМ — тяжкі порушення мови;

ЦНС — центральна нервова система;

шизофренія — від грец. *schizo* - розділяю, розсікаю та *phren* - розум, думка, душа; психічне захворювання, яке характеризується глибокими змінами особистості.

ДИТЯЧА ПСИХОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ, ФАКТИ, ПРОБЛЕМИ

Тема нашого покажчика — особливі діти, діти з особливими потребами. Особливі чи звичайні — це насамперед діти. А особливі... Кожна дитина неповторна, особлива, непересічна для своїх батьків і близьких. З труднощами у вихованні час від часу зустрічаються всі, хто має дітей, тим більш, якщо дитина має ваду здоров'я. Тому перший розділ нашого посібника присвячений загальній дитячій психології. Книги, зібрані у ньому, будуть актуальними для всіх: адже більшість дітей з вадами здоров'я у психологічному плані розвиваються так само, як і звичайні діти без порушень здоров'я. Тему дитячої психології розгорнуто в історичному аспекті — від перших досліджень до сучасних рекомендацій.

1. Дуткевич Т. В. Практична психологія : вступ до спеціальності : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька. — Вид. 2-е. — К. : Центр навч. л-ри, 2010. — 256 с.

У навчальному посібнику розкриваються теоретико-методологічні засади практичної психології, законодавчо-правові та нормативні основи діяльності практичного психолога у різних сферах соціальної практики, вимоги до діяльності й особистості практикуючого психолога. Рекомендується студентам психологічних спеціальностей, а також практичним психологам та всім, хто цікавиться прикладними аспектами психології.

2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2003. — 713 с. — Библиогр.: с. 670-672.

Фундаментальна праця відомого вченого є базовою книгою психолога будь-якого рівня. Але вона може бути вельми корисною ще й спеціалістам інших сфер діяльності, зокрема педагогам, соціальним працівникам, людям, причетним до виховання дітей. Окремі глави й розділи книги присвячені питанням дитячої психології, а саме: Глава 4 . Розділ «Основные этапы развития поведения и психики» ; Глава 6 . Розділ «Развитие сознания у ребенка» ; Глава 10 . Розділ «Развитие мышления ребенка» ;

Глава 11. Розділ «Развитие речи у детей»; Глава 14. Розділи «Игра»; «Учение»; Глава 16. Розділи «Общая одаренность и специальные способности»; «Одаренность и уровень способностей»; «Теории одаренности»; «Развитие способностей у детей».

3. Павелків Р. В. Дитяча психологія : [навч. посіб.] / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. — К. : Академія, 2010. — 432 с. — (Альма-матер).

У посібнику розкрито сутність, основні засади, методи дитячої психології та її значення в діяльності вихователя дошкільного навчального закладу. З урахуванням закономірностей психічного розвитку висвітлено основні психічні процеси, які обумовлюють життєдіяльність дитини на різних етапах дошкільного періоду, становлення її як особистості, вікові новоутворення, кризи і шляхи їх подолання.

4. Кулагина И. Ю. Возрастная психология : (развитие ребенка от рождения до 17 лет : учеб. пособие / И. Ю. Кулагина. — Изд. 5-е. — М. : УРАО, 1999. — 176 с.

5. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для вузов / В. С. Мухина. — М. : Академия, 2000. — 454 с.

6. Папуча Н. В. Особистість : розвиток, соціалізація, виховання / Н. В. Папуча, Т. Д. Кричківська. — Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2001. — 146 с.

7. Приходько Ю. О. Дитяча психологія : нариси становлення та розвитку : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Ю. О. Приходько. — Вид. 2-е, доп. — К. : Міленіум, 2004. — 192 с.

8. Коцур Н. І. Психогігієна : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Надія Іванівна Коцур, Людмила Сергіївна Гармаш. — Чернівці : Книги-XXI, 2005. — 386 с.

9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. — Вид. 2-е. — К. : Каравела, 2007. — 400 с.

10. Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. — К. : КММ, 2007. — 296 с. — Бібліогр.: 339 назв.

11. Чуб Н. В. Психологія ребенка от А до Я : справочник для родителей / Наталия Валентиновна Чуб. — Х. : Основа, 2007. — 160 с. — (Серия «Для заботливых родителей»).

Просто про складне. Норма і патології. Словник основних проблем, з якими зустрічаються батьки при вихованні дитини і рекомендації для їх вирішення.

Психологічна діагностика

12. Шевандрин Н. И. Основы психологической диагностики : учеб. для студентов высш. учеб. заведений : в 3 ч. / Н. И. Шевандрин. — М. : ВЛАДОС, 2003.

Ч. 1. — 288 с.

Ч. 2. — 256 с.

Ч. 3. — 336 с.

13. Семаго Н. Я. Теория и практика оценки психического развития ребенка : дошкольный и младший школьный возраст / Н. Я. Семаго, М. М. Семаго. — СПб. : Речь, 2011. — 384 с. : ил.

Рекомендований посібник пропонує ефективний та адекватний набір апробованих методик, за допомогою яких можна оцінити параметри стану регуляторно-вольової, когнітивної та афектно-емоційної сфер дитини, включаючи міжособистісні відносини. Авторські методи дослідження, які теж представлені у книзі, створювалися з урахуванням особливостей сучасних дітей, у тому числі дітей з відхиленнями у розвитку.

14. Венгер А. Л. Психологическое консультирование и диагностика : практ. руководство : в 2 ч. / А. Л. Венгер. — М. : Генезис, 2007.

Ч. 1. — 154 с.

Ч. 2. — 127 с.

Посібник містить тести, за допомогою яких можна виявити когнітивні (пізнавальні) та персональні особливості психіки дитини. Запропоновані методики дають

змогу розрізнити розумову відсталість, затримку психічного розвитку, порушення навчання та педагогічну за-недбаність. Своєчасне виявлення відхилень розвитку та диференційований підхід до спеціальних методів навчання дітей з проблемами психіки у більшості випадків призводять до позитивних змін або навіть до повного подолання проблеми.

15. Яссман Л. В. Основы детской психопатологии : учеб.-метод. пособие / Людмила Викторовна Яссман, Виктор Николаевич Данюков. — М. : Олимп ; ИНФРА-М, 1999. — 254 с.

16. Велиева С. В. Диагностика психических состояний детей дошкольного возраста / С. В. Велиева. — СПб. : Речь, 2005. — 240 с.

Книги є збірниками вправ, методик і тестів для виявлення відхилень психічного розвитку дітей.

Вивчення дитячої психології: історичний підхід

17. Бине А. Измерение умственных способностей / Альфред Бине ; пер. с фр. М. Владимирского ; подгот. изд.: Вал. А. Луков, Вл. А. Луков. — СПб. : Союз, 1999. — 432 с. — (Психология и социология : страницы классики).

Книга є публікацією праці відомого французького психолога Альфреда Бине (1857—1911) «Современные идеи о детях» та фрагментів книги «Ненормальные дети», написаної разом з Теодором Симоном. Книга призначена тим, хто має намір знайти себе у сфері соціальної роботи.

18. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка : [пер. с фр.] / Жан Пиаже. — М. ; Л. : Гос. уч.-пед. изд-во, 1932. — 412 с.

19. Пиаже Ж. Суждение и рассуждение ребенка : пер. с фр. / Жан Пиаже. — СПб. : Союз, 1997. — 280 с.

20. Пиаже Ж. Психология ребенка : пер. с фр. / Жан Пиаже. — СПб. : Питер, 2003. — 160 с.

21. Обухова Л. Ф. Концепция Жана Пиаже : за и против / Людмила Филипповна Обухова. — М. : МГУ, 1972. — 150 с.

Жан Пиаже працював у різних галузях науки. Психології він віддав майже шістдесят років. Для нашого покажчика важливими є його праці, в яких розглянута періодизація розумового розвитку дитини, проблеми зв'язку інтелекту з такими психічними процесами, як сприйняття, пам'ять, уява, мовлення.

Вчений стояв біля витоків наукового вивчення дитячої психології. Пропонуємо читачеві ознайомитися з працями Ж. Пиаже, написаними ще на початку ХХ ст. та перевиданими пізніше.

Його теорії розвивали світові й радянські вчені, більшість ідей і сьогодні не втратили своєї актуальності, а деякі були критично переглянуті. Саме аналіз праць Ж. Пиаже, їх сучасна інтерпретація і критика знайшли відображення у запропонованій книзі Л. Ф. Обухової.

Головне відкриття Пиаже – егоцентризм дитини. Дитина – це не маленька доросла людина. Психіка дитини якісно відрізняється від психіки дорослого. Саме ця ідея стала відправною точкою для подальшого розвитку дитячої психології.

22. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Лев Семенович Выготский. — СПб. : Союз, 2004. — 224 с.

Книга відомого російського психолога присвячена головним проблемам дитячої психології: загальним принципам періодизації дитинства, переходу одного вікового періоду в інший, характерним рисам розвитку на окремих стадіях дитинства.

Уважний читач знайде на її сторінках відповіді на важливі питання про нормальні параметри зростання маленької людини, щоб зуміти відрізнити норму від патології.

23. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Лев Семенович Выготский. — СПб. : Союз, 1997. — 94 с. — (Психология ребенка).

Вчений поділяє діяльність мозку на два види: 1) відтворення образів і дій, отриманих з досвіду в мину-

лону, 2) створення нових образів і дій на основі творчої та комбінованої поведінки.

Враховуючи той факт, що діти мають менше досвіду, в них обмежена кількість спогадів, вражень з минулого, в їхньому житті розкривається широке поле для творчої діяльності.

Можна було б казати, що діти, які мають вади здоров'я, а особливо розумово обмежені, витрачають багато енергії на оволодіння простими побутовими навичками і неспроможні на створення чого-небудь нового. Але життя спростовує цю логічну, на перший погляд, думку. Серед дітей з обмеженою працездатністю та патологією розвитку часто зустрічаються особистості з надзвичайним творчим потенціалом, тому виявлення творчих здібностей у дітей, незалежно від стану їхнього здоров'я, — актуальна тема для дослідження.

24. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин ; под ред.: В. В. Давыдова, В. П. Зинченко ; АПН СССР. — М. : Педагогика, 1989. — 555 с.

Вибрані твори відомого спеціаліста в галузі дитячої психології, учня Л. С. Виготського, відкривають перед читачем глибини дитячої психіки. Автор розглядає розвиток дітей відповідно до різних періодів життя, механізмів їхнього навчання. Окремо розглянуто важливе питання навчання через гру у відповідному віці. Третій розділ книги присвячений проблемам діагностики психічного розвитку.

25. Эльконин Д. Б. Детская психология : развитие ребенка от рождения до 7 лет / Д. Б. Эльконин. — М. : Учпедгиз, 1960. — 328 с.

26. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника / Д. Б. Эльконин. — М. : Знание, 1974. — 64 с.

27. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. — М. : Просвещение, 1968. — 464 с.

28. Обухова Л. Ф. Детская психология : теории, факты, проблемы / Людмила Филипповна Обухова. — М. : Тривола, 1996. — 352 с.

Книга розвиває ідеї Л. С. Виготського. Перший розділ присвячено характеристиці стабільних і критичних періодів психічного розвитку дитини. Далі зроблено аналіз розвитку дитячої психології як окремої галузі науки — від Піаже, Виготського, Ельконіна до Божович і Гальперіна. Остання глава «Неоконченні спори» подає сучасні ідеї і залишає поле для подальшого дослідження проблем дитинства.

29. Обухова Л. Ф. Возрастная психология / Л. Ф. Обухова. — М. : Пед. о-во России, 2001. — 360 с.

30. Обухова Л. Ф. Этапы развития детского мышления : (формирование элементов научного мышления у ребенка) / Людмила Филипповна Обухова. — М. : Изд-во МГУ, 1972. — 150 с.

Автор книг зупиняється на відкриттях Ж. Піаже і на подальшому розвитку його теорії відомими за радянських часів психологами. Увага приділяється зв'язкам розвитку дитячого мислення з соціальним досвідом, вихованням, навчанням. Наведено приклади практичних занять для розвитку мислення.

31. Скрипченко О. В. Психічний розвиток учнів / О. В. Скрипченко. — К. : Рад. шк., 1974. — 104 с.

32. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці / С. Д. Максименко. — К. : Наук. думка, 1998. — 440 с.

33. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии : психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. — СПб. : Питер, 2004. — 480 с.

У посібнику на сучасному рівні розкриваються основні психологічні поняття, провідні закономірності психічного розвитку дітей та методи вивчення психіки дитини. Викладено базисні уявлення про відхилення у психічному розвитку, представлені основні способи психопрофілактики

та психокорекції психічних та поведінкових розладів у дітей.

34. Бурменская Г. В. Современная американская психология развития : (учеб. пособие) / Г. В. Бурменская, Л. Ф. Обухова, А. И. Подольский. — М. : Изд-во МГУ, 1986. — 128 с.

Історія американської психології розвитку подана у формі нарису, в якому розглянуто основні етапи становлення, основні поняття та дві провідні галузі експериментальних досліджень — соціальне навчання та когнітивний розвиток дитини.

35. Фрэнкин Р. Мотивация поведения : биологические, когнитивные и социальные аспекты / Роберт Е. Фрэнкин ; пер. с англ.: В. Белоусов, А. Ракитина. — 5-е изд. — СПб. : Питер, 2003. — 656 с. — (Мастера психологии).

У книзі розглядаються важливі проблеми та організаційні принципи вивчення поведінки, аналізуються основні мотиваційні механізми детермінації голоду, сексу, уваги, нахилів до зловживань наркотиками, проявів агресії та інше. Підкреслено роль емоцій у зв'язку з проблемами стресу та здоров'я. Крім того, приділено увагу питанням мотивації й саморегуляції, акцент робиться на пізнавальній активності, креативності, контролі, самоповазі.

Книга адресована всім, хто пов'язаний з психофізіологією поведінки людини, дитини зокрема. Читач знайде тут корисні знання, які підвищують рівень обізнаності в галузі психології поведінки та її корекції.

36. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст : проблемы становления личности / Х. Ремшмидт ; пер. с нем. Г. И. Лойдиной ; под. ред. Т. А. Гудковой. — М. : Мир, 1994. — 319 с.

Книга німецького психіатра присвячена всебічному аналізу проблем підліткового та юнацького віку, біологічним, фізіологічним та психосоціальним аспектам, питанням здоров'я та кризам розвитку. Розглянуто загальні теорії становлення особистості.

37. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин ; АПН СССР. — М. : Педагогика, 1989. — 555 с. — (Труды действительных членов и членов-корреспондентов Академии педагогических наук СССР).

В монографії узагальнено матеріали з теорії психології гри. Автор подає критичний аналіз деяких зарубіжних теорій гри, обґрунтовує свій погляд на гру як на важливий розвиваючий компонент дитячого світогляду. Відомо, що через розвиваючі ігри інколи навчання проходить ефективніше. У деяких випадках роботи з особливими дітьми гра навіть стає основною формою навчання.

38. Лэндрет Г. Л. Игровая терапия : искусство отношений : пер. с англ. / Г. Л. Лэндрет. — М. : Междунар. пед. акад., 1994. — 336 с.

В книзі описано історію розвитку ігрової терапії, теорію психічного розвитку дитини, а також наводяться теоретичні основи ігрової терапії. Це, насамперед, практичний посібник для занять ігровою терапією з дітьми та водночас своєрідний філософський трактат про дитину, про життя дитячої душі.

39. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре : пособие для воспитателя дет. сада / Д. В. Менджерицкая ; под ред. Т. А. Марковой. — М. : Просвещение, 1982. — 128 с.

Гра — невід’ємна частина навчального процесу. Вагомість її відрізняється у різному віці та залежно від психофізичного стану дитини, але навчання через творчу або дидактичну гру активно сприяє розвитку будь-якої дитини. Запропонована книга — це методичні рекомендації з керування процесом гри, спрямованим на корекцію поведінки, адаптацію дитини в колективі, розширенню її інтересів.

40. Георгиева Н. Е. Дидактическая игра как средство умственного развития ребенка / Н. Е. Георгиева, Н. Г. Луцишина // Наша шк. — 2012. — № 3. — С. 47-49.

41. Квас О. В. Дитиноцентризм через призму сучасних гуманітарних досліджень // Шлях освіти. — 2011. — № 4. — С. 38-41.
42. Максименко К. С. Психологічні стани підлітків у контексті проблем сучасної педагогічної практики // Прак. психологія та соц. робота. — 2001. — № 4. — С. 36-40.
43. Листопад О. А. Дидактичні принципи і умови організації творчих завдань та ігор як засоби розвитку творчого потенціалу дітей раннього віку // Наша шк. — 2013. — № 2. — С. 15-20.
44. Листопад О. А. Значення ігор і творчих завдань для розвитку творчого потенціалу дітей раннього віку // Наша шк. — 2012. — № 6. — С. 2-7.
45. Листопад О. А. Роль іграшки у розвитку творчого потенціалу дітей раннього віку // Наша шк. — 2013. — № 1. — С. 9-15.

ПАТОПСИХОЛОГІЯ

Патопсихологія є однією з галузей психологічної науки (не психіатрії). Її дані мають теоретичне й практичне значення для психології та психіатрії. В цьому сенсі її можна віднести до прикладних наук.

Спеціаліст-патопсихолог — це психолог, обізнаний у галузях клінічної психіатрії та клініки неврозів. Постановка діагнозу — це справа медицини. Але в психологічних лабораторіях уже накопичено значний досвід з вивчення порушень психічних процесів при різних формах захворювання, і цей досвід з успіхом можна використовувати як додатковий матеріал для встановлення точного діагнозу.

До сучасної медичної практики включено багато терапевтичних засобів, застосування яких пов'язане з різними видами психологічної допомоги. Методичні прийоми експериментальної патопсихології застосовуються в наш час не тільки в психоневрологічній практиці. Врахування змін у психічному стані хворих, змінення їхньої працездатності, індивідуальних особли-

востей стає необхідним у клінічних дослідженнях, а також у галузі професійної гігієни.

Останнім часом у патопсихології на перший план виступає напрям психокорекції. Щоб психокорекційна спрямованість була ефективною, вона має базуватися на поглибленому аналізі й кваліфікації психічного стану хворої людини. Це означає, що робота психолога спрямована не тільки на встановлення того чи іншого порушення пізнавальної або мотиваційної сфери чи характеристики зміненої самооцінки, рівня претензій хворого, а й на кваліфікацію його можливостей, на соціальний розвиток.

Особливе місце посідає використання патопсихологічного експерименту в психіатричній клініці дитячого віку, адже саме дані, отримані методами патологічної психології, дозволяють майже безпомилково виділити дітей, які потребують особливих форм навчання й виховання. Дитяча психіка для патопсихології – це широке поле діяльності: пошуки критеріїв діагностики й методів навчання, поновлення окремих порушених функцій та корекція відхилень розвитку в цілому.

Багаторічні дослідження показали, що включення хворої дитини в реальну навчальну, а потім і трудову діяльність змінює не тільки її самооцінку, її ставлення до себе та інших, а й значно підвищує цілеспрямовану активність особи.

Запропоновані книги допоможуть небайдужим людям досягти успіхів на нелегкому шляху навчання й виховання дитини з обмеженими можливостями здоров'я, кінцевою метою яких є підготовка і включення таких дітей у суспільне життя.

Історію розвитку патопсихології репрезентують книги радянської, зарубіжної і сучасної психологічних шкіл, кожна з яких зробила свій цінний внесок у скарбницю психологічної науки.

46. Карсон Р. Анормальная психология / Роберт Карсон, Джеймс Н. Батчер, Сьюзен Минека ; науч. ред., пер. на рус. яз. Б. В. Овчинников. — Изд. 11. — СПб. : Питер, 2004. — 1167 с. : ил. — (Серия «Мастера психологии»).

Книга є енциклопедією з питань психологічних відхилень, психічних хвороб та тимчасових розладів психіки. Написана вона у доступній для пересічного читача формі й може бути корисною як для спеціалістів різних напрямів

мів, так і для батьків. Серед інших розділів є такі, що стосуються дитячих захворювань та порушень або проблем, на які треба звернути увагу в дитинстві, наприклад, синдром Дауна та інші генетичні особливості, аутизм, розумова відсталість тощо.

47. Холмс Д. Анормальная психология / Дэвид Холмс ; пер. с англ. А. Смирнов. — СПб. : Питер, 2003. — 304 с. — (Серия «Концентрированная психология»).

У книзі читач знайде багато цінних відомостей про соціальні, медичні та юридичні аспекти взаємодії з анормальними особами. Проблемам анормальних дітей присвячена глава 5: «Расстройства, впервые диагностируемые в младенчестве и детстве».

На жаль, через упередженість деяких людей стосовно захворювань, через брак уваги та знань з питань норми і анормальності серед пересічних громадян, діагностування відхилень у розвитку дитини часто відбувається із запізненням і дитина втрачає шанс на своєчасну кваліфіковану допомогу. З іншого боку, комплекс заходів, спрямованих на абілітацію, адаптацію дітей з фізичними та (або) психічними вадами в життя суспільства, дає змогу розвивати таких дітей, відкривати їхні здібності й таланти. Запропонована книга допоможе небайдужому читачеві вчасно розпізнати і дієво допомогти дітям з особливими потребами.

48. Венар Ч. Психопатология развития детского и подросткового возраста : пер. с англ. / Чарльз Венар, Патрисия Кериг ; науч. ред. А. Алексеев. — 5-е междунар. изд. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. — 384 с. — (Проект «Главный учебник»).

Чудово організований матеріал, доступна та проста манера викладення роблять цю книгу незвичайним підручником з основ психопатології поведінки та емоційного розвитку дітей і підлітків. В ній наведено погляди та новітні досягнення в галузі психопатології основних шкіл і напрямів психології та психотерапії. Це сучасна, актуальна, практична книга для фахівців і батьків.

49. Мэш Э. Детская патопсихология : нарушения психики ребенка : [пер. с англ.] / Эрик Мэш, Дэвид Вольф ; науч. ред. : А. Копытин, С. Кулаков. — 3-е междунар. изд. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК ; М. : Олма-ПРЕСС, 2003. — 384 с. — (Проект «Психологическая энциклопедия»).

Книгу можна використати як основний чи допоміжний підручник з дитячої психології, дитячої та підліткової патопсихології, психології відхиленої поведінки, медичної психології та дефектології.

50. Пожар Л. Психология аномальных детей и подростков — патопсихология / Ладислав Пожар ; под общ. ред. А. И. Подольского ; науч. ред. О. А. Кабанова. — М. ; Воронеж, 1996. — 128 с. — (Библиотека школьного психолога).

В роботі відомого словацького вченого й педагога дано аналіз базових понять, основних методів та підходів до вирішення таких гострих проблем, як інтеграція дітей з особливими потребами в загальноосвітні заклади, моральний розвиток аномальних дітей та підлітків.

51. Раттер М. Помощь трудным детям / Michael Rutter ; пер. с англ. : О. В. Баженовой, Г. Г. Гаузе ; общ. ред. А. С. Спиваковской ; предисл. : О. В. Баженовой, А. Я. Варга. — М. : Прогресс, 1987. — 422 с.

В книзі узагальнено досвід міждисциплінарної лабораторії з вивчення аномалій психічного розвитку дітей. Читач ознайомиться з феноменологією емоційних розладів та порушень поведінки дітей, а також з практикою їх виявлення, психологічного аналізу й терапії. Увага приділяється важковиховуваним дітям, які мають емоційні розлади та порушення поведінки.

Книга корисна не тільки спеціалістам, які працюють з дітьми, а й батькам, які мають труднощі з вихованням власної дитини.

Запропонована вище література становить «золоту серію» книг всесвітньо відомих закордонних авторів, які проводили багаторічні дослідження психіки в спеціалізованих психологічних лабораторіях, на індивідуальних прийомах, експеримен-

тальним шляхом у ті часи, коли психологічна наука на території СРСР була заполітизована і обмежена ідеологією. Висновки й досвід таких досліджень безперечно важливі і цінні. Але слід враховувати, що людина розвивається у соціумі. Тож соціально-побутові умови, в яких зростають наші діти, ментальність батьків і навколишніх, громадське ставлення до тієї чи іншої вади або хвороби накладають суттєвий відбиток на загальнолюдські якості особистості. Книги, написані радянськими, українськими психологами, враховують такі особливості нашої реальності і тому, можливо, будуть більш наближеними і зрозумілими для українського користувача.

52. Корсаков С. С. Общая психопатология / Сергей Сергеевич Корсаков. — М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2003. — 480 с. : ил. — (Психиатрия : классика и современность).

53. Зейгарник Б. В. Патопсихология. Основы клинической диагностики и практики / Б. В. Зейгарник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ЭКСМО, 2008. — 368 с. — (Психологическое образование).

54. Зейгарник Б. В. Психология личности : норма и патология : избр. психол. труды / Б. В. Зейгарник ; под. ред. М. Р. Гинзбурга. — 2-е изд., испр. — М. : Изд. Моск. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2003. — 416 с. — (Серия «Психологи России»).

У книгах розглянуто важливі теоретичні та практичні проблеми патопсихології, представлена систематизація порушень розумової діяльності, сприйняття, пам'яті, мислення. Книги можуть бути цікавими як для фахівців різних галузей психології, психіатрії та педагогіки, так і членам сім'ї, в якій виховується дитина з патологією.

55. Исаев Д. Н. Детская медицинская психология. Психологическая педиатрия / Дмитрий Николаевич Исаев. — СПб. : Речь, 2004. — 384 с. : ил.

Книга присвячена важливим та небезпечним для здоров'я психологічним проблемам, які виникають у дітей. Тут описано специфіку психічних порушень, які проявляються у випадках ускладнень після інфекційних та сома-

тичних захворювань, представлені описи психопатологічної симптоматики, яка виникає у розумово відсталих дітей. В роботі розглянуто ряд психологічних проблем, що виникають у хворій дитини в процесі адаптації до суспільного життя. Приділено увагу такому складному питанню, як сприйняття смерті, психологічним травмам дітей, котрі втратили батьків.

56. Исаев Д. Н. Психическое недоразвитие у детей / Дмитрий Николаевич Исаев. — Л. : Медицина, 1982. — 224 с.

У книзі дано систематизацію різних етіологічних факторів та представлені рідкісні форми розумової відсталості, викладено основні принципи, методи й методики розпізнавання цієї недуги стосовно різних і особливо ранніх вікових груп. Автор запропонував оригінальне групування різних недиференційованих форм психічного недорозвитку, детально описано їх клінічну характеристику. Значну увагу приділено розрізненню розумової відсталості від інших схожих за своїми проявами психічних розладів. Розкриваються можливості педагогічно-корекційних, лікувальних та реабілітаційних заходів відповідно до описаних форм відсталості.

57. Рубинштейн С. Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике : (практ. руководство) / Сусанна Яковлевна Рубинштейн. — М. : Апрель-Пресс ; Ин-т психотерапии, 2004. — 224 с.

У книзі читач знайде експериментальні методики, які спрямовані на дослідження сенсорно-моторної сфери, уваги, пам'яті, мислення, самооцінки.

Опис кожної методики містить вказівки про її призначення, засіб проведення й протоколювання експерименту, а також про шляхи аналізу експериментальних даних.

Книга може бути корисною для фахівців різних галузей, які працюють з аномальними дітьми.

58. Матвеев В. Ф. Психические нарушения при дефектах зрения и слуха / Валентин Федорович Матвеев. — М. : Медицина, 1987. — 184 с. — Библиогр.: с. 172-182.

Сенсорна депривація — недостатність у роботі органів чуття, що спостерігається в умовах ізоляції чи внаслідок порушення роботи органів чуття (сліпота, глухота тощо), та психічна депривація, яка виникає внаслідок неможливості протягом тривалого часу задовольнити життєво важливі психічні потреби у спілкуванні, грі, фізичних навантаженнях тощо — значно впливають на психічний стан дитини. Через депривацію у неї виникають негативні зміни в емоційно-мотиваційному та інтелектуальному розвитку, порушується соціальна адаптація. Але цим явищам можна запобігати. Якщо уникнути повністю негативного впливу й неможливо, то шляхом корекції в наших силах мінімізувати такий вплив і допомогти дитині в подальшому знайти своє гідне місце у суспільному житті, навчитися самостійно забезпечувати свої потреби, стати щасливою.

Запропонована книга надає інформацію про психічні відхилення, які можуть виникати у людей з вадами слуху й зору, та психо-профілактичні засоби, що допоможуть виправити проблеми.

59. Мозгова Г. П. Психосоматичні захворювання у дітей та підлітків : діагностика та реабілітація / Г. П. Мозгова. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 262 с.

Діагноз, поставлений дитині при народженні, змінити не можна, але перебіг захворювання, подальший розвиток хвороби, адаптація у суспільстві і, як наслідок життєвих умов, поглиблення відхилення від норми або згладжування симптомів часто залежить від стану психіки.

У запропонованій книзі розглянуто питання впливів на розвиток захворювань, методи діагностики й корекції психосоматичної патології. Приділено увагу фактам розповсюженості та факторам ризику виникнення психосоматичних захворювань у дітей та підлітків.

60. Максименко К. С. Переживання негативних психічних станів особистістю : метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ксенія Сергіївна Максименко. — К. : КММ, 2011. — 184 с. — Бібліогр.: с. 164-182.

У книзі побудовано модель психотерапевтичної допомоги соматичним пацієнтам у подоланні ними негативних емоційних станів шляхом віднайдення соціокультурного прототипу естетизованих переживань; розроблено алгоритм креативності як особистісної основи подолання негативних психічних станів при хронічних соматичних захворюваннях; досліджено особливості стану творчості як такого, що в дійсності дає можливість людині відчутти реальність власного «Я», його існування і становлення. Показано, що стан творчості — це самотрансценденція через створення різних світів, відкритість їм і вільний їх вибір.

61. Иовчук Н. М. Детская социальная психиатрия для непсихиатров / Н. М. Иовчук, А. А. Северный, Н. Б. Морозова. — СПб. : Питер, 2008. — 416 с.

Книга допоможе в роботі фахівцям різних галузей, які працюють з дітьми, підлітками та їхніми сім'ями. Вона може стати у пригоді членам сім'ї, в якій виховується особлива дитина. Автори роблять акцент на соціальних аспектах психічних відхилень у дитячому та підлітковому віці — це особливості шкільної та соціальної дезадаптації, соціальне прогнозування, методи комплексної профілактики, корекції, реабілітації та реадаптації у дітей та підлітків з різними видами психічної патології.

62. Охременко О. Р. Дезадаптивні стани / Ольга Романівна Охременко. — К. : Хімджест, 2004. — 84 с.

Книга знайомить читача з теоретичними поняттями індивідуальності, особистості. Розкриває важливі чинники, які впливають на розвиток особистості, адаптацію у суспільному житті та дезадаптацію. З книги читач дізнається про норму і патологію в адаптаційних аспектах поведінки, про преморбідні стани психіки.

63. Баранов В. В. Социально-психологические формирующие реабилитационной среды в учреждениях социальной реабилитации для детей с разными формами девиантного поведения // Наша шк. — 2011. — № 3. — С. 27-31.
64. Гусева А. В. Діти з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю : проблеми діагностування і тактика корекційної роботи // Наша шк. — 2011. — № 5. — С. 24-26.
65. Заїка Е. В. Синдром ослабленої уваги та гіперактивності у дітей і його корекція : (аналіз зарубіжних досліджень) / Е. В. Заїка, С. А. Готвянський // Практ. психологія та соц. робота. — 2011. — № 5. — С. 41-45.
66. Корень Е. В. Психосоциальная дезадаптация детей и подростков с психическими расстройствами в контексте современных реабилитационных подходов / Е. В. Корень, Т. А. Куприянова // Дефектология. — 2012. — № 3. — С. 60-63.
67. Кузнецов В. М. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) у дітей і підлітків : проблеми діагностики і терапії // Практ. психологія та соц. робота. — 2012. — № 3. — С. 2-7.
68. Пылаева Н. М. Нейропсихология и школа / Н. М. Пылаева, Т. В. Ахутина // Вестн. Моск. ун-та. Серия 14 «Психология». — 2012. — № 2. — С. 116-122.
69. Яковенко О. Нові діти : причини аномальної поведінки сучасних дошкочлят // Дошкіл. виховання. — 2013. — № 6. — С. 4-6.

ХВОРОБА — ЦЕ НЕ ВИРОК: ЯК ЖИТИ ОСОБЛИВИМ

Душевне життя людини — найскладніший за своєю природою об'єкт для вивчення і потребує вмілого та обережного підходу озброєного психологічними знаннями.

К. І. Поварнін

70. Ратнер А. Ю. Родовые повреждения нервной системы / А. Ю. Ратнер. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1985. — 333 с.

71. Мецов П. Г. Реабилитация личности при шизофрении, эпилепсии и последствиях черепно-мозговой травмы / П. Г. Мецов, Е. А. Щербина, В. А. Абрамов ; науч. ред. И. Д. Шевчук. — К. : Здоровье, 1991. — 176 с. — Библиогр.: с. 167-171.

Реабілітація психічно хворих — одна з найважливіших проблем сучасної клінічної та соціальної психіатрії. На основі власних досліджень автори описують конкретні ланки багаторівневого процесу реабілітації найбільш поширених і важких психічних захворювань — шизофренії та епілепсії. У спеціальних розділах описані фактори, які визначають реабілітаційні можливості хворого, ефективність реабілітаційної роботи.

Початок цих захворювань виявляється здебільшого у молодому й працездатному віці. Автори стверджують, що правильно організована реабілітаційна робота здатна зберегти хвору людину для нормального суспільного життя.

72. Бурно М. Е. Терапия творческим самовыражением / Марк Евгеньевич Бурно. — М. : Медицина, 1989. — 304 с.

У книзі наведено досвід ефективної психотерапії психопатій та шизофренії. Детально описано розроблений автором метод — терапія творчим самовираженням (з визнанням власної громадської корисності та з виникненням на цій базі стійкого позитивного світосприйняття). Метод включає різні методики терапії творчості — те-

рапія створенням витворів мистецтва, спілкування з природою, літературою, через пізнання культурних цінностей, творчим колекціонуванням.

НЕВРОПАТІЯ

73. Абабков В. А. Жизнь без неврозов / Валентин Анатольевич Абабков. — М. : Астрель ; АСТ, 2000. — 124 с. — (Советы психолога).

Нервове напруження — поширене явище сучасного життя. Будь-хто може потрапити у травмуючі ситуації, пережити стрес. Але якщо життя ускладнене важкою недугою або страждає член родини, ризик невротичних захворювань зростає. Як запобігти розвитку неврозів, що робити з розхитаними нервами розповідає доктор медичних наук, професор, який понад 20 років працює у відділенні неврозів та психотерапії.

74. Тарнавский Ю. Б. Под маской телесного недуга / Юлиан Борисович Тарнавский. — М. : Знание, 1990. — 64 с. — (Новое в жизни, науке, технике. Серия «Медицина» ; № 3).

Психіатри вже давно вивчають здатність деяких людей під впливом травмуючих ситуацій «поринати» у хворобу. Психічний стан, настрій, жага життя або її відсутність впливають на існуючі хвороби й можуть сприяти виникненню нових. Рекомендації для подолання проблем психічного характеру читачеві надає фахівець.

75. Захаров А. И. Психотерапия неврозов у детей и подростков / Александр Иванович Захаров. — Л. : Медицина, 1982. — 216 с.

Автор розкриває причини виникнення неврозів у дітей та підлітків. Розроблені методики сімейної, індивідуальної та групової психотерапії створюють єдиний патогенетичний комплекс, у якому сімейна психотерапія сприяє ефекту індивідуальної та групової роботи з хворими.

76. Захаров А. И. Детские неврозы : (психологическая помощь родителей детям) / Александр Иванович Захаров. — СПб. : Респекс, 1995. — 191 с.

Книга продовжує тему попередньо рекомендованої книги. Але якщо перша призначена здебільшого фахівцеві, котрий допомагає родині та окремим її членам, то друга книга призначена батькам, які визначили у своїй дитини психологічні та психіатричні проблеми і шукають шляхи їх подолання.

77. Петрунук В. П. «Колыбель неврозов» / В. П. Петрунук, Л. Н. Таран. — М. : Знание, 1988. — 96 с. — (Нар. ун-т. Пед. фак. ; № 1).

Немовлячий та шкільний вік — це той вік, коли дитина вступає в життя, складне і суперечне, наповнене для неї прихованих загроз та несподіванок. Саме у цей час для дитини кожна нова ситуація — подія надзвичайна. Навіть неважлива з точки зору дорослого ситуація може стати для дитини найсильнішим подразником, стресом, в результаті якого розвивається невроз. У запропонованій книзі йдеться саме про запобігання дитячим неврозам.

ШИЗОФРЕНІЯ

78. Гнатишин М. Королева безумства : по той бік реальності / М. С. Гнатишин, О. О. Белов. — Вінниця : Консоль, 2009. — 288 с. : ілюстр.

Книжка присвячена одній із основних проблем сучасної психіатрії — проблемі шизофренії.

Використовуючи багатий фактичний матеріал, автори в популярній формі висвітлюють історію вчення про шизофренію, особливості її перебігу, сучасні погляди на причини, механізми й методи лікування цього захворювання. Книжка знайомить читача зі складним і суперечливим світом хворих на шизофренію, дозволяючи зазирнути в нього «зсередини», очима пацієнта. Вона також дає уявлення про світобачення й переживання хворих, допомагаючи зрозуміти особливості особистості людини, яка страждає на шизофренію.

Книжка спрямована на подолання стигматизації, вона наближає масового читача до розуміння унікального внутрішнього світу хворих на шизофренію, сприяє поліпшенню їхньої соціальної адаптації.

Книжка адресована лікарям, психологам, медичним і соціальним працівникам, а також усім, хто цікавиться внутрішнім світом людини.

79. Фуллер Торри Э. Шизофрения : кн. в помощь врачам, пациентам и членам их семей / Э. Фуллер Торри ; пер. с англ. Д. Рапопорт. — СПб. : Питер Пресс, 1996. — 448 с.

Книга відомого американського психіатра є популярним виданням. Автор порушує широке коло тем: теорії виникнення шизофренії, найбільш характерних симптомів, методів діагностування та лікування з використанням ліків, соціальної реабілітації. Спеціальний розділ присвячено відповідям на практичні запитання, які хвилюють хворих і членів їхніх сімей.

80. Драгоевич Н. Стигматизация семей, члены которых страдают шизофренией / Н. Драгоевич, Н. Глигорович, И. Милачич-Видоевич // Вопр. психологии. — 2011. — № 5. — С. 24-33.

АУТИЗМ

Термін аутизм вперше використав австрійський професор E. Bleuler для визначення деяких рис мислення хворих на шизофренію. Він визначив, що аутистичне мислення відрізняється від способу мислення звичайної людини своєю заглибленістю у внутрішній світ. Ступінь цієї заглибленості може відрізнятися від періодичних поринань людини в світ своїх фантазій до постійного перебування в цьому світі залежно від стадії та стану хвороби. Особа створює свою реальність, в якій реалізується і отримує задоволення.

81. Блейлер Е. Аутистическое мышление / Е. Блейлер ; пер. с нем. и предисл. Я. М. Когана. — О., 1927. — 81 с.

Вивчення проблеми аутизму триває понад сторіччя. Однак досі наука не дає однозначної відповіді про причини його виникнення і шляхів подолання наслідків. Що це за психічне явище, звідки прийшло, що спричинило такий шлях розвитку і як з цим жити, як адаптувати аутиста до реального життя, створити умови для його самостійної соціальної адаптації? Автор шукає відповіді на ці питання. Книга має історичну цінність, висвітлюючи результати перших досліджень проблеми.

82. Беттельхейм Б. Пустая крепость. Детский аутизм и рождение Я / Бруно Беттельхейм ; пер. с англ. Б. Орлов. — М. : Акад. проспект ; Традиция, 2004. — 784 с.

Запропонована книга є фундаментальною працею німецько-американського вченого, яка містить результати багаторічних досліджень, проведених у спеціальному закладі з вивчення аутизму. Висновки автора — одна із версій про походження дитячого аутизму. В книзі рекомендовано шляхи подолання відчуження аутистів від суспільного життя, пробудження в них інтересу до оточуючих. Автор посилається на позитивний досвід роботи, який свідчить, що ряд проблем, які виникають при аутизмі, можна подолати.

83. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія / Тетяна Вікторівна Скрипник. — К. : Фенікс, 2010. — 368 с.

У монографії систематизовано світовий досвід вивчення аутизму як у теоретичному, так і в експериментальному аспектах; подано змістовний виклад дієвих корекційних стратегій, які застосовують у роботі з аутичними дітьми. Феноменологічний підхід сприяє опрацюванню діагностичного інструментарію, який дає змогу розкрити унікальність кожної дитини та її родини. З'ясування сутності аутизму, відповідно до феноменологічної традиції, здійснено за моделлю ідеального типу. Установлено зв'язок між діагностичними висновками й корекційними програмами; визначено критерії та показники динаміки позитивних перетворень у аутичних дітей як наслідок послі-

довного втілення педагогами і батьками узгоджених корекційних заходів.

84. Питерс Т. Аутизм : от теоретического понимания к педагогическому воздействию : кн. для педагогов-дефектологов / Тео Питерс ; пер. с англ. М. М. Щербаковой ; под. науч. ред.: Л. М. Шипицыной, Д. Н. Исаева. — М. : ВЛАДОС, 2002. — 240 с. — (Коррекционная педагогика).

85. Гилберт К. Аутизм : медицинское и педагогическое воздействие : кн. для педагогов-дефектологов : пер. с англ. / Карл Гилберт, Тео Питерс ; пер. с англ. М. М. Щербаковой ; под. науч. ред.: Л. М. Шипицыной, Д. Н. Исаева. — М. : ВЛАДОС, 2003. — 144 с. : ил. — (Коррекционная педагогика).

У наукових колах аутизм розглядається як «дезінтегроване порушення розвитку». Але в житті все виглядає значно складніше. Багато питань стосовно аутизму все ще залишаються нез'ясованими. Рекомендовані книги розповідають про особливий світ аутиста. В них читач знайде рекомендації з виховання, навчання аутистів. Приділено увагу питанню виявлення і лікування захворювань, які часто супроводжують аутистичних дітей.

86. Лебединская К. С. Диагностика раннего детского аутизма : начальные проявления / К. С. Лебединская, О. С. Никольская. — М. : Просвещение, 1991. — 96 с.

В книзі узагальнено досвід наукової та практичної роботи з медико-психолого-педагогічної діагностики раннього дитячого аутизму у дітей з перших років життя. Запропоновані авторами методи дослідження допоможуть виявити у дітей порушення розвитку інтелектуальної, емоційної та інших сфер життя, вчасно провести дитині кваліфіковану діагностику. А це, в свою чергу, дає можливість якомога раніше розпочати роботу з корекції проблеми і пристосування аутичних дітей до суспільного життя.

87. Доленко О. В. Аутизм в дошкольном детстве : откровенный разговор : (в помощь родителям) / Ольга Витальевна Доленко. — Запорожье : Печат. мир, 2009. — 140 с.

Автор книги — дитячий психіатр. В останні роки вона керує психоневрологічним центром санаторного типу. В основу книги покладено реальні історії аутичних дітей та досвід батьків з їх виховання й навчання.

88. Бабайкіна Н. Г. Засвоєння навчальної програми учнями з порушенням спектра аутизму: монографія // Ніна Григорівна Бабайкіна, Яна Віталіївна Крет. — Запоріжжя: ЗНУ, 2010. — 340 с.

89. Крет Я. В. Рання діагностика та корекція психомоторики дітей з аутизмом: монографія / Яна Віталіївна Крет. — Запоріжжя: ЗНУ, 2007. — 608 с.

Особливістю цих монографій є те, що вони складені, зокрема, лауреатом премії Президента України, вчителем року-2006 Північної Ірландії (Велика Британія) Я. В. Крет.

У книгах описано узагальнений досвід фахівців, які безпосередньо працюють з дітьми в клініках, консультаціях Північної Ірландії та України. Показані нетрадиційні методи корекції психомоторики на уроках і позакласних заняттях, додається значна кількість карт обстежень, конспектів занять із дітьми з вадами психофізичного розвитку. Численні випадки, які описуються в монографії, роблять теоретичну побудову і висновки виразними й зрозумілими, допомагаючи розпізнати відхилення в розвитку дитини і накреслити шляхи їх корекції.

90. Тарасун В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навч. посіб. для вищ. навч. закладів / В. Тарасун, Г. Хворова; за наук. ред. В. Тарасун. — К.: Наук. світ, 2004. — 103 с. — Бібліогр.: с. 92-96.

У концепції висвітлено сучасні погляди на природу аутизму; розкрито зміст його теоретичних концептуальних моделей, охарактеризовано особливості прояву клінічної картини і психологічної структури асинхронного типу затримки розвитку; узагальнено вітчизняний і зарубіжний досвід психолого-педагогічної корекції цього виду дизонтогенезу.

Запропоновано авторський підхід до вирішення проблеми навчання, розвитку і соціалізації дітей з аутизмом.

Обґрунтовано теоретико-методологічні (правові, філософські, соціокультурні, нейропсихологічні) засади та соціально-економічні передумови вирішення цієї проблеми. Представлено комплексну психолого-педагогічну модель допомоги дітям з аутизмом.

91. Нуриева Л. Г. Развитие речи у аутичных детей : метод. разработки / Лариса Геннадиевна Нуриева. — М. : Теревинф, 2003. — 160 с.

Авторська методика Л. Г. Нурієвої надає можливість розвивати як експресивне, так і імпресивне мовлення у дітей з раннім дитячим аутизмом I та II груп (за класифікацією О. С. Нікольської). Значна увага приділена створенню мотивації до спілкування. Методика пройшла успішну апробацію протягом десяти років і зарекомендувала себе позитивними результатами.

До книги включена глава, яка описує заняття з дітьми від двох до трьох років. У цей період робота над розвитком мовлення є особливо ефективною.

92. Алвин Д. Музыкальная терапия для детей с аутизмом / Джульетта Алвин, Эриел Уорик ; под ред. Э. Уорик ; пер. с англ. Ю. В. Князькиной. — М. : Теревинф, 2004. — 208 с. — (Особый ребенок).

У книзі детально описані методи роботи музичного терапевта з дітьми, у яких діагностовано аутизм різних ступенів. Автори описують психотерапевтичний процес, виділяють окремі етапи індивідуальної роботи з дитиною. Запропоновані методики супроводжуються прикладами. Приділено увагу питанню участі батьків у навчально-виховному процесі та описано шляхи їх залучення для спільних музичних занять.

93. Інтеграційний літній табір : простір розвитку дітей з аутизмом : навч.-метод. посіб. / Т. В. Скрипник, Г. М. Хворова, Г. Г. Смоляр, К. Ю. Абрамченко ; за наук. ред. канд. психол. наук Т. В. Скрипник. — К. : Задруга, 2007. — 96 с. : ілюстр.

У посібнику висвітлено теоретичні засади системи проведення корекційної роботи для дітей з аутизмом в умовах інтеграційного реабілітаційного літнього табо-

ру, а також описано практичний досвід проведення Громадською асоціацією підтримки осіб з аутизмом "Сонячне коло" табору "Крок назустріч" влітку 2006 року. Особливу увагу автори приділяють розкриттю форм і методів роботи з аутичними дітьми, а також здійсненню програми "Літня батьківська школа" для їхніх батьків.

94. Юханссон І. Особое детство / Ирис Юханссон ; пер. со швед. О. Б. Рожанской. — М. : Центр лечеб. педагогики, 2001. — 166 с.

Автор книги — аутистка. Але у даному випадку неможливо застосувати стандартний термін «хвора на аутизм». Сьогодні Ірис Юханссон — психолог, комунікабельна, уважна до оточуючих, чарівна жінка. Але від народження вона була глибоко аутичним дитям. Чи можливо таке? Яким чином сталися такі вражаючі позитивні зміни? Спогади автора про своє дитинство допомагають знайти відповіді на деякі питання про світ аутичної людини, спосіб її мислення. Досягнення Ірис на шляху подолання проблеми дарують надію тим, хто сьогодні перебуває в пошуку.

95. Бондаренко Р. М. Професійна готовність майбутнього психолога до роботи з дітьми аутичного спектра // Вісн. післядиплом. освіти : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менеджменту освіти. — К., 2012. — Вип. 7. — С. 272-277.

96. Зайченко Г. Д. Діагностичний етап роботи вчителя-логопеда в таборі інтенсивної корекції для сімей, що виховують дітей із порушеннями аутичного спектра // Дефектологія. — 2012. — № 4. — С. 26-29.

97. Куценко Т. Системи допоміжної альтернативної комунікації для дітей з аутизмом // Дефектологія. — 2011. — № 2. — С. 41-44.

98. Островська К. О. Особливості соціальної компетентності у дітей з різним рівнем аутизму // Практ. психологія та соц. робота. — 2013. — № 5. — С. 52-55.

99. Скрипник Т. Дослідження батьківських концепцій аутизму / Тетяна Скрипник, Дмитро Скрипник // Дефектологія. — 2011. — № 4. — С. 10-13.
100. Скрипник Т. Концепція навчання та розвитку дітей із розладами аутичного спектра // Дефектологія. — 2013. — № 2. — С. 7-11.
101. Гарнавська Ю. Проблемна поведінка в дітей із розладами аутичного спектра // Дефектологія. — 2013. — № 3. — С. 44-48.

ЕПІЛЕПСІЯ

102. Голдберг Д. Р. Как жить с эпилепсией / Джоан Р. Голдберг ; пер. с англ. Н. И. Кролик. — М. : КРОН-ПРЕСС, 1995. — 128 с.

Епілепсія — загадкова хвороба, на яку страждали багато відомих талановитих, надзвичайних, особливих людей. Ось тільки деякі імена: Юлій Цезар, російський цар Петро I, Федір Достоевський.

Запропонована книга надає необхідну інформацію й надію багатьом людям, що страждають на епілепсію, їхнім рідним і друзям.

103. Ходос Х. Г. Эпилепсия : факты, суждения, выводы / Хаим-Бер Гершонович Ходос. — 2-е изд. — Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1989. — 220 с.
104. Каубиш В. К. Личность и поведение детей, больных эпилепсией / Владимир Константинович Каубиш. — Ташкент : Медицина, 1988. — 104 с. : ил., табл.
105. Болдырев А. И. Эпилепсия у детей и подростков / Александр Иванович Болдырев. — М. : Медицина, 1990. — 320 с. : ил.
106. Морозов В. И. Бессудорожная эпилепсия / Виктор Иванович Морозов, Юрий Петрович Полянский. — Минск : Вышэйш. шк., 1988. — 175 с.

ДИТЯЧИЙ ЦЕРЕБРАЛЬНИЙ ПАРАЛІЧ (ДЦП)

ДЦП є наслідком уражень головного мозку у пренатальний період, під час пологів, а також коли основні структури мозку ще не є зрілими. Залежно від того, які саме зони мозку постраждали, виявляються рухові розлади, розлади мовлення та вади психічного розвитку. Значна частина дітей з ДЦП не мають проблем з розвитком інтелекту, тому, за умови належного сприяння дорослих, з успіхом здобувають освіту, реалізують себе у науковій роботі та творчості. У ранньому віці особлива увага має приділятися фізичному розвитку, наполегливій праці над подоланням рухових обмежень, оволодінню комплексом спеціальних фізичних вправ для хворих на ДЦП. Із віком дитини збільшується питома вага педагогічних і соціальних абілітаційних заходів порівняно з медичними. У старшому дошкільному та шкільному віці важливу роль відіграє педагогічна корекція, спрямована на стимуляцію інтелектуального розвитку та усунення негативних тенденцій у поведінці. В юнацькому віці при збереженні інтелекту й помірних чи легких рухових розладах важливим засобом абілітації є професійне навчання та — в подальшому — працевлаштування. При інтелектуальній збереженості та значних рухових розладах важливим засобом соціальної абілітації є самоосвіта, заочне навчання, систематична розумова праця та налагодження спілкування з ровесниками, людьми, які мають схоже коло інтересів. В усі вікові періоди необхідною є лікувальна фізкультура та загальнооздоровчі заходи.

107. Шипицына Л. М. Психология детей с нарушениями функций опорно–двигательного аппарата : учеб. пособие для вузов / Людмила Михайловна Шипицына, Ирина Ивановна Мамайчук. — М. : ВЛАДОС, 2004. — 367 с. : ил. — (Коррекционная педагогика).

В книзі наведено систематизацію клінічних, психологічних та педагогічних відомостей про дітей з порушенням функцій опорно–рухового апарату. Детально проаналізовано психічні порушення, психодіагностичні та психокорекційні аспекти роботи психолога при церебральному паралічу та інших формах рухової патології, зокрема хвороби Дюшена.

Книга буде корисною не тільки для студентів, спеціалістів, а й для батьків, які виховують дитину з порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

108. Семенова К. А. Клиника и реабилитационная терапия детских церебральных параличей / К. А. Семенова, Е. М. Мастюкова, М. Я. Смуглин. — М. : Медицина, 1972. — 328 с.

109. Семенова К. А. Лечение двигательных расстройств при детских церебральных параличах / Ксения Александровна Семенова. — М. : Медицина, 1976. — 184 с.

ДЦП — захворювання, що виникає у дітей внаслідок уражень головного мозку у пренатальний період, під час пологів, а також коли основні структури мозку ще є не зрілими.

Основними у клінічній картині захворювання є рухові розлади, порушення рівноваги, розлади мовлення та вади психічного розвитку. Отож, діти з ДЦП потребують уваги різних фахівців: логопедів, спеціалістів з лікувального масажу, фізкультури, іноді олігофренопедагогів. Запропоновані книги надають інформацію про специфіку захворювання, рекомендують різні шляхи вирішення проблем здоров'я, розвитку, навчання, працевлаштування й соціальної адаптації дітей, хворих на ДЦП.

110. Ипполитова М. В. Воспитание детей с церебральным параличом в семье / Маргарита Васильевна Ипполитова, Римма Дмитриевна Бабенкова, Елена Михайловна Мастюкова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1993. — 64 с. : ил.

Автори розкривають особливості фізичного та психічного розвитку дітей з ДЦП, наводять методики корекційних занять з формування рухових навичок, а також активізації мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

111. Мастюкова Е. М. Физическое воспитание детей с церебральным параличом : младенч., ран. и дошк. возраст / Елена Михайловна Мастюкова. — М. : Просвещение, 1991. — 156 с.

У книзі запропоновано методику фізичних вправ з урахуванням специфіки рухових порушень при ДЦП, рекомендовані конкретні вправи для поліпшення руху і розвитку.

112. Ефименко Н. Н. Содержание и методика занятий физкультурой с детьми, страдающими церебральным параличом : учеб. изд. / Николай Николаевич Ефименко, Борис Васильевич Сермеев. — М. : Сов. спорт, 1991. — 56 с.

Збірник вправ з методичними рекомендаціями.

113. Дикуль В. И. Разорванный круг / В. И. Дикуль, А. Г. Елисейкин. — М. : Сов. спорт, 1993. — 144 с. : ил.

Валентин Дікуль — атлет, автор унікальної методики лікування і реабілітації хворих зі спинальними травмами і наслідками дитячого церебрального паралічу. Автор, який сам пройшов шлях від паралізованого інваліда до силового акробата, впевнений: кожна людина може зробити надзвичайно багато. Потрібно тільки вірити в себе, у власні сили і обов'язково доводити до кінця розпочате, як важко це не було б. І тоді ви обов'язково переможете хворобу.

114. Ілляшенко Т. Діти з церебральним паралічем у загальноосвітній школі // Почат. шк. — 2008. — № 11. — С. 58-62.

115. Чеботарьова О. Дитина із церебральним паралічем : що мають знати батьки // Дефектологія. — 2011. — № 4. — С. 14-18.

116. Чеботарьова О. Особливості корекційно-реабілітаційної роботи з учнями із порушеннями опорно-рухового апарату // Дефектологія. — 2013. — № 3. — С. 16-20.

«СОНЯЧНІ ДІТИ» З СИНДРОМОМ ДАУНА

Синдром Дауна вперше описав у 1866 році британський вчений Джон Ленгдон Даун, а хромосомне походження синдрому було обґрунтоване в 1959 році.

За статистикою одна дитина із 700 новонароджених з'являється на світ з синдромом Дауна. Це не залежить від способу життя батьків, їхнього здоров'я, шкідливих звичок, харчування, достатку, освіти, кольору шкіри чи національності. Хлопчики й дівчатка народжуються з однаковою частотою. Батьки при цьому мають нормальний набір хромосом.

Діти з синдромом Дауна відрізняються від звичайних дітей зовнішністю, загальним станом здоров'я, психічним та розумовим розвитком. Рівень відмінностей може бути різним. Можна стверджувати, спираючись на факти, що при належному вихованні, навчанні та оздоровленні межа від патології до норми у таких дітей легко долається. Вони можуть навчатися в загальноосвітній школі, займатися спортом, спілкуватися з однолітками.

Для успішного зростання та розвитку дитини з синдромом Дауна їй з самого раннього віку необхідна допомога, яка складається з певного комплексу спеціальних заходів, спрямованих на підтримку загального стану здоров'я і стимуляцію розвитку.

Відхилення в хромосомному наборі змінити неможливо, тому синдром Дауна не є хворобою, а скоріше станом, якому властиві деякі особливості. Консервативному або оперативному лікуванню піддаються тільки супутні захворювання. Однак існують деякі види медичної, психологічної та педагогічної допомоги, специфічні як для дітей, так і для дорослих людей з синдромом Дауна. В цьому розділі ми пропонуємо літературу про шляхи допомоги «сонячним дітям».

117. Діти з синдромом Дауна : poradnik dla батьків і фахівців / упоряд.: О. О. Мельник, Т. В. Віговська. — Луцьк : Вісник, 2007. — 28 с. — Бібліогр.: 10 назв.

118. Современные подходы к болезни Дауна / под ред. Д. Лейна, Б. Стрэтфорда ; пер. с англ. под ред. М. Г. Блюминой. — М. : Педагогика, 1991. — 336 с. : ил.

У книзі проблеми дітей з синдромом Дауна розглянуто в різних аспектах. Це і медичні, і психологічні, і педагогічні проблеми. Найважливіше, що тут можна знайти рекомендації щодо збільшення шансів на повноцінне життя для такої людини. Останній розділ має назву «Возможности и достижения». Він розкриває можливості й перспективи «сонячних дітей» у подальшому зростанні, розвитку, соціалізації.

119. Уиндерс П. Формирование навыков крупной моторики у детей с синдромом Дауна / Патриция С. Уиндерс. — М. : Благотвор. фонд «Даунсайд Ал», 2003. — 288 с. : ил. — (Серия книг о синдроме Дауна).

Запропонована книга — перша з перекладених російською мовою книг про синдром Дауна, написана провідним американським спеціалістом. У книзі докладно й доступно розповідається про всі етапи розвитку навичок моторики у дітей з синдромом Дауна й про те, яку допомогу їм можуть надати батьки та спеціалісти. В посібнику представлено новий, поки ще недостатньо широко розповсюджений в нашій країні підхід до стимуляції розвитку рухів, запропоновано методи активізації ролі самої дитини в лікувальному процесі. Інформація буде корисною для роботи з іншими типами порушень, для яких характерним є знижений м'язовий тонус.

120. Медведева Т. П. Развитие познавательной деятельности детей с синдромом Дауна : пособие для родителей / Т. П. Медведева. — 2-е изд. — М. : Монолит, 2010. — 80 с.

У посібнику наведено загальні відомості про особливості інтелектуального розвитку дітей з синдромом Дауна, подаються детальні рекомендації щодо організації дидактичних занять з ними, навчання у грі та в повсякденному житті, розповідається про завдання, які батьки можуть запропонувати своїй дитині, щоб займатися з нею у домашніх умовах. Ця інформація має на меті доповнити й розширити досвід батьків, допомогти їм вибирати, як та у якій послідовності вчити дитину.

*Посібник адресовано батькам дітей дошкільного віку,
може бути цікавим і педагогам, які працюють з дітьми з
синдромом Дауна.*

121. Одиноква Г. Ю. Особенности взаимодействия в паре «мать — ребенок раннего возраста с синдромом Дауна» // Дефектология. — 2012. — № 1. — С. 76-87.

НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: НАУКОВЕ ВИВЧЕННЯ ТА ДОСЯГНЕННЯ

Ребенок, развитие которого осложнено дефектом, не есть просто менее развитой, чем его нормальные сверстники, ребенок, но иначе развитой.

Л. Выготский.
Основы дефектологии. — С. 24.

Забезпечення потреб дитини, створення умов для її повноцінного розвитку — один з найважливіших пріоритетів політики кожної держави і моральний обов'язок кожного громадянина.

Дитині, яка з'являється на світ, необхідні їжа й житло, любов і ласка, можливості навчатися і розвиватися, спілкуватися з однолітками, відчувати себе під захистом дорослих від насилля й жорстокості.

Виняткової турботи потребують діти з вадами розвитку.

Таким дітям необхідно створити оптимальні умови, які допомогли б звести до мінімуму наслідки їхніх розладів. Вони потребують допомоги фахівців і, що найважливіше, чуйного й доброзичливого ставлення оточуючих.

Ми повинні сприймати їх не як людей, яким необхідна особлива опіка в ізольованих умовах, а як таких, що мають жити серед нас, бути потрібними нам і облагороджувати нас.

Якщо раніше особливого навчання потребувало 2% дітей, то останнім часом кількість їх значно зростає. За даними різних авторів, 20-25% дітей дошкільного віку мають різні природу і ступінь мовленнєвих порушень, 10% — затримку психічного розвитку, 4-5% — легкий і більш виражений ступінь розумового недорозвитку. Частина дітей має емоційні розлади, порушення психічного розвитку неорганічного походження, поведінки, спілкування тощо.

Ці діти, замкнуті у вузькому просторі власного житла, яке часто буває незадовільним, приречені на примітивне й безрадісне існування.

Практика доводить, що своєчасне втручання у розвиток дітей з особливими потребами, створення умов для їхньої соціальної адаптації може докорінно змінити ситуацію, забезпечити розвиток життєтворчості.

Актуальним питанням сьогодення є здобуття якісної освіти дітьми цієї категорії.

У Національній доктрині розвитку освіти чітко зазначено, що рівний доступ до якісної освіти є національним пріоритетом і передумовою виконання міжнародного та національного законодавства щодо реалізації прав громадян (незалежно від національності, статі, соціального походження і майнового стану) на отримання якісної освіти.

Вивчення світового досвіду реабілітації дітей з вадами фізичного чи розумового розвитку доводить, що реалізація їхнього права на освіту та максимальний розвиток здібностей набуває особливого значення для повноцінної життєдіяльності таких дітей і благополуччя суспільства. Дитина з особливими потребами — не пасивний член суспільства, а особистість, здатна до розвитку, особистість, яка має право на задоволення власних соціальних потреб, на працю, відпочинок, створення сім'ї, пенсійне забезпечення, доступ до культурних цінностей.

Не секрет, що кожного року до загальноосвітніх шкіл приходять діти з проблемами розумового розвитку. Перебування такої дитини в школі перетворюється на звичайне відсиджування, де вчитель майже не звертає уваги на неї, а діти насміхаються, а то й знущаються з неї.

Учитель не готовий працювати з такою дитиною, не здатний усвідомити того, що й вона має сильні сторони, спираючись на які, можна скласти індивідуальну програму розвитку. Вчителеві необхідні знання про типовий і нетиповий розвиток дитини, про методи навчання дітей з особливими потребами.

Термін «особливі потреби» означає, що робота з такою дитиною вимагає особливого навчального плану (через наявність у неї вад фізичного або розумового розвитку), необхідні

особливі вказівки, технології, підходи, інструменти, обладнання, модифікації класного середовища тощо.

Термін «особа з вадами» вживається до дітей, яким установлено відповідний медичний діагноз і в яких:

- спостерігаються фізичні або розумові порушення, що суттєво обмежують їхню життєдіяльність (наприклад, порушення зору, слуху, мови, опорно-рухового апарату, можливості самообслуговування, здатності до навчання, роботи тощо);

- були такі порушення в минулому.

Термін «фізичні або розумові порушення» означає:

- будь-які розлади нервової, серцево-судинної, дихальної, репродуктивної, травної, сечостатевої, ендокринної, кров'яної і лімфатичної систем, опорно-рухового апарату, органів чуття, шкіри тощо;

- будь-які розумові чи психічні розлади, приміром, затримка психічного розвитку, органічні порушення мозку, психічні хвороби, нездатність до навчання тощо.

Крім терміну «діти з особливими потребами» вживається термін «неповносправні діти».

Робота з дитиною з особливими потребами вимагає командного підходу, бо об'єднує фахівців різного профілю і забезпечує обмін необхідною інформацією. Кожен учасник команди є незамінним, а його думка і досвід — цінні й важливі. Центром команди є неповносправна дитина. Навколо дитини формується команда підтримки, яка забезпечує дитині соціальну адаптацію, підтримку в навчанні та фізичну реабілітацію.

У роботі з неповносправними дітьми дуже важливою є співпраця з фахівцями (аудіологами, психологами, логопедами, фахівцями з лікувальної фізкультури, працетерапії та ін.). Вони можуть допомагати задовольняти індивідуальні потреби дітей, а також надавати вчителям і батькам необхідну інформацію.

Донедавна вважалося, що головним вихователем дитини повинна бути школа, колектив. Проте сьогодні ніхто вже не заперечуватиме, що основну відповідальність за розвиток дитини несе сім'я, бо саме в ній закладаються найважливіші риси особистості дитини, її ставлення до себе, до світу. У сім'ї задовольняється значна частина її потреб: в емоційній підтримці, любові, захищеності. Незадоволення їх у сім'ї породжує нервово-психічну напругу, тривогу.

Перше питання, яке свідомо чи несвідомо постає перед кожним із батьків: від чого залежать ті чи інші особливості розвитку дитини? Батьки, які не обтяжують себе щоденним розв'язанням виховних проблем, охоче дотримуються ще й досі поширеної думки, що все наперед визначено природою — таке вродилося. А ті, хто звик досягати мети, вважають, що вихованням можна домогтися всього. Обидві ці позиції хибні, бо якщо в першому випадку батьки нехтують можливістю допомогти дитині в її розвитку, то в іншому вони можуть зашкодити їй безпідставними претензіями, непосильними вимогами.

Звичайно, людина — істота біологічна, і було б неправильно не зважати на вроджені чи набуті особливості функціонування її організму. У складних для розвитку умовах опиняється дитина, ослаблена хворобою, нервова система якої потерпіла від дії шкідливих речовин, травм, запальних процесів, порушення обміну речовин. Мають значення й негативні складові особливості функціонування нервової системи. Всі ці небезпечні для організму чинники нині дуже поширені через складні екологічні умови, зниження рівня життя, а також погіршення здоров'я населення в цілому. Однак особливості функціонування нервової системи дитини — тільки передумова для її подальшого психічного розвитку. В однієї дитини вони працюють добре, у іншої — гірше. А для оптимального розвитку потрібні різні підходи та затрати зусиль, бо певний стан психіки не виникає при народженні, а формується впродовж життя.

Вчені виявили цікаву особливість: мозок новонародженої дитини набагато незріліший, ніж мозок новонародженої тварини. У тварини основні програми її поведінки закладені заздалегідь, і після народження вона повторює поведінку своїх батьків. У мозку новонародженої дитини немає готових програм майбутньої поведінки. Природа наче залишила можливість людському мозку остаточно дозрівати в особливих умовах — спілкуванні з дорослими і соціальним середовищем. Тому в людини найдовший період дитинства — до зрілості минає майже два десятиліття. Безпорадність немовляти робить його життя неможливим без участі батьків. Допомога йому необхідна, але не кожен замислюється над тим, що він потрібен малюкові не тільки для того, щоб нагодувати, переповити, зігріти його, а й для спілкування.

Якщо дитина здорова, її мозок функціонує повноцінно, дорослому нема потреби докладати спеціальних зусиль, спілкуючись з нею. Один віковий період змінюється іншим, і батькам здається, що дитина всього навчилася сама.

Якщо ж через якісь обставини виникають відхилення у функціонуванні центральної нервової системи дитини, труднощі в роботі мозку, батькам доводиться докладати значних зусиль, аби навчити свого малюка спочатку елементарних, а потім складних дій, без яких подальший психічний розвиток був би неможливим.

Труднощі в розвитку таких дітей полягають у тому, що навіть для незначного просування в засвоєнні нового досвіду їм потрібно значно більше зусиль і часу. Часто батьки помічають відставання із запізненням.

Найчастіше такі хвилювання починаються перед вступом дитини до школи, коли раптом з'ясовується, що вона не вміє і не знає багато такого, що знають і вміють її ровесники.

Помітивши відставання дитини у розвитку, не варто впадати в розпач, але їй не слід сподіватися на легкий успіх. Головне — послідовно і наполегливо допомагати малюкові навчитися того, чого він ще не вміє, але вже здатен навчитися. Звичайно, батькам необхідно мати певні педагогічні знання. Проте виховання кожної дитини — робота творча. Батьки краще, ніж будь-хто інший, знають свою дитину. Тому якими б посібниками вони не користувалися, їм потрібно буде самим зорієнтуватися в тому, що їхня дитина вже вміє, а чого їй необхідно навчитися, які завдання будуть корисними, а які — ні.

Дитина з певними недоліками у функціонуванні нервової системи в кожний віковий період без спеціальної допомоги не встигає пройти той етап розвитку, який проходять її здорові ровесники. Спеціальні заняття з такою дитиною будуть успішними тоді, коли пощастить заповнити прогалини попереднього розвитку. Слід також пам'ятати, що не все із упущеного в ранньому дитинстві можна надолужити.

Для запобігання і корекції патологічного формування особистості велике значення має допомога батьків у встановленні правильних взаємовідносин дитини з колективом. Необхідно постійно розвивати потребу у спілкуванні з однолітками, вчити допомагати іншим і правильно сприймати допомогу товаришів і дорослих.

Дитина повинна почувати себе самотійною, корисною і потрібною в навколишньому середовищі.

Батькам слід пам'ятати, що поряд з постійним піклуванням про дитину слід максимально розвивати у дитини самостійність, необхідну для соціальної адаптації в зрілому віці.

Батьки не повинні ізолювати дитину від друзів, родичів, сусідів, тому що ці люди допоможуть у догляді за хворою дитиною і зроблять її життя більш повноцінним.

Вирішальне значення в розвитку дитини має пильність батьків та їхня обізнаність з певними закономірностями розвитку людської психіки.

Будь-яке відхилення від норми стає зрозумілим лише в порівнянні з нею. Щоб зрозуміти дитину, яка відстає в розвитку, і вміло їй допомогти, необхідно знати, як розвивається нормальний малюк.

На розвиток особистості дитини великий вплив має спілкування з батьками.

На жаль, буває і так, що родина стає джерелом низької самооцінки дитини, причиною виникнення у неї агресивності, страхів, схильності до неправди. Найчастіше причиною цього є втрата відкритості, довіри, емоційного контакту між батьками і дітьми, невіра батьків у свою дитину.

Кожна категорія сімей потребує спеціальної допомоги відповідно до їхніх проблем і запитів.

Основними напрямками в роботі з сім'єю повинні бути:

- глибока соціальна діагностика з метою вивчення взаємовідносин у сім'ї;*
- розробка і реалізація спільно з сім'єю індивідуальних програм допомоги дитині;*
- просвіта батьків та інших членів сім'ї з метою розширення знань про особливості розвитку дитини з особливими потребами і методами корекційно-розвивальної роботи з нею;*
- впровадження на диференційованій основі системи взаємодії з сім'ями вихованців з метою корекції відносин між батьками і дитиною (підвищення сензитивності матері, корекція емоційного стану дитини, підвищення ролі батька в її вихованні).*

Слід сказати, що не існує чітко встановленої методики щодо роботи з дітьми з особливими потребами. У цій справі вчителі мають спиратися на свої знання й досвід, а також ви-

користовувати сучасні ефективні педагогічні підходи, зокрема, збирати щонайбільше інформації про дітей, створювати можливості для практичного навчання, враховувати сильні сторони і потреби кожного учня, спостерігати, оцінювати і планувати навчання кожної дитини, працювати спільно з іншими членами колективу тощо.

В. І. Шнайдер

122. Про світ дітей з особливими потребами : порадник керівникам освітніх установ, вчителям, вихователям дошкільних закладів, шкіл–інтернатів та груп продовженого дня, батькам щодо роботи з дітьми з порушенням психофізичного розвитку / упоряд. В. І. Шнайдер. — Кам'янець–Подільський : Абетка–НОВА, 2003. — 140 с.

Порадник містить інформацію про захворювання дітей дошкільного і шкільного віку, їх означення і характерні прояви, поради фахівців щодо роботи з дітьми з особливими потребами, форми їх навчання.

Посібник має на меті допомогти освітянам і батькам у роботі з дітьми з вадами розвитку.

123. Романчук О. І. Дорога любові : путівник для батьків дітей з особливими потребами та тих, хто йде поруч / Олег Ігоревич Романчук. — Вид. 3-є, доп. — Л. : Колесо, 2009. — 176 с.

Ця книга — стислий путівник для сімей, які мають дитину з особливими потребами. Маючи власну практику лікаря та спілкуючись з сім'ями, автор намагається накреслити мапу досвіду родини, де є неповносправна дитина, та допомогти батькам розгледіти з-поміж багатьох доріг оту дорогу любові, яка веде до життя, до реалізації себе, до розвитку. Втім, це видання адресоване не лише батькам дітей з особливими потребами, а значно ширшому колу читачів. Адже щоб прожити повноцінне життя, реалізувати себе у цьому світі, особлива дитина та її сім'я потребують турботи і підтримки, відкритості й сприймання з боку інших людей, суспільства загалом. Проте це сприймання і турбота важливі не лише їм, а й усім нам, бо допомагаючи неповносправним особам, ми можемо відкрити щось неочікуване: що стаємо людянішими а, отже, щасливішими, і не лише ми як окремі осо-

би, а як суспільство загалом... І ця дорога любові не тільки для особливих дітей – вона для всіх нас...

124. Нет «необучаемых детей» : кн. о раннем вмешательстве / под ред.: Е. В. Кожевниковой, Е. В. Клочковой. — СПб. : КАРО, 2007. — 388 с.

В книгу увійшли праці співробітників Санкт-Петербурзького «Інституту раннього втручання». У ній розглянуто широке коло питань — від проблем діагностики до особливостей програм раннього втручання для дітей з когнітивними, руховими, соціально-емоційними та множинними порушеннями. Додатково до книги включено праці шведського спеціаліста професора Б. Бйорьєсона про взаємодію біологічних та соціальних факторів на розвиток дитини.

125. Мастюкова Е. М. Они ждут нашей помощи / Елена Михайловна Мастюкова, Алла Григорьевна Московкина. — М. : Педагогика, 1991. — 160 с. — (Педагогика — родителям).

Книга розповідь про виховання та соціальну адаптацію дітей, які мають відхилення у розвитку, а також дітей, яким бракує уваги й піклування батьків. Автори аналізують причини дитячої інвалідності, розглядають проблеми сім'ї, яка виховує хвору дитину, пропонують батькам шляхи включення такої дитини в життя суспільства, надають конкретні рекомендації з нормалізації взаємин дитини з батьками, родичами, оточуючими.

126. Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья : психологические основы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Акатов. — М. : ВЛАДОС, 2003. — 368 с.

127. Подготовка детей-инвалидов к семейной и взрослой жизни : пособие для родителей и специалистов / под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой. — Изд. 2-е, доп. — Саратов : Науч. кн., 2007. — 188 с.

128. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. — М. : Академия, 2002. — 368 с.

❧

129. Мастюкова Е. М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст) : советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии. — М. : ВЛАДОС, 1997. — 304 с.

У книзі читач знайде відомості про світовий досвід з діагностики та корекції різних форм аномального нерво-во-психічного розвитку дітей. Особливу увагу автор приділяє ранній діагностиці найбільш частих відхилень у розвитку пізнавальної діяльності та складних дефектів.

130. Власова Т. А. О детях с отклонениями в развитии / Татьяна Александровна Власова, Мария Семеновна Певзнер. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Просвещение, 1973. — 175 с. — Из змісту: Основные этапы психического развития ребенка. — С. 6 ; Взаимосвязь между обучением и развитием. — С. 15 ; Дети с нарушением слуха и речи. — С. 17 ; Дети с нарушением зрения. — С. 32 ; Дети-олигофрены. — С. 37 ; Дети с временной задержкой психического развития. — С. 47 ; Дети с астеническими состояниями. — С. 56 ; Дети с реактивными состояниями и конфликтными переживаниями. — С. 67 ; Психопатические формы поведения детей. — С. 82 ; Начальные проявления психических заболеваний у детей. — С. 106 ; Педагогическое изучение детей с нарушениями в развитии. — С. 113.

131. Журба Л. Т. Нарушение психомоторного развития детей первого года жизни / Любовь Трофимовна Журба, Елена Михайловна Мастюкова. — М. : Медицина, 1981. — 272 с.

132. Обучение детей с задержкой психического развития : пособие для учителей / под ред.: Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Никашиной. — М. : Просвещение, 1981. — 120 с.

У книзі подано психологічну характеристику дітей з затримкою психічного розвитку. У спеціальних розділах розкриваються особливості їхньої уваги, пам'яті, мислення. Читач знайде педагогічну характеристику таких дітей, дізнається про особливості їх навчальної діяльності. Автори пропонують деякі шляхи з нормалізації психічного стану й розвитку аномальних дітей. Окремі розділи присвячені методикам навчання мови та математики.

133. Певзнер М. С. Психическое развитие детей с нарушением умственной работоспособности : (вариант гидроцефалии) / Мария Семеновна Певзнер, Лидия Ивановна Ростягайлова, Елена Михайловна Мастюкова ; Науч.-исслед. ин-т дефектологии АПН СССР. — М. : Педагогика, 1982. — 104 с. : ил.

Раннє розпізнавання порушень психомоторного розвитку дитини іноді буває вирішальним фактором для подальшого надання допомоги, корекції виховних заходів, лікування, навіть життя. Саме цим і корисна запропонована книга. Батьки часто бувають першими, хто помічає ознаки відхилень від норми у своїй новонародженій дитини. А успіх в усуненні або корекції порушень залежить від досвідченості й наполегливості тандему спеціаліста й матері (та/або батька). Тому книги, призначені насамперед спеціалістам, можуть бути рекомендовані й пересічному читачеві.

134. Шеремет Б. Г. Фізичне виховання для дітей зі сколіотичними порушеннями в умовах санаторної школи-інтернату : метод. посібник з навч. програми для учнів 1-9 кл. / Б. Г. Шеремет, П. Б. Джуринський ; ПДПУ. — О., 2004. — 56 с.

135. Бобровникова З. П. Обучение и воспитание детей, больных сколиозом : пособие для учителей / Зинаида Полуэктовна Бобровникова. — 2-е изд., перераб. — М. : Просвещение, 1999. — 104 с. : ил.

Книги надають інформацію про організацію навчання дітей, хворих на сколіоз.

136. Мастюкова Е. М. Профилактика и коррекция нарушений психологического развития детей при семейном алкоголизме : кн. для учителя / Елена Михайловна Мастюкова, Галина Владимировна Грибанова, Алла Григорьевна Московкина. — М. : Просвещение, 1989. — 80 с.

Книга розповідає про вплив алкоголізму на потомство, розкриває особливості пізнавальної діяльності й особистості дітей раннього, дошкільного та шкільного віку при сімейному алкоголізмі; запропоновано методи комплексної корекції психічних порушень у таких дітей.

Особлива увага приділяється профілактиці відхилень у розвитку дітей та підлітків.

137. Гайворонюк Н. О. Особливості роботи з дітьми з обмеженими можливостями // *Практ. психологія та соц. робота.* — 2012. — № 12. — С. 41-45.
138. Діжовська Т. Розвиток творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами // *Дефектологія.* — 2013. — № 1. — С. 45-46.
139. Квітка Н. О. Заняття з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку // *Дефектологія.* — 2012. — № 4. — С. 11-14.
140. Локоть Н. Мобільна школа комп'ютерної та інтернет-грамотності для людей з особливими потребами : досвід та здобутки // *Бібл. форум України.* — 2012. — № 3. — С. 8—12.
141. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна діагностика дитини дошкільного віку // *Точка зору.* — 2009. — № 6-7. — С. 5-8.
142. Трофимова В. Воспитание гуманных взаимоотношений нормально развивающихся детей и их сверстников с ограниченными возможностями // *Воспитание школьников.* — 2007. — № 6. — С. 23-27.
143. Тулба Т. І. Індивідуальна, психологічна, реабілітаційна та правова допомога дітям сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та дітям, які перебувають в складних життєвих обставинах // *Наша шк.* — 2012. — № 5. — С. 28-31.
144. Шилін Т. Формування самоповаги в підлітків з особливими потребами // *Психолог (Шкільний світ).* — 2006. — № 11. — С. 30-31.
145. Яременко О. Психогімнастика для дітей з особливими потребами // *Психолог (Шкільний світ).* — 2005. — № 37/38. — С. 54-57.

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА (ДЕФЕКТОЛОГІЯ, КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА)

Світова практика підтверджує, що 70% дітей-інвалідів можуть зменшити або подолати свої вади, інтегруватися в суспільство, знайти своє місце в житті та жити за принципом самозабезпеченості. Але це може бути за умови раннього втручання, ранньої корекції, ранньої соціальної реабілітації, тобто того віку в житті дитини, який є найбільш благотворним для подолання вад. Дітей з вадами здоров'я іноді називають «діти з обмеженими можливостями». Це не завжди відповідає дійсності. Не потребує доказів той факт, що розвиток глухих, сліпих, сліпоглухонімих дітей не обмежений. Вони здатні розвиватися, вчитися, займатися наукою, опановувати творчі професії. Правильно було б сказати, що їх повноцінний розвиток проходить серед звичайних людей, а відсутність якогось з чуттів (слуху, зору та ін.) лише ускладнює цей процес, створює додаткові труднощі. Для результативного виховання і навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я не можна застосовувати ті самі вимоги й правила, які діють у звичайній загальноосвітній школі. Такі діти потребують спеціального підходу.

Спеціальна педагогіка є складовою частиною педагогіки, однією з її гілок. Спеціальна педагогіка — це теорія і практика спеціальної освіти осіб з відхиленнями у фізичному та (або) психічному розвитку, для яких навчання та виховання у звичайних умовах, таких, які відповідають існуючій культурі, за допомогою звичайних методів і засобів, неможливе або пов'язане з великими труднощами. На допомогу вчителям, вихователям та батькам, причетним до долі дітей з вадами здоров'я, приходять вчені. За останні роки з'явилося багато спеціальної, наукової та науково-популярної літератури в галузі спеціальної педагогіки та психології, які ми пропонуємо читачеві.

Література згрупована по підрозділах відповідно до гілок спеціальної педагогіки: сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, тифлосурдопедагогіка, олігофренопедагогіка.

Окремий підрозділ складає література з фізичного виховання, яка стосується особливих дітей з різними порушеннями, тому має свою специфіку. Література про фізичне вихо-

вання дітей з конкретними порушеннями (зору, слуху, ДЦП тощо) віднесена до розділів про дані захворювання.

146. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. В. І. Бондаря. — Луганськ : Альма-матер, 2003. — 436 с.

147. Специальная дошкольная педагогика : учеб. пособие / Е. А. Стреблева, А. Л. Венгер, Е. А. Екжанова [и др.]; под ред. Е. А. Стребелевой. — М. : Академия, 2002. — 312 с.

148. Специальная педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Белякова [и др.]; под ред. Н. М. Назаровой. — 3-е изд., испр. — М. : Академия, 2004. — 400 с.

Спеціальна педагогіка — це різноманітна і багатоаспектна галузь знання. Книги, які ми пропонуємо читачеві, тільки компас для тих, хто вирішив присвятити свою діяльність допомозі дітям з особливими потребами, хто бажає глибоко вивчити ту чи іншу галузь спеціальної педагогіки, навчитися професійно вирішувати складні проблеми, які виникають у вихованні дітей-інвалідів.

У книгах викладено теорію спеціальної педагогіки, історію спеціальної освіти людей з порушеннями розвитку та особливими освітніми потребами. Тут представлено основи дидактики спеціальної педагогіки, охарактеризовано зміст та організацію спеціальної освіти й виховання, виявлені основні проблеми спеціальної педагогіки, відображено досвід педагогічної роботи в цій галузі.

149. Подласый И. П. Курс лекций по коррекционной педагогике : учеб. пособие для студентов сред. спец. учеб. заведений / Иван Павлович Подласый. — М. : ВЛАДОС, 2002. — 352 с. — (Коррекционная педагогика).

У посібнику розглянуто причини виникнення відхилень у поведінці, визначені типові ознаки й особливості відхилень, представлені практичні методики корекції різних видів шкільних та соціальних аномалій.

150. Тарасун В. В. Науково-методичні основи формування знань, умінь та навичок у дітей з труднощами у навчанні : наук.-

метод посіб. / В. В. Тарасун ; Ін-т дефектології АПН України ; Ін-т змісту і методів навчання. — К. : [б.в.], 1998. — 104 с.

151. Психолого-педагогическое консультирование и сопроводженіе развития ребенка : пособие для учителя-дефектолога / под. ред. Л. М. Шипицыной. — М. : ВЛАДОС, 2003. — 528 с. — (Коррекционная педагогика).

У книзі подано методичні рекомендації щодо організації і наповнення роботи з дітьми, у яких виявлено відхилення у здоров'ї та розвитку. Представлені міжнародні документи, що регламентують діяльність служб та центрів супроводження розвитку дитини з обмеженими можливостями здоров'я.

152. Выготский Л. С. Основы дефектологии / Лев Семенович Выготский. — СПб. : Лань, 2003. — 656 с. — (Учебники для вузов. Специальная литература).

Книга включає праці вченого, опубліковані в 20-30 роках ХХ ст., присвячені теоретичним та практичним питанням дефектології: монографію «Общие вопросы дефектологии», низку статей, доповідей та виступів.

Діти з порушеннями зору, слуху та іншими відхиленнями здоров'я не повинні бути виключені з соціального життя. Їх потрібно виховувати так, щоб вони відчували себе і стали в майбутньому рівноправними і активними членами суспільства — така провідна думка вченого.

153. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. — Вип. 6. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. — 169 с. — Із змісту: Проблеми колекційної педагогіки ; Сучасні уявлення про етіологію вроджених незрощень губи і піднебіння / С. Ю. Конопляста ; Соціальна інтеграція учнів спеціальної школи на основі корекції самообслуговуючої діяльності / О. В. Мамічева ; Методологічні основи формування та розвитку зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення / І. С. Марченко ; Методи вивчення довільної регуляції діяльності в учнів з вадами інтелекту / М. Матвєєва ; Спосібність регулювати силу и продолжительность выдоха у дошкільников-логопатов / Н. В. Новикова ; Внесок К. Ф. Лейко у розвиток спеціальної освіти незрячих в Україні / А. В. Орлов ;

Вопросы изучения речевых нарушений у детей с ДЦП / И. Б. Пимонова ; Гуманізація процесу навчання учнів з особливими потребами на уроках рідної мови / Н. В. Тарасенко ; «Віртуальний кампус» — інтернет-середовище для розвитку навчальних можливостей старшокласників з вадами слуху / М. К. Шеремет, В. В. Лобода ; Особенности усвоения слоговой структуры слова детьми раннего возраста / С. Г. Щербак ; Роль гуманістичних відносин у вихованні молодших школярів / Н. Резнік ; Психологічні основи допоміжних навчальних впливів у навчанні учнів із затримкою психічного розвитку / Т. В. Сак ; Кинезитерапия и ее место в психофизической реабилитации детей, больных детским церебральным параличом / А. Смолянинов ; Фактори формування Я-концепції у слабозорих дошкільників : теоретичний аналіз та перспективи дослідження / О. П. Таран ; Основні категорії спеціальної психології / О. П. Хохліна ; Використання методу герменевтики в дослідженні психологічних особливостей осіб, які страждають на аутизм / Д. І. Шульженко.

154. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. — К. : Ун-т «Україна», 2011. — № 8(10). — 234 с. — Із змісту : Наукові передумови розробки моделей інтеграції людей з особливими потребами у вищому навчальному закладі / І. Б. Іванова ; Педагогічні особливості професійного становлення особистості студента з вадами зору в умовах інклюзивної освіти / Є. В. Горкуша ; Актуальні проблеми навчання та виховання дітей з вадами зору в інтегрованому освітньому середовищі / Н. В. Кияниця ; Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності / Т. Є. Єжова ; Емоційно-мотиваційна сфера дітей з дитячим церебральним паралічем / С. Д. Яковлева ; Актуальна проблема розвитку школяра як творчої індивідуальності / Л. М. Іващенко ; Асинхронне навчання інформатики слухачів з особливими потребами / О. П. Косовець.

СУРДОПЕДАГОГІКА

Сурдопедагогіка — наука про виховання, освіту і навчання дітей з вадами слуху (глухих, слабочуючих, пізно оглухлих).

Звичайно людині притаманні п'ять фізичних чуттів: зір, слух, нюх, смак, дотик. Для отримання цих чуттів є спеціальні органи: очі, вуха, ніс, язик, шкіра. Через захворювання або вроджений дефект органу людина іноді повністю або частково втрачає можливість сприймати якість чуття.

Вади мають первинні та вторинні наслідки. В разі, коли людина має порушення діяльності слухового апарату, не чує, або чує погано, в неї можуть розвинутися вади мовлення, німота. Тож у більшості випадків німота не є результатом враження органів мовлення, а виникає внаслідок відсутності слухового сприйняття оточення.

Але природа винахідлива. Якщо можливість пізнання через слух зменшена або відсутня, у дитини розширюються інші шляхи отримання інформації. Більше сприймається через зір і дотик.

Правильно організована педагогічна робота може зменшити негативний вплив глухоти на розвиток мовлення, розширити можливості образотворчого мислення. Глуха дитина з успіхом може навчитися читати по губах, не обмежуючи коло свого спілкування тільки дітьми з вадами слуху. Глухота не стане на заваді деяким творчим видам діяльності, як, наприклад, малюванню чи прикладному мистецтву. Важливо тільки вчасно помітити хист дитини і створити умови для його реалізації. Але...

Історія знає глухих музикантів, співаків, композиторів. Обмеження не в природі хвороби — вони всередині нас.

155. Сурдопедагогіка : учеб. для вузов / И. Г. Багрова, Т. Г. Богданов, Е. А. Большакова [и др.] ; под ред. Е. Г. Речицкой. — М. : ВЛАДОС, 2004. — 655 с. — (Коррекционная педагогика).

156. Головчиц Л. А. Дошкольная сурдопедагогіка : воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. А. Головчиц. — М. : ВЛАДОС, 2001. — 304 с. — (Коррекционная педагогика).

157. Кульбіда С. В. Українська дактилологія : наук.-метод. посіб. / С. В. Кульбіда. — К. : Пед. думка, 2007. — 256 с.
158. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. — К. : Поліпром, 2010. — 503 с.
159. Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. —
Вип. 1. — К. : Поліграф. центр УТОГ, 2006. — 176 с.
Вип. 2. — К. : Актуальна освіта, 2007. — 284 с.
Вип. 3 / голов. ред. В. В. Засенко. — К. : Пед. думка, 2008. — 192 с.
Вип. 4 / голов. ред. В. В. Засенко. — К. : Центродрук, 2009. — 349 с.
Вип. 5 / голов. ред. В. В. Засенко. — К. : Наук. світ, 2010. — 308 с.
Вип. 6 / голов. ред. В. В. Засенко. — К. : О. Т. Ростунов. — 240 с.
Вип. 7 / голов. ред. В. В. Засенко. — К. : О. Т. Ростунов. — 236 с.
160. Український жестівник для батьків / С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк, Н. В. Іванюшева ; НАПН України, Ін-т спец. педагогіки, Лаб. жестової мови, Укр. т-во глухих. — К. : СПКТБ УТОГ, 2011. — 380 с.
161. Іванюшева Н. В. Українська дактильна абетка : навч.-метод. посіб. / Наталія Василівна Іванюшева, Світлана Вікторівна Кульбіда. — К., 2006. — 64 с.
162. Димскис Л. С. Изучаем жестовый язык / Л. С. Димскис. — М. : Академия, 2004. — 128 с.
163. Психология глухих детей / под ред.: И. М. Соловьева, Ж. И. Шиф, Т. В. Розановой, Н. В. Яшковой. — М. : Педагогика, 1971. — 448 с.
- Книга написана за матеріалами багаторічних досліджень психології глухих. В ній читач знайде характеристику психічного розвитку, пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення та уяви), розвитку мови, деяких особливостей діяльності та особливості людей з вадами слуху.*

164. Цукерман И. В. Глухота и проблема общения : учеб.-метод. пособие / И. В. Цукерман. — Л. : ВОГ, 1980. — 63 с. : ил.

Автор книги втратила слух у дев'ятирічному віці. Посібник увібрав власний життєвий і науковий досвід автора з подолання проблем, спричинених глухотою. Значна увага приділена технічним засобам, які допомагають тим, хто має вади слуху.

165. Дробот О. А. Батькам нечуючої дитини : метод. реком. — Чернігів, 2006. — 32 с.

166. Дитина зі світу тиші : на допомогу батькам нечуючої дитини : наук.-метод. посіб. / уклад. : Н. А. Зборовська [та ін.] ; за ред. С. В. Кульбіді. — К. : Пед. думка, 2008. — 360 с. : ілюстр.; вид. 2-е, доп., доопрац. — К. : СПКТБ УТОГ, 2011. — 328 с.

167. Речицкая Е. Г. Готовность слабослышащих дошкольников к обучению в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. Г. Речицкая, Е. В. Пархалина. — М. : ВЛАДОС, 2000. — 192 с. : ил.

У посібнику розглянуто актуальну проблему психологічної готовності глухих дітей до навчання у школі, пов'язану з формуванням найважливіших рис особистості, які сприяють успішному входженню дитини в шкільне життя, засвоєнню нової діяльності – навчальної. Представлено діагностичну систему, яка дозволяє виявити рівень готовності до школи, надано нові психолого-педагогічні характеристики стану інтелектуального розвитку. Запропоновано педагогічні шляхи й засоби, що сприяють оптимізації підготовки до школи.

168. Выгодская Г. Л. Обучение глухих дошкольников сюжетно-ролевым играм / Гита Львовна Выгодская. — М. : Просвещение, 1975. — 175 с.

У книзі розкривається роль гри в процесі розвитку глухих дітей. Приділено увагу організації гральної діяльності дітей раннього віку, методиці її проведення й плануванню цієї роботи.

169. Тигранова Л. И. Умственное развитие слабослышащих детей : (младший школьный возраст) / Людмила Иосифовна Ти-

гранова ; Науч.-исслед. ин-т дефектологии АПН СССР. — М. : Педагогика, 1978. — 96 с. : ил.

У книзі розкривається тема особливостей розумової діяльності глухих та слабочуючих першокласників в умовах уповільненого й своєрідного формування мовлення. Дослідження спрямоване на діагностику рівня розумового розвитку дитини з вадами слуху. Автор пропонує педагогічну класифікацію слабочуючих школярів, які мають проблеми з навчанням.

170. Вопросы обучения и воспитания глухих детей : (учеб.-метод. пособие) / редкол.: В. М. Вельгус, Е. Н. Марциновская, Л. В. Николаева. — Свердловск : СГПИ, 1975. — 160 с.

Навчання дітей з обмеженими можливостями є результативним, якщо відбувається безперервно і в школі, і вдома. Тому посібник може бути корисним не тільки вчителям, вихователям, а й батькам, які опікуються глухою дитиною. Інформацію про типові помилки при формуванні мовлення, рекомендації щодо виправлення й розвитку мови, збереження мови при повній відсутності слуху читач знайде на сторінках книги.

171. Повышение эффективности педагогического процесса в учебных заведениях для глухих / под ред. А. М. Гольдберг. — К. : Рад. шк., 1983. — 186 с.

Книга вказує на шляхи інтенсифікації мовленнєвого розвитку й активізацію пізнавальної діяльності глухих дошкільнят, на поліпшення засобів аналізу художнього твору на уроках літератури в старших класах шкіл для глухих. Приділено увагу розвитку самостійності старшокласників в оволодінні мовою, поліпшенні якості засвоєння ними термінологічної лексики на уроках фізико-математичного циклу й географічної символіки на уроках географії.

172. Речицкая Е. Г. Развитие глухих учащихся в процессе внеклассной работы : учеб.-метод. пособие / Екатерина Григорьевна Речицкая. — Л., 1988. — 114 с.

В посібнику розглянуто особливості змісту і методи проведення екскурсій, сюжетно-ролевих, дидактичних,

логічних ігор, позакласної роботи з використанням предметно-практичної діяльності з глухими дітьми шкільного віку. Показано шляхи й засоби цілеспрямованого формування пізнавальної та мовної діяльності дітей в процесі позакласної роботи.

173. Багрова И. Г. Обучение слабослышащих учащихся восприятию речи на слух : пособие для учителя / Инесса Георгиевна Багрова. — М. : Просвещение, 1990. — 127 с. : ил.

Практичні рекомендації з розвинення сприйняття на слух мовлення як у спеціальних школах, так і у загальних навчальних закладах, поради для позакласних занять.

174. Кузьмичева Е. П. Развитие слухового восприятия и обучение произношению детей с недостатками слуха : из опыта работы / ред.-сост. : Елена Петровна Кузьмичева, Нина Феодосьевна Слезина. — М. : Просвещение, 1986. — 96 с.

Збірник матеріалів з досвіду роботи з глухими та слабочуючими містить статті про роботу з різними віковими групами, з різною збереженістю слухового сприйняття. Наведено методики з розвитку слухового й неслухового сприйняття.

175. Методика обучения глухих устной речи : учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов / под ред. Ф. Ф. Рау. — М. : Просвещение, 1976. — 279 с.

Оволодіння елементарними теоретичними знаннями, поєднання зусиль сім'ї і школи, виховного й навчального процесу є запорукою успіху у подоланні будь-яких проблем, що виникають у людей з вадами здоров'я. Адже при наполегливій праці можна зберегти мову при відсутності слуху, якщо це не супроводжується вадами органів мовлення.

176. Слезина Н. Ф. Обучение арифметике в младших классах школ глухих : метод. пособие для учителя / Нина Феодосьевна Слезина. — М. : Просвещение, 1967. — 224 с.

Навчальний посібник з вправами та рекомендаціями.

177. Развитие способностей у глухих детей в процессе обучения / под ред. Т. В. Розановой ; Науч.-исслед. ин-т дефектологии Акад. пед. наук СССР. — М. : Педагогика, 1991. — 176 с. : ил.

У монографії узагальнено досвід фахівців з розвитку здібностей глухих дітей до конструювання, малювання, математичних здібностей, мовлення.

178. Тигранова Л. И. Развитие логического мышления детей с недостатками слуха : кн. для учителя / Людмила Иосифовна Тигранова. — М. : Просвещение, 1991. — 64 с. : ил.

В книзі запропонована система вправ, які сприяють розвитку логічного мислення й активізують пізнавальну діяльність слабочуючих і глухих дітей. Вправи подано у вигляді задач та у формі гри.

179. Зыкова Т. С. Методика предметно-практического обучения в школе для глухих детей / Т. С. Зыкова, М. А. Зыкова. — М. : Академия, 2004. — 176 с.

В посібнику викладено нові наукові уявлення про «конструкцію» та мовно-фізіологічні механізми мовного апарату. Запропоновано методичні рекомендації з проведення різних видів логопедичного масажу. Представлено діагностичні критерії призначення масажу.

180. Яхнина Е. З. Методика музыкально-ритмических занятий с детьми, имеющими нарушение слуха : учеб. пособие / Е. З. Яхнина — М. : ВЛАДОС, 2003. — 271 с. — (Коррекционная педагогика).

У посібнику викладено науково-методичні основи використання музики у навчально-корекційній роботі з глухими та слабочуючими дітьми. Особливу увагу приділено розвитку сенсорної основи сприйняття музики при умові інтенсивного розвитку слухового сприйняття з використанням електроакустичної апаратури. Розглянуто задачі, організацію та зміст музично-ритмологічних занять у спеціальних школах для глухих та слабочуючих дітей.

181. Белик И. С. Музыка против глухоты : опыт индивидуальных занятий музыкой с неслышащими детьми по программе дет-

скої музикальної школи / Ирина Семеновна Белик. — М. : ВЛАДОС, 2000. — 160 с. : ил.

В книзі викладено досвід проведення музичних занять з нечуючими дітьми різного віку. Автор розкриває різноманітні прийоми й вправи, які на перший погляд давно знайомі у педагогічній практиці. Але враховуючи специфіку дітей, автор змінює ці прийоми, використовуючи їх в індивідуальній роботі з кожною дитиною.

Автор додає програму та 32 докладних плани, що дають можливість використати досвід іншим педагогам, батькам та близьким до хворої дитини людям.

182. Варшамова Д. Р. Особливості формування пізнавально-пошукової діяльності у старших дошкільників зі зниженим слухом // Дефектологія. — 2012. — № 2. — С. 34-38.

183. Жук В. Технології навчання словесного мовлення дітей з порушенням слуху // Дефектологія. — 2011. — № 1. — С. 25-28.

184. Зборовська Н. Білінгвальний підхід у навчанні як один із сучасних напрямів мовної освіти нечуючих // Дефектологія. — 2011. — № 4. — С. 41-45.

185. Кульбіда С. Орієнтовна модель опанування української дактилології // Дефектологія. — 2013. — № 2. — С. 12-14 ; № 3. — С. 10-15.

186. Тигранова Л. И. Развитие логического мышления и познавательной активности детей с нарушением слуха // Дефектология. — 2012. — № 2. — С. 22-26.

187. Федоренко О. Ф. Організація професійного навчання учнів з порушенням слуху в умовах навчально-виховного комплексу / О. Ф. Федоренко, І. Т. Присліпська // Дефектологія. — 2012. — № 2. — С. 44-47.

ТИФЛОПЕДАГОГІКА

Тифлопедагогіка — наука про виховання і навчання дітей із порушенням зору — є частиною загальної педагогіки, одним із розділів дефектології. Сучасна тифлопедагогіка має у своєму арсеналі науково підтвержені положення, які розкривають шляхи запобігання та подолання недоліків і аномалій розвитку, розробляє механізми та умови компенсації порушень зору.

Тифлопедагогіка досягає своєї мети за умов системної безперервної роботи вчителів, вихователів, рідних людей та самої дитини, яка має вади зору. Адже науково доведено, що діти, сліпі від народження, проходять ті самі етапи розвитку, що й звичайні, мають ті ж самі таланти й здібності. Саме тому перед тифлопедагогами стоїть головне завдання — створити умови, за яких ці таланти й здібності розкриються. Починається цей процес зі ставлення до дітей не як до хворих, а як до особливих, з подолання наслідків обмежень і розвитку компенсаторних можливостей.

188. Акимущин В. М. Основы тифлологии / Виктор Михайлович Акимущин, Илья Семенович Моргулис. — К. : УТОС, 1993. — 138 с.

Обмежуючи у людини якісь чуття, природа інколи компенсує нестачу талантами, гіперчуттєвістю в інших галузях. Важливо правильно розвивати надані можливості і використати всі шанси на повноцінне існування.

Книга містить матеріал, який дозволяє читачеві отримати загальне уявлення про тифлопсихологію, тифлопедагогіку, тифлотехніку. Знання будуть корисними для всіх, хто спілкується з дітьми, які мають порушення зору або втратили його зовсім. Освіченість оточуючих може змінити життя сліпої дитини, зробити його комфортним й цілком щасливим.

189. Бюрклен К. Психология слепых / К. Бюрклен ; пер. с нем. под ред. и с предисл. В. А. Гандера. — М. : Учпедгиз, 1934. — 264 с.

Фундаментальна книга К. Бюрклена увібрала тогочасний досвід вивчення психології сліпих людей. З часом сталося багато змін у житті, соціальних умовах, в яких

проживають люди, але дослідження їй досі не втрачає своєї значущості. Головним та первинним пунктом для психології сліпих може бути тільки загальна психологія звичайної людини. Без вивчення загальної психології неможливо виявити спільні й відмінні риси сліпих, визначити рівні розвитку, пізнавальних можливостей та здатності до навчання. Цікавим є зауваження, що суттєвою відмінністю у спілкуванні сліпих і зрячих виступає той факт, що зрячі намагаються збагнути відмінності між ними і сліпими, а сліпі шукають те спільне, що поєднує їх із звичайними людьми.

190. Виллей П. Психология слепых / П. Виллей ; пер. с фр. В. А. Гандера. — М. ; Л. : Учпедгиз, 1931. — 160 с.

Автор книги — сліпий професор літератури. Праця є результатом власного досвіду вченого. Він розкриває перед нами світ людини, яка обмежена у зоровому сприйнятті оточення, проте здатна осягнути всю гамму інших чуттєвих джерел інформації, розкрити для себе красу життя, емоційних багатств, внутрішніх переживань, творчих можливостей.

191. Синьова Є. П. Тифлопсихологія : підручник / Є. П. Синьова. — К. : Знання, 2008. — 365 с. — (Вища освіта XXI століття).

192. Солнцева Л. И. Современная тифлопедагогика и тифлопсихология в системе образования детей с нарушениями зрения / Л. И. Солнцева. — М. : Экспресс-Полиграф-Сервис, 1999. — 56 с.

193. Воспитание слепых детей раннего возраста : советы родителям : практ. пособие / Л. И. Солнцева, С. М. Хорош. — 2-е изд. — М. : Экзамен, 2004. — 128 с.

194. Земцова М. И. Учителю о детях с нарушениями зрения / Мария Ивановна Земцова. — М. : Просвещение, 1973. — 159 с. : ил.

З книги читач дізнається про види порушень зору, особливості сприйняття сліпими предметів і явищ, можливості навчання їх у спеціальних та загальноосвітніх школах.

195. Вавіна Л. С. Розвиваємо у дитини вміння бачити : від народження до 6 років / Л. С. Вавіна, В. М. Ремажевська. — К. : Літера ЛТД, 2008. — 128 с. : ілюстр. — (Поради батькам).

Ця книжка стане добрим порадином для тих батьків, чії діти мають значні порушення зору або народилися незрячими. Часто батьки не звертають уваги на перші ознаки того, що дитина гірше бачить, повільно розвивається — не знають, до чого це може призвести. Від того, як вчасно ви помітили проблеми із зором у вашої дитини і допомогли їй позбутися або послабити їх, значною мірою залежатиме її загальний розвиток і якість підготовки до шкільного навчання.

196. Ермаков В. П. Основы тифлопедагогика : развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Виталий Павлович Ермаков, Гурий Александрович Якунин. — М. : ВЛАДОС, 2000. — 240 с. — (Коррекционная педагогика).

197. Ермаков В. П. Профессиональная ориентация учащихся с нарушениями зрения : медицина, психология, педагогика : пособие для учителя / Виталий Павлович Ермаков ; под ред. В. И. Селиверстова. — М. : ВЛАДОС, 2002. — 175 с. — (Коррекционная педагогика).

Посібники знайомлять читача з предметом і завданнями тифлопедагогії, з її медико-біологічними основами, розкривають особливості психічного розвитку дітей з порушенням зору, визначають корекційно-розвиваючі підходи до виховання, навчання та профорієнтації сліпих і слабозорих дітей.

198. Вопросы обучения и воспитания слепых и слабовидящих : психологические и методические аспекты реабилитации) : сб. науч. трудов / редкол. : А. Г. Литвак, В. А. Феоктистова, Т. П. Головина [и др.]. — Л. , 1982. — 112 с. — Зміст: К вопросу об управлении умственной деятельностью младших слабовидящих школьников при решении арифметических задач / Т. П. Головина ; Развитие самооценки слабовидящих школьников / Е. М. Украинская ; Техническое моделирование как средство осуществления межпредметных связей при обучении слепых и слабовидящих детей / В. К. Рогунин ; Актуальные вопросы

обучения русскому языку младших слабовидящих школьников / Л. И. Моргайлик ; Роль целенаправленного наблюдения в развитии словесной творческой деятельности слабовидящих школьников первого года обучения / Т. А. Круглова ; Исходные предпосылки дифференцированного обучения в школе слепых и слабовидящих / Т. В. Бубнова ; Некоторые вопросы воображения в общей и специальной психологии / В. М. Сорокин ; Основные направления работы специализированного детского сада для детей с нарушением зрения / Л. В. Рудакова ; К вопросу об изучении зрительного восприятия дошкольников с амблиопией и косоглазием / Л. В. Рудакова ; Новая система краткописи для слепых / В. М. Сретенская.

199. Обучение и воспитание дошкольников с нарушениями зрения : из опыта работы / под ред. М. И. Земцовой. — М. : Просвещение, 1978. — 93 с.

У збірнику розглянуто питання розвитку пізнавальної діяльності дошкільнят з порушенням зору. Приділено увагу організації колективу, проведенню сюжетно-ролевих ігор і творчих занять.

200. Федорець П. С. Навчання просторовому орієнтуванню інвалідів по зору : навч. посіб. / П. С. Федорець, Т. В. Дувалкіна. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. — 118 с.

201. Ермаков В. П. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения : справ.-метод. пособие для учителя / Виталий Павлович Ермаков, Гурий Александрович Якунин. — М. : Просвещение, 1990. — 222 с. : ил. — (Всероссийское общество слепых).

Книга містить статті довідково-методичного характеру з актуальних питань розвитку, навчання та виховання незрячих дітей. Вона призначена всім, хто працює або виховує та навчає сліпих.

202. Чигринова И. П. Развитие речи слабовидящих учащихся / И. П. Чигринова. — К. : Рад. шк., 1983. — 118 с.

У посібнику розглянуто психолого-педагогічні основи розвитку образного мовлення слабозорих учнів. Особливу увагу приділено формуванню й наданню мовленнєвої форми чуттєвому досвіду дітей, методам та засобам за-

кріплення його у слові. Показано шляхи вдосконалення образного мовлення під час опрацювання літературного тексту.

203. Малых Р. Ф. Обучение математике слепых и слабовидящих младших школьников : учеб. пособие / Р. Ф. Малых. — СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. — 160 с.

204. Кулагин Ю. А. Восприятие средств наглядности учащихся школы слепых / Ю. А. Кулагин. — М. : Педагогика, 1969. — 296 с.

На перший погляд неможливо було б говорити про «наочність» стосовно навчання сліпих. Але це тільки на перший погляд. Вчені займаються вивченням цієї проблеми вже досить давно. Результати наукових досліджень, експериментів підштовхнули їх до розробки спеціальних засобів, які допоможуть розвивати можливості людей, позбавлених зорових відчуттів.

205. Ермаков В. П. Обучение слепых специальной графике / Виталий Павлович Ермаков, Ольга Ивановна Егорова. — М. : Просвещение, 1978. — 120 с. : ил. — (Всероссийское общество слепых).

Для того, щоб навчити незрячого правильно уявляти предмети і явища, а також подумки оперувати цими уявними предметами, необхідно глибоко проникнути в світ просторових образів сліпого, знання процесів дотикового читання зображень, помилок, які виникають при будівлянні малюнка або креслення. Щоб навчити, треба самому навчитися. Книга допоможе в цьому складному й потрібному процесі.

206. Ермаков В. П. Обучение слабовидящих детей чтению графических изображений : пособие для учителя / Виталий Павлович Ермаков. — М. : Просвещение, 1987. — 30 с. : табл.

Методичний посібник зі спеціальними таблицями для навчання.

207. Куненко Л. О. Интеграційна спрямованість початкової музичної освіти дітей з порушенням зору : теорія та методика : мо-

нографія / Людмила Олександрівна Куненко. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 593 с. — Бібліогр.: 615 назв.

Враховуючи, що природа має властивість компенсувати недолік більш сильним розвитком інших можливостей, люди з вадами зору іноді мають надзвичайні музичні таланти. Тому музична освіта для таких дітей набуває особливого значення. Але й для пересічної дитини музичний розвиток дуже важливий, адже це розширює межі спілкування зі світом, наповнює життя гармонією і позитивними емоціями.

Книга комплексно висвітлює педагогічні особливості музичної освіти дітей з вадами зору, має велику бібліографію з питань тифлопедагогіки та психології.

208. Силантьев Д. О. Методика начальной спортивной тренировки по плаванию со слабовидящими детьми младшего школьного возраста : учеб. пособие для студентов фак. физ. воспитания и учителей-дефектологов, тренеров по инвалидному спорту / Денис Олегович Силантьев, Нина Григорьевна Байкина. — Запорожье, 2001. — 98 с. — Библиогр.: 120 назв.

209. Сермеев Б. В. Физическое воспитание детей с нарушением зрения / Борис Васильевич Сермеев. — К. : Здоров'я, 1987. — 112 с.

В книзі розглянуто питання фізичного розвитку та формування рухів у дітей з порушенням зору. Читач знайде інформацію про вплив фізичних навантажень різного напрямку на стан органів зору, про засоби й методи фізичного виховання дітей з такими вадами. Книга орієнтована на батьків, вихователів, учителів.

210. Демирчоглян Г. Г. Специальная физическая культура для слабовидящих школьников / Г. Г. Демирчоглян, А. Г. Демирчоглян. — М. : Сов. спорт, 2000. — 160 с.

У книзі подані сучасні підходи до проблеми реабілітації слабозорих з використанням найбільш ефективних лікувально-оздоровчих методик. Запропоновано апробований комплекс спеціальних вправ.

211. Ремажевська В. М. Лікувальна фізкультура при порушеннях опорно-рухового апарату у дітей з вадами зору. — Л., 2004. — 218 с.

212. Горошников Е. И. Спортивные игры для незрячих : метод. пособие / Евгений Николаевич Горошников, Михаил Михайлович Иванов. — К. : УТОС, 1992. — 56 с.

213. Маллаев Д. М. Игры для слепых и слабовидящих / Джафар Михайлович Маллаев. — М. : Сов. спорт, 2002. — 186 с.

Організація, методичні рекомендації і комплекси вправ для занять з фізкультури, спортивних ігор. Книги орієнтовані на вихователів, учителів.

214. Акимущин В. М. Трудовая реабилитация инвалидов по зрению / Виктор Михайлович Акимущин, Илья Семенович Моргулис. — К. : Рад. шк., 1983. — 142 с.

Книга вмістила багаторічний досвід спеціальних дошкільних закладів, шкіл, навчально-виробничих підприємств товариства сліпих з реабілітації людей з вадами зору. Читач знайде тут рекомендації та поради щодо включення таких людей у суспільне життя. Звернено увагу на необхідність систематичного підходу до вирішення проблем, пов'язаних з обмеженими можливостями сліпих та слабозорих.

215. Ермаков В. П. Обучение электротехническим специальностям учащихся школ слепых / Виталий Павлович Ермаков. — М. : Просвещение, 1967. — 120 с. — Библиогр.: с. 117-118.

Навчання самообслуговування, працевлаштування, адаптація у суспільстві, непристосованому для сліпих, — найважливіші ланки розвитку особистості, побудови умов для повноцінного життя. Одна з професій, якою успішно оволодівають люди з вадами зору, — електротехніка. Рекомендації спеціалістів з навчання інвалідів будуть корисними читачам, які зустрілися з такою проблемою.

216. Солнцева Л. И. Развитие компенсаторных процессов у слепых детей дошкольного возраста / Л. И. Солнцева. — М. : Педагогика, 1980. — 192 с.

Компенсація сліпоти зазвичай проходить за рахунок формування тих психічних утворень, які в даний відрізок часу виявилися у порівняно невеликій залежності від втраченого зору, а саме: слуху (музичні здібності), чуттєвості та моторики рук, багатой уяви, мовних здібностей тощо.

Автор книги знайомить читача зі стадіями розвитку компенсаторних процесів, їх структурою та механізмами, підкреслює провідну роль діяльності у становленні компенсаторних процесів.

217. Андрієнко О. О. Соціально-психологічні особливості особистісного становлення дошкільників зі зниженим зором // Дефектологія. — 2012. — № 1. — С. 40-42.
218. Гудим І. Напрями сенсорної інтеграції дошкільників із порушенням зору // Дефектологія. — 2011. — № 4. — С. 2-5.
219. Кияниця Н. В. Особливості соціально-психологічної адаптації школярів із порушеннями зору // Дефектологія. — 2012. — № 4. — С. 39-42.
220. Кобильченко В. В. Особливості психічної сфери в умовах зорового дефекту // Дефектологія. — 2013. — № 1. — С. 32-36.
221. Колупаєва А. Навчання дітей з порушенням зору в масових загальноосвітніх закладах // Дефектологія. — 2011. — № 1. — С. 13-17.
222. Мосежна Л. О. Особливості інтеграції сліпих у суспільство зрячих // Дефектологія. — 2012. — № 1. — С. 36-39.
223. Муренець Л. С. Навчання дітей зі зниженим зором // Управління школою. — 2011. — № 1/3. — С. 93-95.
224. Нафікова Л. Особливості проведення музичних занять у спеціальних дошкільних закладах для дітей із порушенням зору // Дефектологія. — 2011. — № 4. — С. 25-29.
225. Ціотова Л. Готуємо до повноцінного життя : формування трудової і комунікативної компетентності дітей з вадами зору // Дошк. виховання. — 2011. — № 3. — С. 27-29.

226. Шеремет Б. Г. Организационно-методическая структура концептуальной модели коррекционного физического воспитания школьников с нарушением зрения // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. — Вип. 1-2. — О., 2003. — С. 233—240.

227. Шеремет Б. Г. Оценка состояния некоторых показателей органа зрения под влиянием физических нагрузок у лиц с близорукостью // Наука і освіта. — 2002. — № 3-4. — С. 92-94.

ТИФЛОСУРДОПЕДАГОГІКА

Тифлосурдопедагогіка — наука про виховання й навчання сліпоглухонімих дітей. Вона тісно пов'язана з тифлопедагогікою й сурдопедагогікою, але не є сумою цих двох наук. Враховуючи те, що з п'яти провідних чуттів людини два чуття у сліпоглухонімих відсутні або ушкоджені, це суттєво впливає на розвиток психічних процесів. В основу навчально-виховної роботи зі сліпоглухонімими дітьми покладено процес штучного формування психіки. В ній задіяні багато галузей знань: медицина, педагогіка, психологія, філософія.

Головні закономірності психічного розвитку сліпоглухонімої дитини, яка не має органічних порушень мозку, такі самі, як у дитини в нормі. Точнісінько як і звичайній дитині, таким дітям необхідно займатися трьома видами діяльності: предметною, навчальною, гральною. У сліпоглухонімих дітей ті самі етапи вікового та психічного розвитку. За умови проживання і навчання таких дітей у відповідних нормі побутових умовах, надання їм кваліфікованої психологічної та педагогічної допомоги, в яких діють механізми компенсації й корекції, у сліпоглухонімих дітей своєчасно формуються навички дотикового сприйняття навколишнього середовища, індивідуального самообслуговування, розвиваються спеціальні засоби спілкування (жестова та дактильна мова), надалі формується штучно й звукове мовлення. Все це дозволяє компенсувати відсутність зору й слуху. Якщо раніше почнеться спеціальне навчання, тим вірогіднішим буде запобігання німоті й відхиленням психічного розвитку. На жаль, не завжди дитина своєчасно може потрапити до спеціального закладу, де її розвитком займатимуться

фахівці. На відміну від звичайної людини, яка може навчитися предметних дій, самообслуговування, елементарних правил поведінки й спілкування, дивлячись, як це роблять навколо, повторюючи дії дорослих або інших дітей, самостійно сліпоглухоніма дитина вчитися не може. Тож відповідальність за долю таких дітей лягає на батьків та близьких, від рівня обізнаності й небайдужості яких залежить доля дитини. У цьому розділі ми пропонуємо літературу, яка допоможе вирішенню цієї проблеми.

228. Мещеряков А. И. Слепоглухонемые дети : развитие психики в процессе формирования поведения / Александр Иванович Мещеряков. — М. : Педагогика, 1974. — 327 с.

Доля сліпоглухонімих дітей, як не якої іншої категорії аномальних дітей, залежить від своєчасної допомоги дорослих, батьків, навколишніх. Маючи від народження нормальну психіку та фізіологічні потреби відповідно віку, але не маючи змоги сприймати через зір і слух інформацію, потрібну для їх подальшого розвитку, без відповідної, педагогічно грамотної підтримки, сліпоглухонімі діти ще в ранньому віці мають затримку у психічному та фізичному розвитку. Але досвід багаторічної педагогічної роботи свідчить, що за умови раннього втручання й кваліфікованої допомоги шанси нормального формування психіки, набуття необхідних навичок, успішного засвоєння шкільного матеріалу та здобуття вищої освіти стають цілком реальними. Теорія і практика спеціального розвитку сліпоглухонімих дітей викладена у запропонованій книзі, яка буде порадиником учителям, батькам, вихователям.

229. Мещеряков А. И. Первоначальное обучение слепоглухонемого ребенка : (для учителей и воспитателей слепоглухонемых детей) / Александр Иванович Мещеряков, Раиса Афанасьевна Мареева. — М. : Просвещение, 1964. — 56 с.

Книга надає методичні рекомендації щодо навчання, з урахуванням особливостей дитини з вадами здоров'я, ступеня підготовленості до навчання, неоднаковості розвитку побутових навичок і розумової діяльності через початкові відмінності в умовах проживання.

230. Мещеряков А. И. Как формируется человеческая психика при отсутствии зрения, слуха и речи // Вопр. философии. — 1968. — № 9. — С. 109-118.

231. Мещеряков А. И. Развитие средств общения у слепоглухонемых детей // Вопр. философии. — 1971. — № 8. — С. 125-135.

232. Апраушев А. В. Тифлосурдопедагогика : воспитание, обучение, трудовая и социальная реабилитация слепоглухонемых : учеб пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов / Альвин Валентинович Апраушев. — М. : Просвещение, 1983. — 208 с. : ил.

В книзі прослідковано поетапний розвиток сліпоглухонімої дитини від народження до дорослого життя і участь педагога, вихователя, батьків на кожному з етапів у формуванні нормальних психічних і фізичних навичок, процесів, дій.

233. Апраушев А. В. Опыт обучения и воспитания слепоглухонемых детей : метод. пособие / Альвин Валентинович Апраушев. — М., 1973. — 57 с.

Книга надає рекомендації з навчання предметним діям, яке, на відміну від навчання звичайних дітей, потребує обов'язкової участі дорослого, обізнаного в особливостях спеціальної педагогіки. Досвід роботи спеціального дитячого будинку в м. Загорську свідчить, що при правильному вихованні та навчанні сліпоглухонімі діти можуть бути включені в усі сфери життя, оволодівати різними знаннями й навичками, опановувати ремесло, виражати себе у мистецтві та науковій діяльності.

234. Апраушев А. В. Воспитание оптимизмом : записки директора Загорского детского дома для слепоглухонемых детей / Альвин Валентинович Апраушев. — М. : Педагогика, 1983. — 112 с. ил. — (Педагогический поиск: опыт, проблемы, находки).

235. Апраушев А. В. Рукотворение «души» / Альвин Валентинович Апраушев. — М. : Знание, 1986. — 96 с. — (Нар. ун-т. Пед. фак. ; № 9).

У книгах розповідається про унікальний досвід виховання й навчання дітей з вадами слуху і зору. Значну увагу автор приділяє розкриттю педагогічного процесу становлення особистості дитини. Повноцінне, активне життя колишніх вихованців спеціалізованого дитячого будинку — переконливе свідчення педагогічної й соціально-моральної значущості цього досвіду. Всупереч фізичним вадам, завдяки правильному вихованню діти виростають повноцінними членами суспільства.

236. Суворов А. В. Школа Взаимной Человечности / Александр Васильевич Суворов. — М. : УРАО, 1995. — 97 с.
237. Суворов А. В. Слепоглухой в мире зрячеслышащих / Александр Васильевич Суворов. — М. : ИПтК «Логос» ВОС, 1996. — 118 с.
238. Суворов А. В. Независимая жизнь и адаптация слепоглухих инвалидов в современном мегаполисе : метод. руководство для работников соц. сферы / А. В. Суворов ; под ред. Т. А. Басиловой. — М. : МГППУ, 2008. — 252 с.
239. Суворов А. В. Проблемы формирования воображения у слепоглухонемых детей // Вопр. психологии. — 1983. — № 3. — С. 62-72.
240. Суворов А. В. Проблемы формирования и саморазвития личности в условиях слепоглухоты // Психол. журн. — 1988. — № 5. — С. 97-106.
241. Суворов А. В. Обучение и воспитание слепоглухих детей // Сов. педагогика. — 1990. — № 3. — С. 20-24.
242. Суворов А. В. Этика общения слепоглухих со зрячеслышащими / А. В. Суворов, В. Т. Ганжин // Психол. журн. — 1998. — № 6. — С. 28-38.

243. Скороходова О. И. Как я воспринимаю, представляю и понимаю окружающий мир / О. И. Скороходова. — М. : Педагогика, 1972. — 446 с.

ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА

Історія змін ставлення суспільства до розумово відсталих людей сповнена драматичних і трагічних сторінок. Від убивств неповноцінних дітей у первісному суспільстві до спеціальних, благодійних закладів XVIII сторіччя пролягає довгий шлях гуманізації науково-педагогічних поглядів на проблему.

Першою країною, де почалося вивчення слабоумства у XIX сторіччі вважається Швейцарія. Але ця проблема хвилювала вчених і раніше. Згадки про недоумство є в працях Арістотеля, Мартіна Лютера, Канта, Песталоцці та ін.

У XIX сторіччі почали з'являтися спеціальні притулки для хворих, але це були не освітні заклади, а лише місця піклування.

Заслуга подальшого розвитку системи виховання і навчання розумово відсталих дітей належить Марії Монтессорі (1870-1952).

В часи розповсюдження в Європі ідей еugenіки та фашизму, вивчення слабоумства було відкинуто далеко назад, розумово неповноцінних людей у деяких країнах просто винищували. І лише з 50-х років XX століття вчені беруться до всебічного дослідження проблеми.

Перед сучасною олігофренопедагогікою постають дві суттєві проблеми: 1) інтеграція дітей-олігофренів у загально-освітні школи (переваги і недоліки); 2) дискусія про пріоритет тенденцій: що більш прийнятне для розумово відсталого дитини — освіта чи спрощено-практикоорієнтоване навчання.

244. Замский Х. С. Умственно отсталые дети : история их изучения, воспитания и обучения с древних времен до середины XX века / Х. С. Замский ; предисл. Н. П. Коняевой. — 2-е изд. — М. : Академия, 2008. — 368 с.

У посібнику читач знайде цікаві відомості з теорії та практики навчання розумово відсталих дітей в різні історичні епохи. В додатку подано щоденник Є. К. Грачової – самовідданого й самобутнього педагога, яка в XIX ст. організувала перший в Росії притулок для глибоко розумово відсталих дітей.

245. Ляпидевский С. С. Клиника олигофрении : учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов / Сергей Семенович Ляпидевский, Бронислава Ильинична Шостак. — М. : Просвещение, 1973. — 136 с.

Книга відповідає на цілу низку важливих питань про діагностику, історію вивчення, природу, класифікацію різних форм олігофренії. Деякі рекомендації з дієтології, психології, педагогіки будуть корисними для спеціалістів та батьків, котрі виховують дитину з розумовими відхиленнями. Адже є випадки, коли розумова відсталість обумовлена генетичними порушеннями або спадковими захворюваннями. Наприклад, генетичне захворювання фенілкетонурія пов'язане з тим, що організм не засвоює деякі види білка. За умови вчасної постановки правильного діагнозу (до 3-х років, а це потребує для дитини особливої дієти, прискіпливого виконання рекомендацій дієтолога) розумовому відставанню таких дітей можна запобігти.

246. Маринчева Г. С. Умственная отсталость при наследственных болезнях / Галина Степановна Маринчева, Владимир Илларионович Гаврилов. — М. : Медицина, 1988. — 256 с. : ил.

Спадкові хвороби, які спричиняють розумову відсталість, неможливо вилікувати. Треба навчитися жити поряд з хворими, полюбити їх такими, якими вони є, по можливості адаптувати їх для суспільного життя. Запропонована монографія призначена насамперед фахівцям, але деякі розглянуті в книзі питання ранньої діагностики, прогнозування розвитку дитини, фактори ризику народження дітей зі спадковими хворобами, можуть зацікавити і бути корисними й для пересічного читача.

247. Исаев Д. Н. Умственная отсталость у детей и подростков / Дмитрий Николаевич Исаев. — СПб. : Речь, 2004. — 391 с.

Автор книги розкриває історію розвитку уявлень про розумову відсталість, етіологію та патогенез психічного недорозвитку. В книзі описані сучасні методи багатосторонньої діагностики. Докладно описані систематика, клінічні вияви різних ступенів і форм розумової відсталості з акцентом на існування позитивної динаміки розвитку психічних порушень при розумовій відсталості.

248. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління навчальною діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції / Т. В. Сак. — К. : Актуал. освіта, 2005. — 246 с.

Праця присвячується психолого-педагогічним основам управління навчальною діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у спеціальній школі. Порушуються загальні теоретичні питання навчальної діяльності учнів з особливостями психофізичного розвитку в системі спеціальної освіти. Наводяться результати теоретико-експериментального дослідження проблеми на матеріалі з природознавства школи інтенсивної педагогічної корекції.

249. Маллаев Д. М. Психология общения и поведения умственно отсталого школьника / Джафар Михайлович Маллаев, Пимат Омаровна Омарова, Оксана Александровна Бажукова. — М. : Речь, 2009. — 160 с.

В монографії розглянуто теоретико-практичні аспекти психології спілкування й поведінки розумово відсталої дитини. Запропоновано авторську теорію спілкування й поведінки в нормі та при патології інтелекту.

250. Маллаев Д. М. Роль семьи в социализации личности детей с ограниченными возможностями развития / Д. М. Маллаев, П. О. Омарова, А. Н. Магомедова. — М. : Academia, 2008. — 180 с.

В монографії розглянуто теоретико-практичні аспекти соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Запропонована авторська концепція ролі сім'ї в соціальному розвитку, спілкуванні й поведінці дітей з патологією інтелекту і мови.

251. Руководство по работе с детьми с умственной отсталостью / под ред. М. Пишчек ; пер. с пол. С. Карпенюк. — СПб. : Речь, 2006. — 276 с.

Монографія відображає багаторічний досвід провідних польських спеціалістів у галузі соціальної та корекційної педагогіки. В книзі описана комплексна програма навчання дітей та підлітків з розумовою відсталістю. Відповідно до концепції авто-

рів, метою навчання є розвиток навичок самообслуговування та автономії неповносправних учнів, їх персоналізація й соціалізація. У своїх рекомендаціях вони приділяють значну увагу навчанню невербальних навичок комунікації й такому напрямую соціальної абілітації, як терапія рухом. Книга буде цікавою спеціалістам, що працюють з розумово відсталими дітьми, та батькам.

252. Стадієнко Н. М. Нариси з психології розумово відсталої дитини / Н. М. Стадієнко ; за ред.: М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 1999. — 158 с.

253. Петрова В. Г. Психология умственно отсталых школьников : учеб. пособие / В. Г. Петрова, И. В. Белякова. — М. : Академия, 2002. — 160 с. — (Высшее образование).

254. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника / С. Я. Рубинштейн. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1986. — 192 с.

Спеціальна психологія розумово відсталої дитини — це складова частина загальної психології. На відміну від інших розділів психології, дослідження в цій царині починаються з визначення поняття розумової відсталості, патрологій вищої нервової діяльності розумово відсталих дітей та ін. Один з важливих методів вивчення психології розумово відсталих — це порівняння різних показників розвитку з аналогічними показниками у здорових дітей відповідного віку.

Психологія розумово відсталих дітей враховує, що ця патологія часто супроводжується іншими органічними патологіями центральної нервової системи, тож психолог повинен весь час співпрацювати з психіатром та невропатологом.

Спеціальна психологія повсякчас повинна співпрацювати з олігофренопедагогікою. З одного боку, навчання та правильне виховання допомагають дітям з вадами інтелекту стати корисними членами суспільства, реалізувати свої здібності і навіть таланти, з іншого — психологія підкаже шляхи й методи, за допомогою яких навчання та виховання стає найбільш результативним.

255. Шпек О. Люди с умственной отсталостью : обучение и воспитание / Отто Шпек ; пер. с нем. А. П. Голубева ; науч. ред. рус. текста Н. М. Назарова. — М. : Академия, 2003. — 430 с.

Запропонована книга — фундаментальний труд з теорії олігофренопедагогіки. Вона розкриває сучасні теоретичні позиції гуманізму, на яких має будуватися вся система психолого-педагогічної допомоги людям з розумовою відсталістю.

256. Коррекционно-воспитательная работа в подготовительных группах специальных дошкольных учреждений для детей с нарушением слуха и интеллекта : сб. науч. тр. / редкол. : Л. П. Носкова [и др.] ; АПН СССР. — М., 1990. — 162 с. — Из змісту: Формирование предпосылок учебной деятельности у дошкольников с нарушением интеллекта в процессе обучения конструированию / О. П. Гаврилушкина ; Развитие речемыслительной деятельности дошкольников-олигофренов в процессе работы с картиной / О. П. Гаврилушкина ; Формирование нравственно-волевых предпосылок к обучению в школе у умственно отсталых дошкольников / Н. Д. Соколова ; Воспитание положительного отношения к учению у умственно отсталых детей в дошкольных учреждениях / Н. Г. Морозова.

257. Катаева А. А. Дошкольная олигофренопедагогика / Александра Абрамовна Катаева, Елена Антоновна Стребелева. — М. : Просвещение, 1988. — 142 с.

У посібнику викладено питання теорії й практики дошкільної олігофренопедагогіки, розкрито особливості психічного та фізичного розвитку розумово відсталих дошкільнят, а також методи корекційно-виховної роботи з ними.

258. Гаврилушкина О. П. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников : кн. для воспитателя / Ольга Петровна Гаврилушкина, Наталья Дмитриевна Соколова. — М. : Просвещение, 1985. — 72 с.

В запропонованій книзі розглядаються особливості розвитку розумово відсталого дитини, надаються практичні рекомендації з питань навчання та виховання дітей дошкільного віку.

259. Гаврилушкина О. П. Обучение конструированию в дошкольных учреждениях умственно отсталых детей : кн. для учителя / Ольга Петровна Гаврилушкина. — М. : Просвещение, 1991. — 94 с. : ил.

В книжці проаналізовано особливості конструктивної діяльності дошкільнят-олігофренів, сформульовано завдання корекційного навчання та розкрито конкретні методичні прийоми й методи комплексного вирішення цих завдань.

260. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту : моногр. / С. П. Миронова. — Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. — 304 с.

Монографія присвячена проблемам фахової освіти спеціалістів, що забезпечують корекційну роботу в системі освіти дітей з вадами інтелекту. Подається соціальна характеристика спеціальності «Дефектологія», зміст і методика здійснення корекційної роботи вчителя спеціальної школи; розглядаються питання становлення і розвитку професійної підготовки дефектологів в Україні. Монографія адресована фахівцям у галузі корекційної освіти, студентам і магістрантам спеціальності «Дефектологія», «Практична психологія», викладачам вищих навчальних закладів.

261. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития (олигофренопедагогика) : учеб. пособие для студ. вузов по спец. 031700 — Олигофренопедагогика / под ред. Б. П. Пузанова. — М. : Академия, 2003. — 272 с.

Навчальний посібник містить не тільки теоретичні матеріали і методичні рекомендації для роботи з розумово відсталими дітьми. Основна тема книги — навчання дітей з відхиленнями інтелектуального розвитку, корекційна робота для засвоєння ними знань з математики та природничих дисциплін.

262. Лалаева Р. И. Логопедическая работа в коррекционных классах : метод. пособие для учителя-логопеда / Раиса Иванов-

на Лалаева. — М. : ВЛАДОС, 2001. — 224 с. : ил. — (Коррекционная педагогика).

У книзі читач знайде характеристику мовних розладів, які звичайно притаманні розумово відсталим дітям. Подано рекомендації з методики корекції порушень звуковимови, лексико-граматичних характеристик мовлення, читання й писання. Запропоновано конспекти логопедичних уроків.

263. Лалаева Р. И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития : учеб. пособие / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова, С. В. Зорина. — М. : ВЛАДОС, 2001. — 224 с. : ил. — (Коррекционная педагогика).

У посібнику розглянуто всі аспекти порушення мовлення у дітей з затримкою психічного розвитку, розкривається методика, принципи, напрями, етапи й методи логопедичної роботи з корекції порушень звукової сторони мови, лексики, граматичної будови мови.

264. Groshenkov I. A. Изобразительная деятельность в специальной (коррекционной) школе VIII вида / И. А. Groshenkov. — М. : Академия, 2004. — 208 с.

В посібнику розкривається корекційно-розвиваюче значення малювання в системі навчально-виховної роботи з учнями, які мають відхилення в інтелектуальному розвитку. Показано вплив занять на подолання у дітей дефіциту пізнавальної, мовної, фізичної та емоційно-вольової активності. Викладено принципи організації та дидактичні шляхи підвищення ефективності уроків малювання.

265. Евтушенко И. В. Музыкальное развитие умственно отсталых детей-сирот / И. В. Евтушенко. — М. : Академия, 2004. — 144 с.

В посібнику подано методичний матеріал, який розкриває специфіку роботи з музичного виховання в спеціальних (корекційних) дитячих будинках для дітей сиріт, які мають відхилення в інтелектуальному розвитку. В ньому розглядаються різні види творчої діяльності, форми організації навчально-виховної роботи з музичного вихован-

ня з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей та психофізичних особливостей.

266. Шеремет Б. Г. Основы физического воспитания в вспомогательной школе / Борис Григорьевич Шеремет. — О., 1996. — 74 с.

267. Дмитриев А. А. Коррекционно-педагогическая работа по развитию двигательной сферы учащихся с нарушением интеллектуального развития : учеб. пособие / Алексей Андреевич Дмитриев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. — 224 с. — (Серия «Б-ка педагога-практика»).

268. Дмитриев А. А. Организация двигательной активности умственно отсталых детей / Алексей Андреевич Дмитриев. — М. : Сов. спорт, 1991. — 32 с.

269. Дмитриев А. А. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы / Алексей Андреевич Дмитриев, Борис Васильевич Сермеев. — Красноярск, 1988. — 85 с.

Як відомо, порушення інтелекту часто супроводжуються рядом соматичних захворювань та аномальним розвитком рухового апарату, формування якого є невід'ємною складовою у навчанні, вихованні та соціалізації розумово відсталих дітей.

Запропоновані книги знайомлять читача з теоретичними положеннями та містять практичні рекомендації, які дозволяють суттєво поліпшити ефективність корекційно-виховної роботи з подолання й усунення рухових порушень у розумово відсталих дітей.

270. Формирование положительного отношения к учебно-трудовой деятельности у учащихся вспомогательной школы / Н. М. Стадненко [и др.]. — К. : Рад. шк., 1982. — 213 с.

У посібнику описано своєрідність ставлення учнів допоміжних шкіл до загальноосвітніх шкільних предметів та трудового навчання, охарактеризовано вікові й індивідуально-психологічні особливості цього ставлення, розглянуто умови, що впливають на формування позитивного ставлення до навчально-трудової діяльності.

271. «Выпускник»: методическое пособие по послешкольному обучению для умственно отсталых инвалидов / Благотворительное о-во помощи инвалидам и лицам с интеллектуальной недостаточностью «Джерела». — К., 1999. — 293 с.

272. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод закріплення історичних понять у розумово відсталих учнів // Дефектологія. — 2013. — № 1. — С. 37-39.

273. Кузнецова М. С. Організація роботи з корекції уяви дітей із порушенням інтелектуального розвитку на уроках географії // Дефектологія. — 2012. — № 2. — С. 39-43.

274. Матющенко І. М. Дослідження рівня тривожності розумово відсталих старшокласників в аспекті їх соціально-психологічної адаптованості // Дефектологія. — 2012. — № 2. — С. 11-13.

ЛОГОПЕДІЯ

Вади розвитку мовлення мають різні причини: фізичні, психо-фізичні та психічні. Тобто, проблема може бути у відхиленні здоров'я й розвитку органів мовлення при повному збереженні психіки і розумової повноцінності. Вади мовлення виявляються у розумово відсталих дітей, а деякі порушення іноді є наслідком психічних травм.

Логопедія — спеціальна педагогічна наука, галузь дефектології, яка досліджує природу, механізми, симптоматику, перебіг, структуру і прояви вад мовної діяльності, розробляє наукові основи їх попередження засобами спеціального навчання.

Тож цілком зрозуміло, що виправленнями мовних недоліків у дитини повинен займатися спеціаліст-логопед. Але допомога фахівця — це короткочасні зустрічі, консультації. Більшість часу дитина спілкується з батьками, вихователями, іншими дітьми. Саме цей процес спілкування у повсякденному житті сприяє або заважає виправленню вад мовлення. Логопед повинен знайти освічених помічників. Елементарні знання з логопедії у людей, що оточують дитину, застосування відповідних вправ і розвиток мовлення у процесі гри ефективно сприятимуть подоланню мовних проблем.

275. Логопедия : учеб. для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений / под ред. Л. С. Волковой. — 5-е изд., перераб. и доп. — М. : ВЛАДОС, 2004. — 704 с. : ил.

276. Коренев А. Н. Основы логопатологии детского возраста : клинические и психологические аспекты / А. Н. Коренев. — СПб. : Речь, 2006. — 380 с.

Запропонована книга є виданням, присвяченим клініко-психологічному опису різних форм недорозвинення мовлення у дітей. На її сторінках читач знайде детальний опис симптомів та синдромів, які зустрічаються у дітей, що мають патологію мовлення. В книзі аналізуються медичні, психологічні та логопедичні прояви вад мовлення, систематизовано дані, що їх зібрали вчені світу. Докладно описані принципи й методи діагностики та можливості допомогти дітям. Користувач дізнається про нові

досягнення у психолінгвістиці, нейропсихології, нейролінгвістиці, логопедії, логопатології та в дитячій психології.

277. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. — К. : Знання, 2010. — 293 с.

У посібнику розкриваються науково-теоретичні та методологічні засади логопсихології як самостійної галузі спеціальної психології з урахуванням сучасних досягнень психолінгвістики, нейропсихології, спеціальної психології, логопедії. Обґрунтовуються закономірності психічного розвитку нормальної дитини і дитини, яка має патологію. Розглядається структура розвитку дитини з порушеннями мовлення, аналізується систематика порушень мовленнєвого розвитку з урахуванням сучасних класифікацій мовленнєвих розладів. Наводяться практичні моделі психокорекційної допомоги дітям з різними формами мовленнєвих порушень.

278. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. / В. В. Тарасун. — К. : 2004. — 290 с.

279. Тарасун В. В. Превентивне навчання дошкільників з порушенням мовленнєвого розвитку / В. В. Тарасун ; Ін-т дефектології АПН України. — К. : [б.в.], 1998. — 255 с.

280. Хрестоматія з логопедії. Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія / М. К. Шеремет, С. Ю. Конопляста, І. В. Мартиненко. — К. : КНТ, 2008. — 380 с.

У посібнику тематично систематизовані роботи з логопедії зарубіжних і українських авторів. Хрестоматія відповідає вимогам навчальної програми курсу «Логопедія». Вона буде цікавою та корисною як студентам спеціальності «Логопедія», так і логопедам, корекційним педагогам, а також психологам і медичним працівникам, які працюють з дітьми із мовленнєвими порушеннями. Видання містить такі розділи: «Історичні аспекти логопедії», «Загальні питання логопедії», «Дислалія», «Дизартрія», «Ринолалія».

281. Жукова Н. С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Надежда Сергеевна Жукова, Елена Михайловна Мастюкова, Татьяна Борисовна Филочева. — М. : Просвещение, 1990. — 240 с.

282. Жукова Н. С. Логопедия : преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Надежда Сергеевна Жукова, Елена Михайловна Мастюкова, Татьяна Борисовна Филочева. — Екатеринбург : Литур, 2000. — 320 с. — (Учимся играя).

283. Филочева Т.Б. Дети с общим недоразвитием речи : воспитание и обучение : учеб.-метод. пособие / Т. Б. Филочева, Т. В. Туманова. — М. : ГНОМ и Д., 2000. — 128 с. — (Коррекционная работа в специальных дошкольных учреждениях).

284. Филочева Т. Б. Развитие речи дошкольника / Т. Б. Филочева, А. Р. Соболева. — Екатеринбург : Литур, 2000. — 80 с. — (Учимся играя).

Запропоновані книги відкривають простір для педагогічної творчості. В них читач знайде практичні рекомендації не тільки з логопедії, а й з суміжних дисциплін: психофізіології мовлення, медицини.

Затримка мовного розвитку може мати різну етіологію. Відхилення від загальної норми, діагностоване у ранньому віці, спонукає батьків до співпраці з фахівцями щодо виявлення причин і подолання наслідків відставання у різних сферах розвитку дитини.

285. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Ю. В. Рібцун. — К. : Освіта України, 2011. — 292 с.

286. Спирова Л. Ф. Учителю о детях с нарушениями речи : кн. для учителя / Людмила Федоровна Спирова, Алла Васильевна Ястребова. — Изд. 2-е, перераб. — М. : Просвещение, 1985. — 144 с.

У посібнику читач знайде корисну інформацію щодо роботи з виправлення різних мовних вад і розвитку різних форм мовлення у дітей з відхиленнями фізичного та психічного здоров'я.

287. Обучение и воспитание дошкольников с нарушениями речи : из опыта работы : кн. для учителя / ред.-сост. С. А. Миронова. — М. : Просвещение, 1987. — 142 с.

Збірник статей з досвіду роботи порушує низку питань, з якими зустрічаються вихователі, вчителі, батьки при вихованні дітей з вадами мовлення.

288. Лалаева Р. И. Нарушение чтения и пути их коррекции у младших школьников : учеб. пособие / Раиса Ивановна Лалаева. — СПб. : Союз, 2002. — 224 с. — (Коррекционная педагогика).

Дислексія має різні причини. Вона може виникати при порушенні слуху й мовлення, буває у розумово відсталих людей, при різних порушеннях мозкової діяльності тощо. У книзі розглянуто специфіку виправлення недоліків у читанні дітей з особливими потребами різної етіології.

289. Волкова Г. А. Логопедическая ритмика : учеб. для вузов / Галина Анатольевна Волкова. — М. : ВЛАДОС, 2002. — 270 с. — (Коррекционная педагогика).

Автор розкриває основні ланки логопедичної ритміки, особливості розвитку й корекції немовленнєвих психічних функцій і процесів, мовленнєвої функціональної системи у осіб з мовленнєвою патологією.

290. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови у дітей / Марія Аврамівна Савченко. — К. : Рад. школа, 1983. — 167 с.

Методичні рекомендації з прикладами завдань для виправлення окремих вад мовлення.

291. Каше Г. А. Исправление недостатков речи у дошкольников / Галина Амосовна Каше ; под ред. Р. Е. Левиной. — М. : Просвещение, 1971. — 192 с. : ил.

Практичний посібник для роботи з дітьми дошкільного віку. Приділено увагу організації роботи, режиму дня дитини, додано дидактичний матеріал для логопедичних занять.

292. Каше Г. А. Формирование произношения у детей с общим недоразвитием речи / Галина Амосовна Каше. — М. : Изд-во АПН РСФСР, 1962. — 108 с. : ил.

Практичний посібник для роботи з дітьми з вадами мовлення. Запропоновано вправи для виправлення вимови.

293. Гегелия Н. А. Исправление недостатков произношения у школьников и взрослых : пособие для логопеда / Н. А. Гегелия. — М. : ВЛАДОС, 1999. — 240 с. — (Коррекционная педагогика).
294. Ефименкова Л. Н. Коррекция звуков речи у детей : кн. для логопеда / Людмила Николаевна Ефименкова. — М. : Просвещение, 1987. — 200 с.
295. Ефименкова Л. Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов : кн. для логопеда / Людмила Николаевна Ефименкова. — М. : Просвещение, 1991. — 224 с.
296. Кузьмина Н. И. Воспитание речи неговорящих детей-алаликов : пособие для учителей-логопедов / Надежда Ивановна Кузьмина, Вера Ивановна Рождественская. — М. : Просвещение, 1966. — 200 с.

Збірники вправ для логопедичних занять.

297. Дьякова Е. А. Логопедический массаж / Е. А. Дьякова. — М. : Академия, 2004. — 96 с.

Автор пропонує різні прийоми логопедичного масажу. Докладно описано методику його проведення.

298. Зикеев А. Г. Развитие речи учащихся специальных (коррекционных) образовательных учреждений / А. Г. Зикеев. — М. : Академия, 2004. — 200 с.

В посібнику подано методику навчання мови у спеціальних (корекційних) закладах для дітей з затримкою психічного розвитку, з церебральним паралічем, з тяжкими порушеннями мовних центрів, глухих та слабочуючих.

299. Зикеев А. Г. Работа с лексикой в начальных классах специальных (коррекционных) школ / А. Г. Зикеев. — М. : Академия, 2004. — 176 с.

В книзі подано опис характерних особливостей розвитку лексичної основи мовлення молодших школярів спеціальних (корекційних) навчальних закладів: дітей глухих та слабочуючих.

хих, з затримкою психічного розвитку, з порушенням інтелекту, з порушенням зору.

300. Игры в логопедической работе с детьми / под ред. В. И. Селиверстова. — М. : Просвещение, 1974. — 191 с.

301. Швайко Г. С. Игры и игровые упражнения для развития речи / Галина Семеновна Швайко. — М. : Просвещение, 1988. — 64 с.

Книги містять описи ігор та вірші для розвитку правильної вимови у дошкільнят.

302. Кондратенко В. О. Формування сенсорних здібностей дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобом ігрової діяльності / В. О. Кондратенко, С. В. Кондукова. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. — 110 с.

У посібнику вміщено ігри відповідно до розвитку сенсорних функцій (зір, слух, дотик тощо) у дітей віком від 4 до 6 років: опис ігор, основною метою яких є розвиток сенсорних і психічних процесів, формування у дітей вміння мислити творчо, самостійно, зосереджувати та переключати увагу, запам'ятовувати й відтворювати інформацію, знаходити рішення. Книга містить теоретичні матеріали та корекційно-сенсорні ігри.

303. Алмазова Е. С. Логопедическая работа по восстановлению голоса у детей : учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов / Елена Самсоновна Алмазова. — М. : Просвещение, 1973. — 151 с.

У книзі наведено методику відновлення голосу в дітей при органічних захворюваннях голосових органів. Автор пропонує комплексний метод, який включає ортофонічні вправи, психотерапію, лікувальну фізкультуру та лікувальні заходи.

Ринолалія

304. Конопляста С. Ю. Развитие детей із вродженими незрощеннями губи та піднебення : теорія та практика : монографія / Світлана Юріївна Конопляста. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. — 212 с.

Вроджені незрощення верхньої губи й піднебіння є одним із факторів, що неоднозначно впливають на організм дитини і викликають в ньому грубі функціональні й морфологічні зміни. Таке відхилення потребує комплексного підходу з урахуванням психологічних факторів. Запропонована книга — фундаментальна праця фахівця — всебічно відповідає на актуальні питання даного порушення.

305. Ипполитова А. Г. Открытая ринолалия / Анастасия Гавриловна Ипполитова ; под ред. О. Н. Усановой. — М. : Просвещение, 1983. — 95 с.

306. Ермакова И. И. Коррекция речи при ринолалии у детей и подростков : кн. для логопеда / Ирина Игоревна Ермакова ; под ред. С. Л. Таптаповой. — М. : Просвещение, 1984. — 142 с.

307. Логопедическая работа при открытой ринолалии после уранопластики : метод. рекомендации / Л. И. Вансовская. — Л., 1983. — 17 с.

308. Харьков Л. В. Оценка психического развития детей с врожденными несращениями верхней губы и нёба в зависимости от возраста и сроков их хирургической реабилитации / Л. В. Харьков, С. А. Носко // Вісн. стоматології. — 1998. — № 3. — С. 35–38.

Афазія

309. Цветкова Л. С. Нейропсихологическая реабилитация больных : речь и интеллектуальная деятельность : учеб. пособие / Любовь Семеновна Цветкова. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Изд-во Моск. психолого-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. — 424 с. — Бібліогр.: с. 410-415. — (Серия «Библиотека психолога»).

310. Цветкова Л. С. Афазия и восстановительное обучение : учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов / Любовь Семеновна Цветкова. — М. : Просвещение, 1988. — 207 с. : ил.

311. Бурлакова М. К. Коррекционно-педагогическая работа при афазии / Марианна Константиновна Бурлакова. — М. : Просвещение, 1991. — 190 с.

312. Шохор-Троицкая (Бурлакова) М. К. Коррекция сложных речевых расстройств / Марианна Константиновна Шохор-Троицкая (Бурлакова). — М. : ЭКСМО-Пресс, В. Секачев, 2000. — 368 с.

Запропоновані книги містять збірник вправ, призначених для поновлення мовлення хворих на афазію (тих, хто в минулому мав інсульт або травму головного мозку), а також для дітей дошкільного віку, які мають складні мовні розлади.

Подано опис і аналіз різних форм афазії, а також конкретні засоби подолання дефектів. Завдання кожного розділу прекрасно ілюстровані малюнками.

Книги адресовані педагогам, логопедам, психологам, а також членам сімей, в яких є люди, що страждають від мовних порушень.

Заїкання

313. Селиверстов В. И. Заикание у детей : пособие для логопедов / Владимир Ильич Селиверстов. — 2-е изд., перераб. — М. : Просвещение, 1979. — 160 с. : ил.

314. Поварова И. А. Практикум для заикающихся : учимся говорить правильно и красиво / Ирина Александровна Поварова. — СПб. : Союз, 2000. — 128 с.

Книга є збірником вправ, порад і практичних рекомендацій з тренування фонаційного дихання, міорелаксії, вимови, дикції, мовного голосу, призначених для корекції заїкання. Книга адресована пересічному користувачеві.

315. Выгодская И. Г. Устранение заикания у дошкольников в игре : пособие для логопедов / И. Г. Выгодская, Е. Л. Пеллингер, Л. П. Успенская. — М. : Просвещение, 1984. — 176 с.

316. Волкова Г. А. Игровая деятельность в устранении заикания у дошкольников : кн. для логопеда / Галина Анатольевна Волкова. — М. : Просвещение, 1983. — 144 с.

317. Кожевникова Т. Творчий тандем учителя-логопеда та вихователя / Т. Кожевникова, І. Ганзевич // Дошкіл. виховання. — 2013. — № 10. — С. 25-27.
318. Рібцун Ю. Співпраця вчителя-логопеда з батьками. Молодша логопедична група для дітей із ЗНМ [загальне недорозвинення мовлення] // Дефектологія. — 2011. — № 1. — С. 33-37.
319. Рібцун Ю. Щоб малюк заговорив // Дошкіл. виховання. — 2011. — № 4. — С. 24-26.
320. Седунова А. Розвиваємо мовлення у грі // Дошкіл. виховання. — 2011. — № 9. — С. 31-33.
321. Сокирба Л. У гості до Золотокосої : бінарне заняття у середній спеціальній групі для дітей з вадами мовлення / Л. Сокирба, А. Єременко // Дошкіл. виховання. — 2011. — № 10. — С. 31-33.
322. Шевченко О. Якщо дитина почала заїкатися // Дефектологія. — 2011. — № 1. — С. 29-32.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ЗДОРОВ'Я

323. Мухін В. М. Фізична реабілітація / В. М. Мухін. — К. : Олімп. л-ра, 2005. — 472 с.
324. Марченко О. К. Фізична реабілітація хворих із травмами й захворюваннями нервової системи : навч. посібник / О. К. Марченко. — К. : Олімп. л-ра, 2006. — 196 с.
- У посібнику наведено інформацію щодо реабілітації неврологічних хворих. Розглянуто питання нейрореабілітації, патологічні стани при захворюваннях і травмах нервової системи. Висвітлено види реабілітаційних заходів, принципи, механізми лікувальної дії фізичних вправ, а також спеціальні засоби відновлювальної терапії. Узагальнено дані реабілітації хворих із травмами й захворюваннями центральної нервової системи й uszkodженнями*

периферичних нервів. Наведено схеми, таблиці й малюнки.

325. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека : учеб. для вузов / Евгений Павлович Ильин. — СПб. : Питер, 2003. — 382 с. — (Серия «Учебник нового века»).

У книзі систематизовано розглянуте питання ролі й розвитку психомоторної сфери людини, роль і значення руху для життя звичайної людини та людини з особливими потребами. Окремі розділи присвячені віковим, професійним якостям рухової активності та психомоторним особливостям у спорті.

326. Дмитриев А. А. Физическая культура в специальном образовании / А. А. Дмитриев. — М. : Академия, 2002. — 176 с.

У посібнику викладено основні теоретичні й методичні положення, на яких будуються заняття з фізкультури в спеціальних (корекційних) навчальних закладах. Автор розглядає закономірності психофізичного розвитку дітей, які мають порушення чи відхилення у розвитку, можливості корекції порушень руху. Систематизовано принципи фізичного виховання учнів спеціальних шкіл та дитячих садків. Аналізуються сучасні програмні вимоги до занять з фізичної культури для корекційних шкіл.

327. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. № 4(6) / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна", Ін-т вищ. освіти АПН України, Ін-т спец. педагогіки АПН України ; [редкол.: П. М. Таланчук (голов. ред.) та ін.]. — К. : Ун-т «Україна», 2007. — 315 с. — Із змісту: Особливості фізичного розвитку дітей та молоді з особливими потребами в умовах інтегрованого середовища / І. А. Веретко. — С. 33-38 ; Становлення і розвиток реабілітації загалом і фізичної реабілітації зокрема / В. Г. Берко. — С. 242-251 ; Проблеми впровадження реабілітаційно-спортивного супроводу навчання студентів з особливими потребами / Г. М. Бойко. — С. 251-254 ; Проблеми фізичного здоров'я й оздоровчі заходи в супроводі навчання студентів з особливими потребами / Л. С. Кравчук. — С. 254-261 ; Педагогічні основи корекції рухової сфери слабозо-

рих підлітків на заняттях з оздоровчого плавання / К. С. Яримбаш. — С. 265-271 ; Теоретичні основи використання технічних засобів та тренажерів у навчальному процесі / О. А. Архипов. — С. 271-280 ; Фізична реабілітація та соціальна адаптація осіб з дитячим церебральним паралічем на пізній резидуальній стадії / Р. О. Баннікова, Ю. В. Бардашевський. — С. 280-290.

328. Єфименко М. М. Нові підходи до класифікації рухових порушень у дітей // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. : О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Кам'янець-Подільський : Медбори-2006, 2012. — Вип. ІХХ, ч. 2. — С. 281-290.

329. Єфименко Н. Н. Двигательные нарушения у детей-люмбаиков // Наша шк. — 2013. — № 2. — С. 27-31.

330. Єфименко М. М. Корекційне фізичне виховання // Дошкіл. виховання. — 2005. — № 7. — С.14-16.

331. Кізенко О. М. Фізичне виховання учнів з особливими потребами // Все для вчителя. — 2011. — № 28/30. — С. 57-59.

332. Савенков І. Лікувальна фізична культура в початкових класах спеціальних навчальних закладів // Фіз. виховання в шк. — 2011. — № 3. — С. 24-31.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: переваги та недоліки

Після обстеження лікарі встановили остаточний діагноз: дитина має вади здоров'я, які роблять її потреби особливими. Настав час вибору, роздумів про те, як далі вчити, виховувати й лікувати її, який життєвий шлях визначити, яку долю обрати. Як зробити так, аби дитина почувалася комфортно у цьому світі, щоб не викликала зайвого подиву, зневаги, щоб не цуралися її однопіткы та їхні батьки. Це означає — адаптуватися у суспільстві, інтегруватися у колектив здорових, повносправних.

Чи може все-таки обрати ізоляцію, оточення людей, які добре розуміють такі самі проблеми, оскільки теж мають вади здоров'я? А з іншого боку, чи так уже й добре, коли вони спілкуються лише один з одним, боячись чи соромлячись мати справу зі звичайними, повносправними?

Отже, інклюзія, тобто входження у суспільство здорових, чи сегрегація, перебування у колективі подібних до себе?

Що ж робити? Тримати вдома, опікуватися лише його здоров'ям, віддати до спеціального дошкільного закладу з тим, аби пізніше він потрапив до спеціального інтернату чи одразу — в оточення здорових людей?

Варто зазначити, що останнім часом, у надзвичайно короткий історичний термін, було усунено соціально-політичні та ідеологічні бар'єри, які стримували розвиток системи спеціальної освіти: почали підтримуватися приватні благочинні ініціативи і патронат церкви над дітьми з обмеженими психофізичними можливостями, розширилися права батьків; надано право вибору освітнього закладу та форм організації навчання.

Як наслідок — на сучасному етапі однією з альтернативних форм здобуття освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку стало інклюзивне навчання. Інклюзивне навчання, передусім, передбачає перебування дитини з особливими потребами в масовому загальноосвітньому дошкільному чи шкільному закладі, оволодіння нею знаннями, вміннями та навичками в ті самі терміни, що і здоровою дитиною. Сама ідея інклюзії базується на тому, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути найбільш наближеними до умов і стилю життя суспільства, в якому вони перебувають. Стосовно дітей з обмеженими

психофізичними можливостями це означає, що дитина з особливими потребами має право задовольняти свої потреби так само, як і всі інші члени суспільства; в сім'ї створюються найкращі умови, а обов'язок місцевої влади — надавати можливості для виховання таких дітей вдома; навчатися можуть практично всі діти, незалежно від наявних порушень.

Принципи ці закріплені низкою міжнародних правових актів: Декларацією прав дитини, Декларацією про права осіб з відхиленнями в інтелектуальному розвитку, Саламанкською декларацією, Декларацією про права інвалідів тощо. В Україні в законах "Про освіту", "Про загальну середню освіту" зазначається, що всі діти, в тому числі діти з обмеженими психофізичними можливостями, діти-інваліди, мають право на навчання та здобуття освіти. Проблема інклюзивного навчання активно розробляється у більшості країн Західної Європи та Америки. Варто сказати, що в Україні, наголошуючи на освіті неповносправних, передусім мають на увазі спеціальну освіту, яку здобувають у спеціальних навчальних закладах. Водночас, для дітей з особливостями психофізичного розвитку, які перебувають у масових закладах, у Міністерстві освіти та науки України, Міністерстві охорони здоров'я та в Міністерстві праці розробляються нормативні документи, які забезпечують інвалідам соціальні гарантії, права; соціальні програми з охорони дитинства і подальшого розвитку системи освіти дітей з обмеженими можливостями. Останнім прийнятим документом з цього питання була Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872, яка передбачає введення спеціальної посади асистента вчителя для випадків, коли в закладі навчаються діти з особливими потребами. Асистент учителя повинен разом з учителем працювати над навчальною програмою та допомагати учням з порушенням психофізичного розвитку отримувати знання, вміння й навички, які будуть їм необхідні для повноцінного життя в класі, школі, суспільстві.

Чому багато батьків, маючи дитину з особливостями психофізичного розвитку, намагаються зробити все, аби вона перебувала в масовому навчальному закладі? Вочевидь, однією з причин є те, що масові дитячі садки та школи розташовані поблизу домівки і, відвідуючи заклад, дитина не відривається від сім'ї, друзів, оточення. Спеціальні заклади часто розташовані за межами міста, іноді навіть в іншій області, у великих містах. Необхідно витратити більше години на те, аби дістатися до потрібного дитя-

чого садка чи школи. Тому, через труднощі транспортування, дитина приїздить додому тільки під час зимових чи літніх канікул. Таким чином, навчання у спеціальному закладі надовго відриває дитину від сім'ї, люблячих батьків та родичів. Окрім того, дитина впродовж усього тижня, або й більше, має перебувати в середовищі дітей зі значним недорозвиненням мовлення, зниженим рівнем інтелекту, вадами рухової сфери тощо. І якщо рівень мовленнєвого, інтелектуального розвитку у неї вищий, аніж у дітей її групи або класу, то цей рівень, певною мірою, гальмується. Вочевидь стає зрозумілим, чому деякі батьки не мають бажання віддавати свого сина або доньку в інтернатний заклад.

Трапляється, коли певні сімейні обставини або ж медичні протипоказання не дають змоги дитині перебувати в інтернатних умовах. І тому в масових дитячих садках, школах сьогодні є значна частина дітей з особливостями розвитку.

Саме батьки можуть повідомити про психологічну готовність дитини і бажання навчатись у закладі "масового" типу. Іноді дошкільники з обмеженими можливостями здоров'я не можуть перебувати в інклюзивних шкільних умовах з різних причин. Одні — лідери у спеціальних закладах, оскільки є найкращими вихованцями, мають порівняно з іншими досить високий рівень розумового та мовленнєвого розвитку, тому боліше переживають втрату лідерства, інші — вкрай гостро реагують на свою ваду, намагаються її всіляко приховати і тому на тлі здорових однолітків перебувають у постійному стресовому стані. Є й діти, які звеликли до постійної уваги з боку вихователів, батьків, потребують надмірного опікування і у великому колективі губляться, почуваються загубленими і занадто сором'язливо поводяться, оскільки звеликли до знайомих невеличких колективів і навчальних груп, де не більше 10 членів.

Таким чином, вирішення питання про інклюзивне навчання в кожному конкретному випадку потребує попереднього врахування багатьох факторів, в тому числі: різносторонню готовність дитини до навчання у школі і її бажання; надання спеціальної корекційної допомоги; реальні можливості сім'ї надавати постійну необхідну допомогу дитині у процесі навчання.

Налагодження партнерських стосунків між батьками й усіма фахівцями, які працюють у навчальному закладі та надають допомогу дитині з порушенням психофізичного розвитку, є першорядним завданням. Паритетними мають бути стосунки між бать-

ками здорових дітей та дітей, які потребують особливої уваги, оскільки проведені дослідження засвідчують, що інклюзивне середовище надає можливості для особистісного самовдосконалення, насамперед звичайним школярам. Вони починають краще розуміти людей, які чимось не схожі на інших, мають змогу завжди надати допомогу тим, хто цього потребує, вчать співчувати та оцінювати речі з позицій гуманності.

Діти з особливостями психофізичного розвитку у звичайному шкільному середовищі безперечно потребують уваги, піклування з боку оточуючих, однак варто зважати на те, що надмірне піклування може бути згубним. Дитину обмежують у виконанні соціальних функцій, відтак формуючи у неї споживацькі установки, зменшуючи можливості особистісного і пізнавального розвитку.

Варто зазначити, що сім'я, в якій виховується дитина з особливостями психофізичного розвитку, потребує особливої уваги. І це мають усвідомлювати і адміністрація школи, і педагоги, оскільки успішність інклюзивного навчання значною мірою визначається взаєминами, які склалися в сім'ї. Якщо в родині панує оптимістичний настрій, то впевненість у своїх силах і можливостях матиме й дитина. Вихователі та вчителі при цьому мають бути терплячими, доброзичливими, озброєними спеціальними знаннями в галузях навчання та виховання дітей з особливими потребами.

333. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. — К. : А. С. К., 2012. — 308 с.

334. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : моногр. / А. А. Колупаєва. — К. : Самміт-Книга, 2009. — 272 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

335. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук ; МОН України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. — К. : АТОПОЛ, 2011. — 274 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

336. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі : початкова ланка : путівник для педагогів : [навч.-метод. посіб.] / А. Колупаєва, О. Тараненко ; МОН України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. — К. : АТОПОЛ, 2010. — 96 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

337. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : [в 9 кн.] / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. — К. : Літопис-XX, 2010. — (Серія «Інклюзивна освіта»).

Кн. 1 : Інклюзивна освіта: вибір батьків / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — 72 с.

Кн. 2 : Дитина із затримкою психічного розвитку / Т. В. Сак, Т. Ф. Марчук, Л. І. Прохоренко. — 40 с.

Кн. 3 : Дитина із порушенням слуху / С. В. Литовченко, Л. В. Борщевська, В. В. Жук. — 48 с.

Кн. 4 : Дитина із порушенням зору / Л. С. Вавіна, І. М. Гудим. — 32 с.

Кн. 5 : Дитина із порушенням розумового розвитку / Г. М. Мерсіянова, Н. О. Макаручк. — 38 с.

Кн. 6 : Дитина із церебральним паралічем / О. В. Чеботарьова. — 32 с.

Кн. 7 : Гіперактивна дитина / І. В. Сухіна. — 32 с.

Кн. 8 : Дитина з аутизмом / Т. В. Скрипник. — 38 с.

Кн. 9 : Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку / Ю. В. Рібцун. — 34 с.

338. Вища освіта в Україні: від інтеграції до інклюзії / К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. № 4(6) / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна", Ін-т вищ. освіти АПН України, Ін-т спец. педагогіки АПН України ; [редкол.: П. М. Таланчук (голов. ред.) та ін.]. — К. : Ун-т «Україна», 2007. — С. 8-14.

339. Білецька І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні // Дошк. виховання. — 2007. — № 4. — С. 12-15.

340. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен // Рідна шк. — 2011. — № 3. — С. 10-14.

341. Валентик Н. Інклюзивна освіта : за і проти // Директор шк. (Шкільний світ). — 2010. — № 14/15. — С. 45-58.

342. Ворон М. Інклюзивна освіта : українські реалії / М. Ворон, Ю. Кавун // Підруч. для директора. — 2006. — № 6. — С. 66-71.
343. Грицюк Н. Потурбуймося про дітей з особливими освітніми потребами // Дефектологія. — 2009. — № 5. — С. 14-18.
344. Гріневич Ж. Орієнтація на особистість : робота в інклюзивних класах // Початкова освіта (Шкільний світ). — 2011. — № 46. — С. 6-8.
345. Депплер Д. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах / Д. Депплер, Т. Лорман, У. Шарма // Дефектологія. — 2009. — № 3. — С. 9-12. — Бібліогр.: с. 13-14.
346. Здрагат С. Г. Інклюзивна освіта — шлях до рівних можливостей / С. Г. Здрагат, Ж. І. Романчак, О. В. Чумаєва // Наша шк. — 2011. — № 4. — С. 14-17.
347. Ілляшенко Т. Яка вона — інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі // Початкова шк. — 2011. — № 5. — С. 47-50.
348. Інклюзивна освіта : підтримка батьків батьками // Завуч (Шкільний світ). — 2007. — № 36. — С. 13-15.
349. Інклюзивне навчання : партнерські стосунки з родинами / А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, Л. Даниленко // Директор шк. (Шкільний світ). — 2011. — № 10. — С. 1, 20-25.
350. Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей // Завуч (Шкільний світ). — 2008. — № 2. — С. 9-10.
351. Кавун Ю. Інклюзивна освіта / Ю. Кавун, М. Ворон // Дефектолог (Шкільний світ). — 2007. — № 5. — С. 4-11.
352. Коваленко О. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами // Освіта України. — 2009. — № 90. — С. 1-2.
353. Кравець Н. Особливості розумової працездатності школярів в умовах інклюзивної форми навчання / Н. Кравець, В. Шорохова // Рідна шк. — 2009. — № 11. — С. 52-56. — Бібліогр. в кінці ст.
354. Крокер Ш. Підтримка інклюзії (канадський досвід) / Ш. Крокер // Дефектологія. — 2009. — № 4. — С. 4-6.

355. Луценко І. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими потребами // Психолог (Шкільний світ). — 2005. — № 40. — С. 19-27.
356. Мігалуш А. О. Інклюзивна освіта — потреба суспільства // Вісн. нац. техн. ун-ту «Київ. політехн. ін-т» : Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2007. — № 2, ч. 1. — С. 27-32.
357. Незвичайні діти у звичайній школі // Завуч (Шкільний світ). — 2009. — № 19. — С. 2-49.
358. Островська В. Дитина з особливими потребами в загальноосвітній школі // Психолог (Шкільний світ). — 2004. — № 10/11. — С. 60-61.
359. Шеффер А. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів) / А. П. Шеффер, Ж. І. Романчак // Наша шк. — 2012. — № 4. — С. 54-55.
360. Ярмошук І. На шляху до інклюзивного навчання // Математика в школі. — 2010. — № 1/2. — С. 51-54.

Інклюзивна освіта в світі практикується вже багато десятиліть. Накопичено значний досвід, прийняті закони, які забезпечують право на освіту дітям з особливими потребами. Але в даній царині діють не тільки закони, мають значення й такі фактори, як менталітет, культура, традиції оточуючих людей. Важливим є виховання здорових дітей, освітні заходи для батьків здорових дітей, які зробили б спілкування у шкільному колективі або в дитячому садочку взаємно цікавим, гуманним та корисним. Тому ми рекомендуємо ряд книжок російських авторів з досвіду інклюзивного навчання. Враховуючи, що тривалий час ми жили у спільному соціокультурному просторі, проблеми й шляхи їх вирішення можуть бути однаковими.

361. Маллаев Д. М. Социализация младших школьников со стойкой школьной дезадаптацией / Д. М. Маллаев, П. О. Омарова, П. В. Валиева. — М. : Речь, 2010. — 160 с.

362. Инклюзивная практика в дошкольном образовании / Т. Волосовец, Е. Кутепова, В. Ярыгин [и др.]. — М. : Мозаика-Синтез, 2011. — 144 с.
363. Пасторова А. Инклюзивное образование : исследование и практика в Санкт-Петербурге / А. Пасторова. — СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2012. — 96 с.
364. Образование для всех. Политика и практика инклюзии / под ред.: Е. Ярской-Смирновой, Е. Антоновой, И. Кузнецовой-Моренко. — М. : Науч. кн., 2008. — 342 с.
365. Инклюзивное образование : настольная книга педагога, работающего с детьми с ОВЗ : [ограниченные возможности здоровья] / Е. В. Ковалев, А. В. Захарова, М. С. Староверова. — М. : ВЛАДОС, 2013. — 167 с.

ЗНАЙТИ СЕБЕ У ПРЕКРАСНОМУ СВІТІ

Проблеми людей з особливими потребами у книгах та кінофільмах

Світ подаровано людині у барвах, звуках, відчуттях. Вона має ноги, щоб мандрувати, руки, щоб творити прекрасне, мову, щоб спілкуватися. Але, на жаль, ці можливості не для всіх... Є люди, які волею долі, від народження або через життєві ситуації, не мають певних можливостей: їхній світ може бути обмеженим хворобою чи інвалідністю.

Для когось це стає вироком на все життя, інші знаходять у собі сили для боротьби й перемоги. У різних випадках людина обирає шлях боротьби з хворобою або знаходить спосіб повноцінно і яскраво жити з вадою, яку не можна виправити. Світ таких людей не обмежений. Часто вони живуть не завдяки, а всупереч. Паралізовані стають художниками, глухі — музикантами і навіть композиторами. Безногі мандрують, безрукі творять дива мистецтва. Аутисти здобувають освіту й займаються наукою. І недаремно людей з синдромом Дауна називають «сонячними» за їхню доброзичливість, здатність дарувати тепло іншим.

Ми пропонуємо деякі книги й кінофільми, які так чи інакше стосуються теми посібника. Серед них — твори для дітей, підлітків і дорослих. Можливо, вони допоможуть порозумітися людям хворим і здоровим, зрозуміти, що всі ми особливі і маємо право на щастя.

Книги

Амлинский В. Жизнь Эрнста Шаталова: [інвалід на милицях у пошуках своєї значущості; поки працює мозок — людина попри всі хвороби залишається людиною].

Аронов А. Пассажи́р без билета: [докум. повість про артиста цирку Л.О.Осинського, який втратив руку на війні].

Базен Е. Встань и иди : [героїня під час бомбардування була поранена, постраждав спинний мозок. Вона прикута до ліжка, але зберігає людяність, повагу до себе й інших, знаходить сили жити]

Болдуин Э.Н. Еще немного времени: [родина, в якій виховується дитина з синдромом Дауна; для підлітків].

Вуйчич Н. Жизнь без границ: [автор народився без рук і ніг, але зумів побудувати своє особисте щастя, незалежний, одружений, має дитину, здобув дві вищі освіти].

Вэнблад М., Густавсон П. Птенчик Короткие Крылышки: [казка для дітей].

Гальеро Р. Белое на черном : [автор народився з ДЦП, його матері повідомили, що він помер, і віддали у дитячий будинок; про життя інвалідів у дитячому будинку].

Гиллард Л. Увидеть звезды: [про долю сліпої жінки].

Дрейпер Ш. Привет, давай поговорим: [про дівчинку з ДЦП].

Ермолаев Ю.И. Дом отважных трусишек: [про врятування життя та повернення здоров'я; для підлітків].

Катаев В. Цветик-семицветик: [про цінність здоров'я].

Короленко В. Слепой музыкант.

Крапивин В. Та сторона, где ветер: [про сліпого хлопчика].

Кротов В.Г. За бродячим подсолнухом: [про взаємини брата й сестри, брат в інвалідному візку; для підлітків].

Липскеров Д. Пространство Готлиба: [про кохання двох інвалідів].

Петросян М. Дом, в котором: [хворі діти у дитячому будинку].

Пиколт Д. Последнее правило: [про світ аутиста].

Портер Э. Поллианна; Возвращение Поллианны : [про гуманізацію взаємин між людьми; для підлітків].

Самарский М. Радуга для друга: [про дружбу сліпого хлопчика і собаки-поводиря].

Саутолл А. Пусть шарик летит: [життя з ДЦП].

Эльф Р. Синий дождь: [дівчинка після стресу втратила здатність говорити; про поновлення мови].

Эррера Х. Фрида Кало : Viva la vida!: [про відому мексиканську художницю]

Скороходова О. И. Как я воспринимаю, представляю и понимаю окружающий мир / предисл. А. И. Мещерякова. — М., 1972.

Скороходова О. И. Как я воспринимаю, представляю и понимаю окружающий мир / предисл. В. Н. Чулкова. — М.: Педагогика, 1990.

Левитин К. Е. «Я прошла сквозь мрак и бури...» : [про О. И. Скороходову]. — М. : Всерос. о-во слепых, 1976. — 100 с. ; Изд. 2-е. — М. : Всерос. о-во слепых, 1981. — 111 с.

Фільми

А в душі я танцюю (Inside I'm Dancing; Rory O'Shea Was Here)

Рік виходу: 2004

Країна: Велика Британія, Ірландія, Франція

Жанр: Драма

Режисер: Демієн О'Доннелл

Актори: Джеймс Макевої, Стівен Робертсон, Ромола Гарай, Рут МакКейб, Стенлі Таунсенд, Бренда Фрікер

Майклові 24 роки. Від живе в домі інвалідів, страждає на церебральний параліч. Тут він зустрічає іншого пацієнта — Рорі О'Ши, який теж прикутий до інвалідного візка, але все-таки знаходить в собі сили насолоджуватися життям, що стає добрим взірцем для Майкла.

Велетень (The Mighty)

Рік виходу: 1998

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Пітер Челсом

Актори: Шерон Стоун, Гаррі Дін Стентон, Джина Роуландс, Елден Хенсон, Дуглас Біссет, Джозеф Перріно, Дов Тифенбах, Майкл Колтон, Денієл Лі, Ів Кроуфорд

Випадкова зустріч змінила долі двох абсолютно не схожих один на одного школярів. Мовчазний, тихий гігант Макс і смертельно хворий, але ерудований та кмітливий малий Кевін. Об'єднало їх тільки те, що з них кепкували однокласники. Доповнюючи один одного, хлопці об'єдналися в одного — сильного, сміливого, дотепного лицаря-велетня. Вони мандрують, спілкуються, дружать...

Двоє

Рік виходу: 1965

Країна: СРСР

Жанр: Драма

Режисер: М. Богін

Актори: Вікторія Федорова, Валентин Смирнитський, Вольдемар Акуратерс, Марта Грахова.

Він — студент консерваторії, людина зі світу музичної гармонії. Вона — студентка циркового училища, людина світу тиші: глухоніма. Випадкова зустріч. Несподіване кохання. І вони разом починають будувати свій спільний світ — світ кохання. І задля того він вчиться розуміти її без слів, а вона пізнає музику через дотик і зір.

Діти тиші

Рік виходу: 1986

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Ренда Хейнс

Актори: Уїльям Хьорт, Марлі Метлін, Пайпер Лорі, Філіп Боско, Еллісон Гомпф, Джон Ф. Клірі, Філіп Холмс, Джорджія Енн Клайн, Уїльям Д. Бірд, Френк Картер мол.

Уїльям Хьорт виконує роль учителя Джона Лідса. Лідс — особлива людина. Він педагог, працює в школі для глухих. Джон — досвідчений і тонкий психолог, прекрасно володіє мовою «дітей тиші»: мовою жестів, пауз і поглядів. До кожного учня він шукає і знаходить унікальний підхід. Одна з учениць Джона — прекрасна дівчина Сара, яка втратила слух у дитинстві. В неї складний, упертий й невірноважений характер. Їй складно доводиться в житті. Але Джон знаходить спільну мову з дівчиною: це мова серця.

Інші діти

<http://cwf.com.ua/ru/gallery/video/469-film-other-children>

Рік виходу: 2012

Країна: Україна

Жанр: Документальний

Режисер: Леся Іванова, Людмила Кушнір

Фільм присвячений різним аспектам життя дитини з аутизмом: діагностика, соціалізація, навчання у дитячому садку та школі, життя в сім'ї й відносини з навколишніми.

Король говорить! (The King's Speech)

Рік виходу: 2010

Країна: США, Велика Британія, Австралія

Жанр: Драма

Режисер: Том Хупер

Актори: Колін Фьорт, Хелена Бонем Картер.

Фільм засновано на реальних подіях.

Ораторське мистецтво важливе для правителя, але принц, майбутній король Великої Британії Альберт, заїкається. Спроби вилікувати цю хворобу довгі роки залишаються безуспішними. Але...

Людина дощу

Рік виходу: 1988

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Баррі Левінсон

Актори: Дастін Хоффман, Том Круз, Валерія Голіно, Джеральд Р. Молен

Веселий цинічний молодик Чарлі після смерті батька дізнається, що в нього є брат-аутист, який отримав більшу частину спадку. Вважаючи це несправедливим, Чарлі хоче використати неповносправність брата, щоб заволодіти спадком. Але спілкуючись, брати відкривають для себе тепло родинних почут-

тів, вчать ся співчувати й любити, і зрештою обидва змінюються.

Не можу сказати «прощай»

Рік виходу: 1982

Країна: СРСР

Жанр: Драма

Режисер: Б. Дуров

Актори: Сергій Варчук, Анастасія Іванова, Тетяна Паркіна, Олександр Коршунов, Олександр Савченко, Софія Павлова.

Герой — звичайний веселий молодий чоловік — стає інвалідом через травму хребта. Дружина йде від нього, він опиняється на межі суїциду. Але завдяки любові іншої жінки, всупереч прогнозам лікарів, поступово повертає собі сенс життя. Останні кадри фільму: дізнавшись, що незабаром стане батьком, він зводиться на ноги...

Піаніно (The Piano)

Рік виходу: 1993

Країна: Австралія, Нова Зеландія, Франція

Жанр: Драма

Режисер: Джейн Кемптон

Актори: Харві Кейтель, Сем Ніл, Холлі Хантер, Анна Пакуїн

Дія відбувається в середині XIX ст. Головна героїня, Ада, переїждить з Шотландії в Нову Зеландію, щоб там вийти заміж за домовленістю. Ада німа. Але має чудовий музичний слух. Вона грає на піаніно. Для неї музика — не просто гра. Це спосіб її спілкування зі світом.

Пробудження (Awakenings)

Рік виходу: 1990

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Пенні Маршалл

Актори: Робін Уїльямс, Роберт Де Ніро.

Фільм засновано на реальних фактах.

Доктор Малколм Сейєр використовує медичні препарати, щоб «пробудити» хворого з рідкісним діагнозом Економо. Результат позитивний. Пацієнт повертається до життя, а інші хворі отримують надію.

Скафандр і метелик (Le scaphandre et le papillon)

Рік виходу: 2007

Країна: США, Франція

Жанр: Драма (арт-хаус)

Режисер: Шнабель Джуліан

Актори: Альмарік Матьє, Емманюель Сеньє

Бути паралізованим в 43 роки, маючи успішну кар'єру, — це важка доля. Герой фільму Жан Домінік — редактор журналу. Після інсульту непаралізованим в нього залишилося тільки одне око. Подаючи знаки цим оком асистенту, Жан зумів написати про себе і свої почуття, про те, що відчуває людина у «скафандрі» свого нерухомого тіла.

Тавро (Клеймо)

Рік виходу: 2011

Країна: Росія

Жанр: Документальний

Режисер: Ольга Арлаукас

За участі: І. Хакамада, В. Мішуков, В. Саноцький

Акторка Євгенія Симонова читає вірші Соні Шаталової та Бориса Левіна.

Фільм про людей, які мають діагноз, пов'язаний з проблемами мозку, отже, мислення. Фільм про тавро, яке суспільство і люди ставлять на людях з ментальними захворюваннями. Ми повинні їм допомогти. Ми їм, чи вони нам?..

Темпл Грандін

Рік виходу: 2010

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Мік Джексон

Актори: Клер Дейнс, Джулія Ормонд, Девід Стретейрн, Кетрін О'Хара, Мелісса Фарман, Беррі Табб, Стефані Ферасі, Стів Ширер, Ричард Ділллард, Джена Хьюз.

Біографічний фільм про Темпл Грандін, аутистку, яка стала одним з провідних учених у галузі сільськогосподарської промисловості. Вона розробила систему гуманного поводження з худобою.

Форрест Гамп

Рік виходу: 1994

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Роберт Земекіс

Актори: Том Хенкс, Робін Райт, Гери Сініз, Майкелти Уільямсон, Саллі Філд, Ребекка Уільямс, Майкл Коннер, Хемпфрі Хейлі, Джоел Осмент, Харольд Дж. Хертем, Джорж Келлі

Від імені головного героя Форреста Гампа, розумово відсталої, незлобливої людини з відкритим серцем, розповідається історія його незвичайного життя. Фантастичним чином він перетворюється на відомого тенесиста, героя війни, успішного бізнесмена. Волею долі навіть стає мільярдером, але залишається таким же щирим, доброзичливим і безкорисливим. Форрест «переслідує» успіх у всіх справах, крім однієї. Він з дитинства кохає, але взаємність приходить запізно. Його кохана помирає від невиліковної хвороби, залишивши Форресту Гампу їхнього сина, який і отримує всю батьківську любов.

Фріда (Frida)

Рік виходу: 2002

Країна: США, Канада, Мексика

Жанр: Драма

Режисер: Джулі Теймор

Актори: Сальма Хайєк, Міа Маєстро, Амелія Запата

Фільм засновано на реальних подіях.

Їй було 18, коли вона потрапила у велику аварію. Тяжко травмована, після багатьох операцій, терплячи постійні болі, вона не здалася: вона малює. У 22 роки героїня вийшла заміж за знаменитого мексиканського художника Дієго Ріверу. Через кілька років вона завойовує Париж, а він США. Історія пристрастей, любові і реалізації таланту.

Я Сем (I Am Sam)

Рік виходу: 2001

Країна: США

Жанр: Драма

Режисер: Нельсон Дж.

Актори: Шон Пенн, Мишель Пфайфер.

Діагноз: розумова відсталість. Соціальних навичок Сему Доусону вистачає на те, щоб обслуговувати себе й працювати прибиральником у кафе. Коло його друзів — душевнохворі люди: у одного — манія переслідування, у іншого — аутизм, у сусідки — агорофобія. Але одного разу в життя Сема входить невідома вагітна жінка, яка після народження залишає дитину на Сема. Він опікується малою, але згодом соціальні служби намагаються позбавити його опіки. Чи зможе Сем відстояти своє право на піклування про дитину?

Я теж (Yo, Tambien)

Рік виходу: 2009

Країна: Іспанія

Жанр: Драма

Режисер: Антоніо Нахарро, Альваро Пастор.

Актори: Пабло Пінеда, Лола Дуеньяс, Ізабель Гарсія Лорка

Даніель — інвалід, з синдромом Дауна, влаштується на роботу і закохується у звичайну здорову жінку. Серед інших фільмів про розумово відсталих людей фільм вирізняє те, що актор грає практично самого себе. Пабло Пінеда дійсно страждає на синдром Дауна і відомий тим, що був першим, хто з таким діагнозом здобув вищу освіту.

Я вмю стрибати через калюжі

Рік виходу: 1972

Країна: Чехословаччина

Жанр: Драма

Режисер: Карел Кахиня

Актори: Володимир Длоугі, Здена Гадрболцова, Любос Враспір, Божена Бьохмова, Богуслав Чап, Міхал Длоугі, Дарья Гайска, Карел Глушичка, Зденек Яролимек, Йозеф Карлік

Маленький хлопчик Адам найбільше за все полюбляє кататися на коні. Та тяжка хвороба — поліомієліт перетворює його на інваліда. Однак попри все, за підтримки та з допомогою друзів Адам сідає на коня.

ІНТЕРНЕТ-САЙТИ

<http://krok.org.ua>

Крок : клуб працівників спеціальної освіти.

Сайт «Крок» створено, аби полегшити пошук необхідної інформації для спеціалістів з виховання та навчання дітей з особливими потребами.

За допомогою сайту можна знайти: тексти Законів України, документів Міністерства освіти й науки України, декларацій та конвенцій; енциклопедії, словники, повнотекстові варіанти монографій, статей, збірників; опис діагностичних, корекційних, розвиваючих методик, тренінгів, програм.

www.dcp.com.ua

www.emedicinehealth.com/cerebral_palsy

Все про ДЦП (Cerebral Palsy)

<http://stuttersng.su>

Незалежний сайт про заїкання. Сайт містить інформацію про заїкання, його причини, протікання, дослідження, методики лікування. Створено з метою надати найбільш повну, незалежну та об'єктивну інформацію.

www.psyjournals.ru

«Синдром Дауна XXI век» (2008-2013). Повнотекстові версії журналу.

www.институт-коррекционной-педагогики.рф

www.музей.институт-коррекционной-педагогики.рф/contacts

www.театрпростодушных.рф

Московський Театр Простодушних винятковий. У світі не існує іншої такої трупи, де грали б виключно актори з синдромом Дауна.

www.leongard.org.ru

Інформація про Центр Леонгард з навчання та соціокультурної реабілітації глухих і слабочуючих дітей: принципи і зміст роботи, відеуки батьків і випускників, контактна інформація.

www.suvag.info

Київський центр реабілітації слуху та мовлення СУВАГ.

www.deafworld.ru

«Країна глухих». Мета проекту — інформаційна та юридична підтримка людей з вадами слуху, формування в них активної громадянської позиції, надання можливостей для спілкування, знайомства, обміну досвідом, допомога в отриманні освіти, реабілітації та ін. Розміщено корисну інформацію з медичних, соціальних, юридичних та інших питань. На сайті є розділ для батьків, який містить інформацію про особливості розвитку, виховання та навчання дитини з вадами слуху.

<http://melen-svetlana.narod.ru>

Матеріали для батьків глухих і слабочуючих дітей з питань вад слуху, слухомовленнєвого розвитку, реабілітації, навчання; книги, комп'ютерні програми, публікації, форум.

www.otoskop.ru

Інтернет-журнал "Отоскоп". Інформація про порушення слуху, слухопротезування, навчання та виховання дітей з вадами слуху.

www.liabannikova.ru

Книга глухого автора Лії Баннікової «По обе стороны стеклянной стены».

www.amazon.com

Nick Vujicic

Людина, народжена без рук і ніг. Подолав обмеженість. Має сім'ю, дитину. Автор книжок про себе:

Unstoppable : The Incredible Power of Faith in Action

Life Without Limits : Inspiration for a Ridiculously Good Life
Limitless : Devotions for a Ridiculously Good Life

Тампл Грандин / Temple Grandin

Thinking in Pictures, Expanded Edition : My Life with Autism (Vintage)

The Way I See it, Revised and Expanded 2nd Edition : A Personal Look at Autism and Asperger's

Different... Not Less : Inspiring Stories of Achievement and Successful Employment from Adults with Autism, Asperger's, and ADHD

Emergence : Labeled Autistic

СЛОВНИК ВІДОМИХ НАУКОВЦІВ

Апрашев Альвін Валентинович — педагог. 20 років працював у Загорському дитячому будинку для сліпоглухонімих дітей. Спільно з О. І. Мещеряковим та Е. В. Ілленковим розробив унікальну методiku виховання та навчання сліпоглухонімих, їх соціалізації.

Виготський Лев Семенович (1896-1934) — психолог. Запропонував нове розуміння протікання, умов, витоків, форм, специфіки, рушійних сил психічного розвитку дитини; описав стадії дитячого розвитку та переходи між ними, виявив і сформулював основні закони психічного розвитку дитини. Досліджував психологію свідомості. Він назвав її «вершинною психологією» та протиставляв їй глибинну, поверхневу й пояснювальну. Створив вчення про вік як одиницю дитячого розвитку та показав його структуру й динаміку. Заклав основи дитячої (вікової) психології, в якій реалізується системний підхід до вивчення дитячого розвитку.

Гальперін Петро Якович (1902–1988) – доктор психологічних наук, професор. Видатний російський психолог, заслужений діяч наук РСФСР. Автор концепції планомерно–поетапного формування розумових дій і трактування психології як науки про орієнтувальну діяльність суб'єкта.

Ельконін Даниїл Борисович (1904-1984) — радянський психолог, член-кореспондент АПН СРСР. Автор оригінального напрямку у дитячій та педагогічній психології. Вивчав проблеми дитячої гри, розвитку мовлення та ін.

Єрмаков Віталій Павлович — доктор педагогічних наук, автор 20 книг, 140 статей й 3-х винаходів — понад 35 років займається проблемами розвитку, навчання й виховання дітей з порушеннями зору. Його праці перекладені на німецьку, французьку, болгарську, японську мови.

Зейгарник Блюма Вольфівна (1900-1988) — вчилася в Берліні у відомого психіатра К. Левіна. Від 1931 року працювала в СРСР, була помічницею Л. С. Виготського. В науку увійшла як автор

відкриття «ефекту Зейгарник» (пам'ять про незавершені дії зберігається довше, ніж про завершені). Тривалий час завідувала патопсихологічною лабораторією НДІ психіатрії, вивчала закони мислення.

Коменський Ян Амос (1592—1670) — відомий чеський педагог-гуманіст, засновник нової прогресивної педагогічної системи.

Конопляста Світлана Юріївна — фахівець у галузі корекційної педагогіки, логопедії та логопсихології. Доктор педагогічних наук.

Мещеряков Олександр Іванович (1923—1974) — радянський психолог, дефектолог. 1963 р. заснував спеціальну школу для сліпоглухонімих дітей у м. Загорську (нині Сергіїв-Посад, Росія). 1971 р. захистив докторську дисертацію за темою: «Сліпоглухі діти : (психічний розвиток в процесі виховання)». 1981 р. йому та І. П. Соколянському (обом посмертно) була присуджена Державна премія СРСР за створення наукової системи навчання сліпоглухих дітей.

Піаже Жан (1896—1980). Замолоду під впливом філософа Бергсона він відкрив для себе новий бік проблеми пізнання — можливість його біологічного пояснення. Піаже перевів традиційні питання теорії пізнання в область дитячої психології та розпочав вирішувати їх експериментально. Головне питання, яке постало перед Піаже, полягало в тому, щоб вивчити психологічні механізми логічних операцій, встановити поступове виникнення стабільних логічних цілісних структур інтелекту. 1921—1925 рр. — початок роботи з систематичного дослідження генезиса інтелекту. Піаже спочатку дослідив приховані розумові тенденції, які додають якісну своєрідність дитячому мисленню, потім намітив механізми їх виникнення й зміни. Піаже за допомогою клінічного методу встановив нові форми в області дитячого розвитку. Найважливіша з них — відкриття егоцентричного характеру дитячого мовлення, якісних відмінностей дитячої логіки, дитячого світогляду. Головне досягнення Піаже — відкриття егоцентризму дитини.

Поварнін Костянтин Іннокентійович (1877-1963) — російський вчений, психіатр, педагог.

Ремажевська Віра Миколаївна — кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри в Інституті післядипломної педагогічної освіти. Директор відомого в Україні навчально-реабілітаційного центру «Левеня» для дітей з порушеннями зору. Шлях у науку Віри Миколаївни проліг через особисту трагедію, коли вона народила сліпу дитину. Присвятила своє життя допомозі сліпим, є автором понад 60 публікацій наукового та науково-методичного характеру. Запозичувати досвід Віри Миколаївни приїздить з інших країн. У неї багато звань. Але найбільша для Віри Миколаївни нагорода – слова дочки, яка закінчила інститут із червоним дипломом і сьогодні працює в центрі психологом: «Мамо, спасибі за те, що ти не виховала мене інвалідом!».

Рібцун (Рибцун) Юлія Валентинівна — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Автор книг і статей з логопедії. У співавторстві з О. Г. Рібцун видала ряд книг-посібників «Талановиті пальчики» для розвитку моторики у дітей.

Рубінштейн Сергій Леонідович (нар. 1947 р.) — психолог, філософ. Член-кореспондент АН СРСР. Відкрив принципово нові перспективні шляхи розвитку психології та філософії. Перший офіційно визнаний радянський психолог. Засновник кафедри психології при факультеті філософії МГУ.

Семенова Ксенія Олександрівна — доктор медичних наук, професор, директор центру відновлювального лікування дітей з ДЦП.

Скороходова Ольга Іванівна (1911-1982) — народилася в родині бідних селян. У 5 років захворіла на менінгіт, через що повністю втратила зір, а згодом і слух. 1922 року поступила до школи для сліпих в м. Одесі, 1926 р. — до школи-клініки для сліпоглухонімих, яку заснував професор І. П. Соколянський у Харкові. За його методикою в дівчинки поновилося мовлення, яке

вона вже майже втратила, вона почала вести записи з само-нагляду. 1947 р. вийшла її книга «Як я сприймаю навколишній світ», яка викликала значний інтерес дефектологів. Ця літературна праця була відзначена премією К. Д. Ушинського. 1954, 1972, доповнена книга була перевидана за життя автора. 1990 перевидана під назвою «Как я воспринимаю, представляю и понимаю окружающий мир». 1948 р. стала науковим співробітником НДІ дефектології АПН СРСР, де працювала до кінця життя.

Соколянський Іван Панасович (1889—1960) — радянський дефектолог, спеціаліст у галузі тифло- та сурдопедагогіки. 1950 р. організував лабораторію з вивчення й виховання сліпоглухих дітей. До кінця життя займався проблемами навчання дітей. 1981 р. йому та О. Мещерякову (обом посмертно) було присуджено Державну премію СРСР за створення наукової системи навчання сліпоглухих дітей.

Суворов Олександр Васильович (нар. 1953 р.) — доктор психологічних наук, професор кафедри педагогічної антропології Університету РАО, дійсний член Міжнародної академії інформатизації при ООН. Сам сліпоглухий з 9-річного віку, займається проблемами сліпоглухоти у дітей та проблемами дітей-інвалідів у цілому.

Тарасун Валентина Володимирівна — науковець у галузі логопедії, доктор педагогічних наук (2000), професор (2004).

ПОКАЖЧИК АВТОРІВ

- Абабков В. А. — 73
Абрамов В. А. — 71
Абрамченко К. Ю. — 93
Адамюк Н. Б. — 160
Акатов Л. И. — 126
Акимущкин В. М. — 188, 214
Аксенова Л. И. — 148
Алвин Д. — 92
Алексеев А. — 48
Алмазова Е. С. — 303
Андрієнко О. О. — 217
Антонова Е. — 364
Апраушев А. В. — 232-235
Архипов Б. А. — 148
Архипов О. А. — 327
Ахутина Т. В. — 68
- Бабайкіна Н. Г. — 88
Бабенкова Р. Д. — 110
Багрова И. Г. — 155, 173
Баженова О. В. — 51
Бажукова О. А. — 249
Байкіна Н. Г. — 208
Баннікова Р. О. — 327
Баранов В. В. — 63
Бардашевський Ю. В. — 327
Басилова Т. А. — 238
Батчер Д. Н. — 46
Белик И. С. — 181
Белов О. О. — 78
Белоусов В. — 35
Белякова И. В. — 253
Белякова Л. И. — 148
Берко В. Г. — 327
Беттельхейм Б. — 82
Бине А. — 17
- Білецька І. — 339
Блейлер Е. — 81
Блюмина М. Г. — 118
Бобровникова З. П. — 135
Богданов Т. Г. — 155
Божович Л. И. — 27
Бойко Г. М. — 327
Болдырев А. И. — 105
Большакова Е. А. — 155
Бондар В. І. — 146, 340
Бондаренко Р. М. — 95
Борщевська Л. В. — 337
Бубнова Т. В. — 198
Бурменская Г. В. — 34
Бурно М. Е. — 72
Бюрклен К. — 189
- Вавіна Л. С. — 195, 337
Валентик Н. — 341
Валиева П. В. — 361
Вансовская Л. И. — 307
Варг А. Я. — 51
Варшамова Д. Р. — 182
Велиева С. В. — 16
Вельгус В. М. — 170
Венар Ч. — 48
Венгер А. Л. — 14, 147
Веретко І. А. — 327
Виллей П. — 190
Віговська Т. В. — 117
Владимирский М. — 17
Власова Т. А. — 130, 132
Волкова Г. А. — 289, 316
Волкова Л. С. — 275
Волосовец Т. — 362
Вольф Д. — 49

- Ворон М. — 342, 351
 Выгодская Г. Л. — 168
 Выгодская И. Г. — 315
 Выготский Л. С. — 22, 23, 152

 Гаврилов В. И. — 246
 Гаврилов О. В. — 328
 Гаврилушкина О. П. — 256, 258, 259
 Гайворонюк Н. О. — 137
 Гандер В. А. — 189, 190
 Ганжин В. Т. — 242
 Ганзевич І. — 317
 Гармаш Л. С. — 8
 Гаузе Г. Г. — 51
 Гегелия Н. А. — 293
 Георгиева Н. Е. — 40
 Гилберт К. — 85
 Гинзбург М. Р. — 54
 Глигорович Н. — 80
 Гнатишин М. С. — 78
 Голдберг Д. Р. — 102
 Головина Т. П. — 198
 Головчиц Л. А. — 156
 Голубева А. П. — 255
 Гольдберг А. М. — 171
 Горкуша Є. В. — 154
 Горошников Е. И. — 212
 Готвянський С. А. — 65
 Грибанова Г. В. — 136
 Грицюк Н. — 343
 Гріневич Ж. — 344
 Groshenkov I. A. — 264
 Гудим І. М. — 218, 337
 Гудкова Т. А. — 36
 Гусева А. В. — 64

 Давыдов В. В. — 24
 Даниленко Л. — 349

 Данюков В. Н. — 15
 Демирчоглян А. Г. — 210
 Демирчоглян Г. Г. — 210
 Депплер Д. — 345
 Джури́нський П. Б. — 134
 Дикуль В. И. — 113
 Димскис Л. С. — 162
 Діжовська Т. — 138
 Дмитриев А. А. — 267-269, 326
 Доленко О. В. — 87
 Долинська Л. В. — 9
 Драгоевич Н. — 80
 Дробот О. А. — 165
 Дувалкіна Т. В. — 200
 Дуткевич Т. В. — 1
 Дьякова Е. А. — 297

 Евтушенко И. В. — 265
 Егорова О. И. — 205
 Екжанова Е. А. — 147
 Елисейкин А. Г. — 113
 Ермаков В. П. — 196, 197, 201, 205, 206, 215
 Ермакова И. И. — 306
 Ефименко Н. Н. (М. М.) — 112, 328-330
 Ефименкова Л. Н. — 294, 295

 Єжова Т. Є. — 154
 Єременко А. — 321

 Жук В. В. — 183, 337
 Жукова Н. С. — 281, 282
 Журба Л. Т. — 131

 Заїка Е. В. — 65
 Зайченко Г. Д. — 96
 Замский X. С. — 244

- Засенко В. В. — 159
 Захаров А. И. — 75, 76
 Захарова А. В. — 365
 Зборовська Н. А. — 166, 184
 Здрагат С. Г. — 346
 Зейгарник Б. В. — 53, 54
 Земцова М. И. — 194, 199
 Зикеев А. Г. — 298, 299
 Зинченко В. П. — 24
 Зорина С. В. — 263
 Зыкова М. А. — 179
 Зыкова Т. С. — 179
- Иванов М. М. — 212
 Игумнов С. А. — 33
 Ильин Е. П. — 325
 Иовчук Н. М. — 61
 Ипполитова А. Г. — 305
 Ипполитова М. В. — 110
 Исаев Д. Н. — 55, 56, 84, 85,
 247
- Иванова І. Б. — 154
 Иванюшева Н. В. — 160, 161
 Иващенко Л. М. — 154
 Ілляшенко Т. — 114, 347
- Кабанова О. А. — 50
 Кавун Ю. — 342, 351
 Карпенюк С. — 251
 Карсон Р. — 46
 Катаева А. А. — 257
 Каубиш В. К. — 104
 Каше Г. А. — 291, 292
 Квас О. В. — 41
 Квітка Н. О. — 139
 Кериг П. — 48
 Кияниця Н. В. — 154, 219
 Кізенко О. М. — 331
 Клочкова Е. В. — 124
- Князькина Ю. В. — 92
 Кобильченко В. В. — 220
 Ковалев Е. В. — 365
 Коваленко О. — 352
 Коган Я. М. — 81
 Кожевникова Е. В. — 124
 Кожевникова Т. — 317
 Коломинский Я. Л. — 33
 Колупаєва А. А. — 221, 333-
 337, 349
 Кольченко К. О. — 338
 Кондратенко В. О. — 302
 Кондукова С. В. — 302
 Конопляста С. Ю. — 153,
 277, 280, 304
 Коняева Н. П. — 244
 Копытин А. — 49
 Коренев А. Н. — 276
 Корень Е. В. — 66
 Корсаков С. С. — 52
 Косенко Ю. М. — 272
 Косоветь О. П. — 154
 Коцур Н. І. — 8
 Краветь Н. — 353
 Кравчук Л. С. — 327
 Крет Я. В. — 88, 89
 Кричковська Т. Д. — 6
 Крокер Ш. — 354
 Кролик Н. И. — 102
 Круглова Т. А. — 198
 Кузнецов В. М. — 67
 Кузнецова М. С. — 273
 Кузнецова-Моренко И. —
 364
 Кузьмина Н. И. — 296
 Кузьмичева Е. П. — 174
 Кулагин Ю. А. — 204
 Кулагина И. Ю. — 4
 Кулаков С. — 49

- Кульбіда С. В. — 157, 158,
 160, 161, 166, 185
 Куненко Л. О. — 207
 Куприянова Т. А. — 66
 Кутепова Е. — 362
 Куценко Т. — 97
- Лалаева Р. И. — 262, 263,
 288
 Лебединская К. С. — 86
 Левина Р. Е. — 291
 Лейн Д. — 118
 Листопад О. А. — 43, 44, 45
 Литвак А. Г. — 198
 Литовченко С. В. — 337
 Лобода В. В. — 153
 Лойдина Г. И. — 36
 Локоть Н. — 140
 Лорман Т. — 345
 Лубовский В. И. — 132
 Луков Вал. А. — 17
 Луков Вл. А. — 17
 Луценко І. — 355
 Луцишина Н. Г. — 40
 Лэндрет Г. Л. — 38
 Ляпидевский С. С. — 245
- Магомедова А. Н. — 250
 Макачук Н. О. — 337
 Максименко К. С. — 10, 42,
 60
 Максименко С. Д. — 10, 32
 Маллаев Д. М. — 213, 249,
 250, 361
 Малых Р. Ф. — 203
 Мамайчук И. И. — 107
 Мамічева О. В. — 153
 Мардахаев Л. В. — 128
 Мареева Р. А. — 229
 Маринчева Г. С. — 246
- Маркова Т. А. — 39
 Мартиненко І. В. — 280
 Марциновская Е. Н. — 170
 Марченко І. С. — 153
 Марченко О. К. — 324
 Марчук Т. Ф. — 337
 Мастюкова Е. М. — 108, 110,
 111, 125, 129, 131, 133,
 136, 281, 282
 Матвеев В. Ф. — 58
 Матвеева М. П. — 153, 252
 Матющенко І. М. — 274
 Медведева Т. П. — 120
 Мельник О. О. — 117
 Менджеричкая Д. В. — 39
 Мерсіянова Г. М. — 337
 Мецов П. Г. — 71
 Мецераков А. И. — 228-231
 Милачич-Видоевич И. — 80
 Минека С. — 46
 Миронова С. А. — 287
 Миронова С. П. — 252, 260
 Мігалуш А. О. — 356
 Мозгова Г. П. — 59
 Моргайлик Л. И. — 198
 Моргулис И. С. — 188, 214
 Морозов В. И. — 106
 Морозова Н. Б. — 61
 Морозова Н. Г. — 256
 Мосежна Л. О. — 222
 Московкина А. Г. — 125, 136
 Муренець Л. С. — 223
 Мухина В. С. — 5
 Мухін В. М. — 323
 Мэш Э. — 49
- Назарова Н. М. — 148, 255
 Найда Ю. — 349
 Нафікова Л. — 224
 Никашина Н. А. — 132

- Николаева Л. В. — 170
 Никольская О. С. — 86, 91
 Нікуліна Г. Ф. — 338
 Новикова Н. В. — 153
 Носко С. А. — 308
 Носкова Л. П. — 256
 Нуриева Л. Г. — 91
- Обухова Л. Ф. — 21, 28, 29,
 30, 34
 Овчинников Б. В. — 46
 Огороднійчук З. В. — 9
 Одинокова Г. Ю. — 121
 Омарова П. О. — 249, 250,
 361
 Орлов А. В. — 153
 Орлов Б. — 82
 Островська В. — 358
 Островська К. О. — 98
 Охременко О. Р. — 62
- Павелків Р. В. — 3
 Панько Е. А. — 33
 Папуча Н. В. (М. В.) — 6, 10
 Пархалина Е. В. — 167
 Пасторова А. — 363
 Певзнер М. С. — 130, 133
 Пеллингер Е. Л. — 315
 Петрова В. Г. — 253
 Петрунек В. П. — 77
 Пиаже Ж. — 18, 19, 20
 Пимонова И. Б. — 153
 Питерс Т. — 84, 85
 Пишчек М. — 251
 Поварова И. А. — 314
 Подласый И. П. — 149
 Подольский А. И. — 34, 50
 Пожар Л. — 50
 Полянский Ю. П. — 106
 Присліпська І. Т. — 187
- Приходько Ю. О. — 7
 Прохоренко Л. І. — 337
 Пузанов Б. П. — 261
 Пылаева Н. М. — 68
- Ракитина А. — 35
 Рапопорт Д. — 79
 Ратнер А. Ю. — 70
 Раттер М. — 51
 Рау Ф. Ф. — 175
 Ремажевська В. М. — 195,
 211
 Ремшмидт Х. — 36
 Речицкая Е. Г. — 155, 167,
 172
 Резнік Н. — 153
 Рібцун Ю. В. — 285, 318,
 319, 337
 Рогушин В. К. — 198
 Рожанская О. Б. — 94
 Рождественская В. И. — 296
 Розанова Т. В. — 163, 177
 Романчак Ж. І. — 346, 359
 Романчук О. І. — 123
 Ростягайлова Л. И. — 133
 Рубинштейн С. Л. — 2
 Рубинштейн С. Я. — 57, 254
 Рудакова Л. В. — 198
- Савенков І. — 332
 Савицька О. В. — 1
 Савченко М. А. — 290
 Савчук Л. О. — 335
 Сак Т. В. — 153, 248, 277,
 337
 Северный А. А. — 61
 Седунова А. — 320
 Селиверстов В. И. — 197,
 300, 313
 Семаго М. М. — 13

- Семаго Н. Я. — 13
Семенова К. А. — 108, 109
Серебрякова Н. В. — 263
Сермеев Б. В. — 112, 209, 269
Силантьев Д. О. — 208
Синьова Є. П. — 191
Скороходова О. И. — 243
Скрипник Д. — 99
Скрипник Т. В. — 83, 93, 99, 100, 337
Скрипченко О. В. — 9, 31
Слезина Н. Ф. — 174, 176
Смирнов А. — 47
Смолянинов А. — 153
Смоляр Г. Г. — 93
Смуглин М. Я. — 108
Соболева А. Р. — 284
Сокирба Л. — 321
Соколова Н. Д. — 256, 258
Солнцева Л. И. — 192, 193, 216
Соловьев И. М. — 163
Сорокин В. М. — 198
Софій Н. — 349
Спиваковская А. С. — 51
Спирова Л. Ф. — 286
Співак В. І. — 328
Сретенская В. М. — 198
Стадієнко Н. М. — 252
Стадненко Н. М. — 270
Староверова М. С. — 365
Стребелева Е. А. — 147, 257
Стрэтфорд Б. — 118
Суворов А. В. — 236-242
Сухіна І. В. — 337
Таланчук П. М. — 327, 338
Таптапова С. Л. — 306
Таран Л. Н. — 77
Таран О. П. — 153
Тараненко О. — 336
Таранченко О. М. — 337
Тарасенко Н. В. — 153
Тарасун В. В. — 90, 141, 150, 278, 279
Тарнавский Ю. Б. — 74
Тарнавська Ю. — 101
Тигранова Л. И. — 169, 178, 186
Трофимова В. — 142
Тулба Т. І. — 143
Туманова Т. В. — 283
Уиндерс П. — 119
Украинская Е. М. — 198
Уорик Э. — 92
Усанова О. Н. — 305
Успенская Л. П. — 315
Федоренко О. Ф. — 187
Федорець П. С. — 200
Феоктистова В. А. — 198
Филичева Т. Б. — 281-284
Фрэнкин Р. — 35
Фуллер Торри Э. — 79
Харьков Л. В. — 308
Хворова Г. М. — 90, 93
Ходос Х. Г. — 103
Холмс Д. — 47
Хорош С. М. — 193
Хохліна О. П. — 153
Цветкова Л. С. — 309, 310
Цигипало О. П. — 3
Ціотова Л. — 225
Цукерман И. В. — 164

Чеботарьова О. В. — 115,
116, 337
Чепчина І. І. — 160
Чигринова І. П. — 202
Чуб Н. В. — 11
Чумасва О. В. — 346

Шарма У. — 345
Швайко Г. С. — 301
Шевандрин Н. І. — 12
Шевченко О. — 322
Шевчук І. Д. — 71
Шеремет Б. Г. — 134, 226,
227, 266
Шеремет М. К. — 153, 277,
280
Шеффер А. П. — 359
Шилін Т. — 144
Шипицына Л. М. — 84, 85,
107, 151
Шиф Ж. І. — 163
Шнайдер В. І. — 122
Шорохова В. — 353
Шостак Б. І. — 245
Шохор-Троицкая (Бурлако-
ва) М. К. — 311, 312
Шпек О. — 255
Шульженко Д. І. — 153

Щербак С. Г. — 153
Щербакова М. М. — 84, 85
Щербина Е. А. — 71
Эльконин Д. Б. — 24, 25, 26,
37

Юханссон І. — 94
Яковенко О. — 69
Яковлева С. Д. — 154
Якунин Г. А. — 196, 201
Яременко О. — 145
Яримбаш К. С. — 327
Ярмошук І. — 360
Ярская-Смирнова Е. — 127,
364
Ярыгин В. — 362
Яссман Л. В. — 15
Ястребова А. В. — 286
Яхнина Е. З. — 180
Яшкова Н. В. — 163

Науковий спадок Федора Федоровича Рау

26 липня 2000 виповнилося 90 років від дня народження Федора Федоровича Рау — дивовижної людини, талановитого вченого, доктора педагогічних наук, професора, сурдопедагога, праці якого вивчають все нові й нові покоління вчителів, котрі працюють з дітьми та дорослими з порушенням слуху.

1929 року Ф. Ф. Рау вступив на дефектологічне відділення педагогічного факультету Другого МГУ, пізніше перетвореного в Московський державний педагогічний інститут — МДПІ ім. В. І. Леніна (нині — Московський педагогічний державний університет) і відтоді присвятив своє життя людям з вадами слуху. Роботу з глухими він розпочав ще студентом. Протягом 30 років, з осені 1933 р., Ф. Ф. Рау викладав на кафедрі сурдопедагогіки та логопедії МДПІ ім. В. І. Леніна. В той самий час він став науковим співробітником Експериментального дефектологічного інституту, перетвореного пізніше в Науково-дослідний інститут дефектології Академії педагогічних наук РРФСР, потім СРСР (нині — ДНУ «Інститут корекційної педагогіки Російської академії освіти»).

Немає необхідності докладно переповідати біографію Федора Федоровича. Він був гідним сином своїх батьків — Наталії Олександрівни Рау, організатора першого в Європі дитячого садка для глухих дітей і «Клубу швидкого читання з губ», де отримували допомогу дорослі оглухлі, і Федора Андрійовича Рау — одного з основоположників російської сурдопедагогіки.

Федір Федорович працював у галузі навчання глухих словесної мови, а також у галузі використання і розвитку залишкового слуху у глухих та слабочуючих. Особливу увагу він приділяв початковому навчанню мови й питанням навчання глухих вимови. Він запропонував і разом з Н. Ф. Слезіною розробив аналітико-синтетичний полісенсорний концентричний метод навчання вимови, який використовується і сьогодні, доповнений елементами сучасних досліджень його учнів і послідовників.

Федір Федорович надавав величезного значення усному мовленню для формування особистості глухого. Однак він виступав проти фетишизації усного мовлення, перетворення його в

основну мету і універсальний засіб навчання, виступав проти зведення роботи з формування словесної мови тільки до вироблення техніки вимови.

Спеціальний науковий інтерес для психологів становлять дослідження Ф. Ф. Рау механізмів і закономірностей сприйняття усного мовлення чуучими і глухими. У цих дослідженнях доказано, що сприйняття — найвищою мірою активний процес, який складається з багатьох рівнів, тісно пов'язаних і складно взаємодіючих. Активність людини, що сприймає усне висловлювання, проявляється в імовірнісному прогнозуванні і в урахуванні контексту, який Ф. Ф. Рау розглядав дуже широко: не тільки як контекст мовний, але й такий, що включає в себе ситуацію спілкування, особистісні особливості й установки співрозмовників, їхнє емоційне ставлення до акту усної комунікації та його змісту.

У НДІ дефектології АПН СРСР Ф. Ф. Рау багато років завідував лабораторією фонетики і акустики, а з 1968 р. до кінця життя очолював Відділ вивчення, навчання і виховання дітей з вадами слуху, який об'єднував усі наукові підрозділи з сурдопроблем.

Інтерес до технічних засобів і розуміння їх значення для людей з вадами слуху привели Ф. Ф. Рау до ідеї організувати сурдотехнічну лабораторію. Фахівці лабораторії займалися створенням оригінальних технічних пристроїв, що допомагають вчителям формувати у глухих усне мовлення. У лабораторії були сконструйовані також прилади, що полегшують побут глухих (наприклад, «електронна няня», яка забезпечує можливість комунікації на відстані, телефонна приставка з азбукою Морзе).

Вчений-енциклопедист, дотепний співрозмовник, людина безмежного особистого шарму, ласкавий і ніжний син і батько, він умів бути вимогливим, непримиренним. Талановитий організатор, чуйний керівник, суворий і принциповий дослідник, Ф. Ф. Рау все своє життя присвятив справі навчання і виховання дітей з порушеним слухом.

Виховання в сім'ї відомих російських сурдопедагогів Н. А. і Ф. А. Рау, які жили інтересами людей, позбавлених слуху, позначилося не тільки на виборі професії, а й на ставленні до справи, до людей, яких спіткало таке нещастя, як глухота. У сім'ї Рау постійно жив хто-небудь з їхніх глухих учнів, часто бували і глухі діти, і глухі дорослі, які приходили в цей будинок по консультацію, пораду, допомогу... Федір Федорович виріс поруч з глухими,

звик спілкуватися з ними, завжди ставився до них, як до рівних, любив і розумів глухих, був їхнім справжнім другом. Після бесід з ним і батьки глухих дітей, і самі нечуючі почувалися сильнішими, впевненішими.

В останні роки життя Ф. Ф. Рау жваво цікавився можливостями жестової мови, велику увагу приділяв ранньому навчанню глухих, відновленню усної комунікації оглухлих, а також питанням, пов'язаним з проблемою інтеграції. Він був одним з перших російських учених, які визнали можливість навчання глухих і поза системою спеціальної шкільної освіти. Цей напрям у 90-х рр. дістав розвиток як державна програма в рамках спеціальної освіти.

Ще 25 років тому Ф. Ф. Рау писав: «Мабуть, правильний підхід до проблеми інтеграції людей, позбавлених слуху, в суспільство чуючих полягає в тому, щоб шляхом ефективно побудованого навчання й виховання надати їм для цього максимальні можливості, зберігши при цьому за ними право надалі самостійно вибирати собі оточення». Водночас він застерігав від поспішного і поголовного захоплення інтеграцією. Він вважав, що навчання глухого в школі для чуючих, навіть доповнене акупедичними та ортофонічними заняттями, не може замінити складну, специфічну роботу з розвитку мовлення й мислення, з формування пізнавальної діяльності, яка ведеться у спеціальній школі.

Федір Федорович Рау співпрацював у багатьох наукових, науково-популярних, методичних журналах, у складі редколегії працював над дефектологічними словниками, вів велику редакторську роботу, був відповідальним редактором багатьох збірок наукових статей, посібників для вчителів спеціальних шкіл. Ф. Ф. Рау — автор понад 120 друкованих праць: монографій, посібників, підручників, програм, статей, редактор багатьох книг. Під його керівництвом захищено більш як 10 кандидатських дисертацій. Його діяльність відзначена урядовими нагородами та Орденом першого класу Всесвітньої федерації глухих при ЮНЕСКО.

Спілкування з Федором Федоровичем для його учнів, педагогів, батьків завжди було святом. Під час його консультацій, семінарів, бесід ніхто ніколи не відчував трепету перед авторитетом великого вченого, розмова з ним проходила як зі старшим товаришем. «Всім своїм виглядом інтелігентної людини, шанобливо і доброзичливо ставлячись до людей, він мав величезний виховний вплив на оточуючих. Він не використовував своїх

знань, щоб придушити співрозмовника, не читав нотацій, не нападів з докорами і зауваженнями, — він умів переконувати непомітно, в ненав'язливій формі, — при цьому ніби сам дивувався спільно зробленому висновку» (Н.Ф.Слезина).

Учні Ф. Ф. Рау сьогодні — це люди, що вже наздогнали або наздоганяють Федора Федоровича за віком. Маючи власні праці, звання, вони вважають це великою мірою заслугою свого вчителя і ніколи про нього не забувають.

Людина з великої літери, він любив життя, природу, поезію, ребуси і кросворди, жарти й розіграші, живопис, шахи, музику, — все прекрасне. Великий вчений, принциповий і чесний, він завжди буде взірцем ретельності і чесності в експериментах, взірцем високої культури в науці й відданості їй. Світлий розум, добре серце, весела вдача — таким він залишиться в пам'яті тих, хто знав його. А поки людину пам'ятають люди — вона живе!

Деякі праці Ф. Ф. Рау

Обучение глухонемых произношению. — М. : АПН РСФСР, 1960. — 232 с.

Руководство по обучению глухонемых произношению. — М. : АПН РСФСР, 1960. — 224 с.

Использование и развитие слухового восприятия у глухонемых и тугоухих учащихся / соавт.: Лев Владимирович Нейман, Владимир Ильич Бельтюков. — М. : АПН РСФСР, 1961. — 188 с.

Устное слово : метод. пособие по развитию устной речи и обучению грамоте в подготовительном классе школы глухих / соавт. Нина Феодосьевна Слезина. — М. : АПН РСФСР, 1963. — 124 с.

Организация работы по технике речи в школе глухих : (планирование) / соавт. Н. Ф. Слезина. — М. : Просвещение, 1967. — 57 с.

Устная речь глухих. — М. : Педагогика, 1973. — 300 с.

Методика обучения произношению в школе глухих : пособие для учителей / соавт. Н. Ф. Слезина. — М. : Просвещение, 1981. — 192 с.

Формирование устной речи у глухих детей / под ред.: Т. А. Власовой, Н. Ф. Слезиной, В. И. Бельтюкова. — М. : Педагогика, 1981. — 168 с.

*За матеріалами Інтернет-сайту
музей.институт-коррекционной-педагогики.рф/contacts*

ЗМІСТ

Від упорядника	4
Глосарій	6
Дитяча психологія : теорія, факти, проблеми	12
<i>Психологічна діагностика</i>	14
<i>Вивчення дитячої психології:</i> <i>історичний підхід</i>	15
Патопсихологія	21
Хвороба — це не вирок: як жити особливим	30
Невропатія	31
Шизофренія	32
Аутизм	33
Епілепсія	39
Дитячий церебральний параліч (ДЦП)	40
«Сонячні діти» з синдромом Дауна	43
Навчання й виховання дітей з особливими потребами: наукове вивчення та досягнення	46
Спеціальна педагогіка	57
<i>Сурдопедагогіка</i>	61
<i>Тифлопедагогіка</i>	68
<i>Тифлосурдопедагогіка</i>	76
<i>Олігофренопедагогіка</i>	80
Логопедія	89
Фізична культура для дітей з вадами здоров'я	97
Інклюзивна освіта: переваги та недоліки	100
Знайти себе у прекрасному світі	108
Книги	108
Фільми	111
Інтернет-сайти	118
Словник відомих науковців	121
Показчик авторів	125
Додаток:	
«Науковий спадок Федора Федоровича Рау» (за матеріалами Інтернету).	132

Наші особливі діти. Навчання та виховання дітей з вадами здоров'я : педагогічний і психологічний аспекти : рекомендовані показчі. / упоряд. О. Г. Нуньєс ; ред. М. Л. Десенко ; ОННБ ім. М. Горького. — О., 2014. — 136 с. — (Серія «Проблеми. Гіпотези. Відкриття»).

Науково-довідкове видання

НАШІ ОСОБЛИВІ ДІТИ
Навчання та виховання дітей
з вадами здоров'я:
педагогічний і психологічний аспекти

Рекомендаційний покажчик

Серія
«Проблеми. Гіпотези. Відкриття»
Випуск 53

Упорядник
Олена Григорівна Нуньєс

Комп'ютерний набір і верстка
О. Г. Нуньєс

Дизайн обкладинки
О. Діба

Редакційний відділ
Одеської національної
наукової бібліотеки імені М. Горького
65023 Одеса-23, вул. Пастера, 13

Підписано до друку
Формат 60x84 1/16
Обсяг 6,1 обл.-вид. арк.
Тираж 100 прим.
Замовлення _____

Видруковано на базі ВДРКФ ОННБ ім. М. Горького
65023 Одеса, вул. Пастера, 13